

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ KANUNU VE UYGULAMALARI

SİBEL ALOĞLU

Mayıs –2010

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ KANUNU VE UYGULAMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Sibel ALOĞLU

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR

Bolu-2010

SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE;

Sibel ALOĞLU'na ait “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve Uygulamaları” adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Akademik Unvan ve Adı Soyadı	İmza
-------------	-------------------------------------	-------------

Tarih Bölüm Başkanı : Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR

Üye : Doç. Dr. Cemal AVCI

Prof. Dr. Gönül ÜLKER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

.....

ABSTRACT**The Law of Agriculture Products Tax and Its Practices****Sibel ALOĞLU****Master's Thesis****Department of History****History of The Turkish Republic****Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR****Mayıs 2010, xii+196 pages.**

Agricultural Products Tax, which was implemented during the abnormal conditions caused by the World War II, is analysed in this study. During that period, it was aimed to tax the rural population, which prospered through exploiting the negative situation in the market arising from the World War II. Agricultural Products Tax was accepted by the law dated 4-April-1943 and numbered 4429. The taxing rates for products on which there were National Protection Law enforcement was 8% , and for products which weren't subject to this enforcement was 12%. The products were taxed without excluding the seedling and other expenses, and the amount of taxes were determined based on a measuring method.

After the implementation of The Agriculture Products Law number 4429 for a production year; it was altered, due to the reasons arising from inadequacies of measuring methods failures or infraction of rules, and approved as number 4553 in 25-April-1944. The rate of tax was 10% for all products. The calculation of tax was based on an estimation method. However, the same problems and exploitations were experienced throughout the implementation period of this law. As the same rate of taxes were implemented for all farms, without discrimination, it was devastating for small-scale farmers.

During the years of war, the Agricultural Products Tax, which was taken only three times, the government was not successful in obtaining tax revenues at targeted rates. Although the tax was removed when the war ended, the effects of the taxes maintained for a long time. Moreover this implementation provoked reaction of the farmers, which comprised 80% of the country's population, against Republican People's Party. Therefore, rural areas supported the Democrat Party with the transition to the pluralistic political system.

Keywords: Agricultural Products Tax, World War IInd, Warfare Economy, Şükrü Saraçoğlu, Rural Population, Republican People's Party

ÖZET

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ KANUNU VE UYGULAMALARI

Sibel ALOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Nuray ÖZDEMİR

Ocak 2010, xii+196 Sayfa

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı yıllarının getirdiği koşullarda alınmış olağanüstü vergilerden biri olan Toprak Mahsulleri Vergisi incelenmiştir. Vergiyle savaş ekonomisinin piyasalarda yarattığı olumsuz ortamdan faydalanarak vurgunculuk ve istifçilik sayesinde zenginleşen kırsal kesimin vergilendirilmesi amaçlanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi 4429 sayı ile 4 Nisan 1943'te kabul edilmiştir. Bu vergi; tohumluk ve masraflar ayrılmadan tüm ürün üzerinden, Milli Korunma Kanunu uygulanan ürünlerde %8, uygulanmayan ürünlerde ise %12 oranında alınmıştır. Alınacak vergi miktarları ölçme usulü ile tespit edilmiştir.

4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi, bir üretim yılı uygulandıktan sonra ölçme usulünde karşılaşılan eksiklikler, hatalar ve usulsüzlükler yüzünden yeniden düzenlenmiştir. 4553 sayı ile 26 Nisan 1944 tarihinde yeniden kabul edilmiştir. Vergi oranı tüm ürünler için %10 olarak benimsenmiş ve verginin tespitinde tahmin usulü esas alınmıştır. Ancak verginin uygulanmasında yine benzer bir takım problemler ve usulsüzlükler görülmüştür. Vergi tüm çiftçilere aynı oranda uygulandığından küçük çiftçi açısından yıkıcı olmuştur.

Savaş yılları boyunca üç mahsul yılı alınan Toprak Mahsulleri Vergisi'yle devlet, hedeflediği oranda vergi geliri elde edememiştir. Vergi savaş koşulları bitiğinde kaldırılmış olsa da kırsal kesim üzerindeki etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Ülke nüfusunun %80'ini oluşturan çiftçi kesiminin hükümete ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı tepkisini çekmiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte kırsal kesimin Demokrat Parti'yi desteklemesinin sebeplerinden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Savaş Ekonomisi, Şükrü Saraçoğlu, Kırsal Kesim, Toprak Mahsulleri Vergisi, Cumhuriyet Halk Partisi

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden başlayıp, tezimin son aşamasına kadar yaptığı yönlendirmelerle bana ışık tutan, sabırla ve ilgiyle beni dinleyerek, bu çalışmayı şekillendiren tez danışmanım ve değerli hocam, Yrd. Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR'e sonsuz saygı, sevgi ve teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim. Yüksek Lisans hayatım boyunca beni destekleyen, yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA'ya ve yetişmemde katkısı bulunan tüm hocalarıma en içten teşekkürlerimi sunarım. Yardımlarından ötürü tüm çalışma arkadaşlarıma ve özellikle Berna BULUT'a teşekkürler ederim. Ayrıca tez yazma sürecinde yaşadığım sıkıntılı dönemlerde bana destek olan, sabırlarını ve sevgilerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı yıllarında üç mahsul yılı uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi konusu incelenmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve vergi kelimeleri yan yana getirildiğinde ilk akla gelen kavram Varlık Vergisi olmaktadır. Dönemin olağanüstü koşullarından dolayı tüccar grubundan alınan bu vergi birçok araştırmaya konu olurken, Toprak Mahsulleri Vergisi üzerinde çok durulmamıştır. Oysaki savaş sonrası dönemde toplumsal ve siyasal hayatın belirlenmesinde, Toprak Mahsulleri Vergisinin uygulandığı, nüfusun %80'ini oluşturan kırsal kesimin rolü çok büyük olmuştur. Kırsal kesimden alınan Toprak Mahsulleri Vergisi, onları Cumhuriyet Halk Partisi'ne küstürmüş ve Demokrat Parti'yi desteklemeye itmiştir.

Toprak Mahsulleri Vergisi çok fazla araştırmaya konu edilmediğinden bu konuyla ilgili yapmış olduğumuz çalışmada kaynak bulmada sıkıntılar yaşanmıştır. Çalışmada kaynak olarak daha çok dönemin gazeteleri ve Yedinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanakları kullanılmıştır. Çalışmada genel olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, Milli Kütüphane ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünde genel olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden devralmış olduğu tarımsal yapı incelenmiştir. Birinci bölümde, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden sonra, geçilen “savaş ekonomisi” ve savaş boyunca yönetimde olan hükümetlerin ekonomi politikaları genel hatlarıyla ele alınmıştır. İkinci bölümde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin hazırlık aşaması, gerekçesi, uygulamalar ve bu uygulamalardan doğan şikâyetler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise bir üretim yılı uygulandıktan sonra gelen şikâyetlerden dolayı verginin mecliste yeniden görüşülmesi, değiştirilmesi ve yeni uygulamaları ile verginin tasfiye süreci anlatılmıştır. Dördüncü bölümde, Toprak Mahsulleri Vergisinin siyasal, sosyal ve ekonomik hayata yapmış olduğu yansımalar ve bıraktığı etkiler incelenmiştir.

Çalışma, İkinci Dünya Savaşı yılları ekonomisi incelenirken, çok fazla üzerinde durulmamış, oysaki toplumun büyük bir çoğunluğuna etki etmiş Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik, siyasal ve sosyal hayatındaki etkilerine dikkat çekmesi açısından önemli olmuştur.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT.....	iii
ÖZET	v
TEŞEKKÜR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ EKONOMİSİNE GEÇİŞ

1.1. Savaş Ekonomisine Geçiş ve Türkiye.....	9
1.1.1.Savaş Ekonomisi	9
1.1.2.Türkiye’de Savaş Ekonomisi	13
1.1.3.Savaş Ekonomisi İçerisinde Kırsal Kesim.....	22
1.1.3.1.İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Kırsal Kesimin Durumu	22
1.1.3.2.İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kırsal Kesimin Durumu..	24
1.2. Refik Saydam Hükümeti ve Milli Korunma Kanunu	31
1.2.1. Refik Saydam Hükümeti Ekonomi Politikası	31
1.2.2. Milli Korunma Kanunu.....	32
1.3. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi Ekonomi Politikası ve Olağanüstü	
Uygulamalar	39
1.3.1. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi Ekonomi Politikası	39
1.3.2. Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulamalar	41

İKİNCİ BÖLÜM

TOPRAK MAHSÜLLERİ VERGİSİ KANUNU

2.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunun Hazırlık Dönemi	48
2.1.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun Gerekçesi	48
2.1.2. Hazırlık Çalışmaları	50
2.2. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kabulü ve Uygulamaya Geçiş	51
2.2.1. Meclis Tartışmaları ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kabulü .	51
2.2.2. Vergi Borçlarının Tespiti ve Öne Çıkan Uygulamalar	57
2.2.4. Kanunun Uygulanmasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Rolü...	60
2.3. Toprak Mahsulleri Vergisine Kamuoyunun Yaklaşımı	65
2.3.1. Kırsal Kesim ve Basının Toprak Mahsulleri Vergisine Bakışı..	65
2.3.2. Vergi Borcuyla İlgili İtiraz ve Şikâyetler.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPRAK MAHSÜLLERİ VERGİSİ'NDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE VERGİNİN TASFİYESİ

3.1. Toprak Mahsulleri Vergisi'nde Yapılan Değişiklikler ve Meclis Tartışmaları	84
3.1.1. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Değiştirilmesi Tartışmaları	84
3.1.2. Kanun Maddeleri Üzerinde Tartışmalar	90
3.2. Değiştirilen Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamaları	106
3.2.1. Verginin Tespiti	106
3.2.2. Öne Çıkan Uygulamalar	109
3.3. Vergi Borcunu Ödeyemeyenlerin Durumu	111
3.4. Verginin Tasfîyesi	118
3.4.1. Meclis Tartışmaları	118
3.4.2. Vergi'nin Kaldırılması Hakkında Kanunun Kabulü	121

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TOPRAK MAHSÜLLERİ VERGİSİNİN SONUÇLARI

4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamalarının Sosyal Hayata Etkileri	123
4.2. Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamalarının İktisadi Hayata Etkileri	129
4.3. Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamalarının Siyasal Hayata Etkileri	132
4.3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Siyasal Durum	132
4.3.2. Çok Partili Hayata Geçiş Kararı	135
4.3.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir	138
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	147
EKLER	154
ÖZGEÇMİŞ	196

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
C.	: Cilt
ev.	: Çevirmen
der.	: Derleyen
ed.	: Editör
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: Ve benzerleri
ZC	: Zabıt Ceridesi

GİRİŞ

Anadolu halkı, 20. yüzyılda yaşadığı bir dizi büyük savaşta hem maddi hem de manevi büyük kayıplar vermiştir. Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve hemen ardından Kurtuluş Savaşı'nda binlerce insan ölmüş, ülke birçok yönden büyük hasarlar almıştır. Osmanlı Devleti yıkılmış, yıllardır Osmanlıyı yarı sömürge durumuna getirmiş işgalci devletlere karşı büyük bir zafer kazanılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Anadolu toprakları üzerinde kurulan bu yeni devletin devraldığı miras, Osmanlı'nın çöküşünü hazırlamış kurumlardan ve iflas etmiş bir ekonomiden oluşmuştur. Eğitim, hukuk, toplumsal yaşam, siyaset ve ekonomi alanındaki işlerliğini yitirmiş kurumların kaldırılarak, yeni ve çağdaş bir düzen kurulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Atatürk dönemi boyunca hızla ve köklü bir biçimde inkılâplar yapılarak yeni devletin temelleri atılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda olduğu gibi toprak sisteminde de Osmanlı'dan kalan toplumsal ve mali yapı üzerinde şekillenmiştir. Cumhuriyetin başlangıç yıllarında hakim olan küçük köylülük-aile işletmeciliğine dayanan toplumsal yapılaşma, Osmanlı Devleti'nin miri toprak sistemini ve çift-hane sistemini temel almıştır. Geleneksel tarım ekonomisinin en temel üretim aracı bir çift öküz ve onun çektiği sapan olmuştur. Osmanlı Devleti de vergilemeyi tıpkı Bizans İmparatorluğunda olduğu gibi öküz sayısına göre yapmıştır. Hayvan gücünün yerini makineler alana kadar tarım alanında çok büyük değişimler görülmemiştir. Geleneksel tarımın temel emek birimi çiftçi ailesi olmuştur. Osmanlıda genel olarak anne, baba, çocuklar, torunlar, dede ve nineden oluşan geniş aile tipi görülmüştür. Devlet, vergi mükellefi olarak erkeği temel almıştır. Hane, çift resmi denilen bir vergi sistemine bağlanmıştır. Çift, bir çift öküz anlamını taşıırken, çiftlik de bir çift

öküzün işleyebileceği tarlalara verilen isim olmuştur.¹

Osmanlı, henüz bir beylik iken fethedilen topraklar hükümdar ve ailesi arasında bölüşülmüştür. Fethedilen yeni topraklar, fetheden kişiye ve silah arkadaşlarına da dirlik olarak dağıtılmıştır. Miri topraklar içerisinde dirlik adı verilen topraklar gelirlerine göre has, zeamet ve tımar diye ayrılmıştır. Has; şehzadelere, vezire, beylerbeyine ayrılan ve yıllık hâsılatları yüz bin akçeden fazla olan topraklara verilen isim olmuştur. Zeamet; hâsılatı yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan ve ikinci dereceden ümeraya, sancak beylerine verilen toprakları oluşturmuştur. Her iki gruba dahil olanlara savaş zamanı, her beş bin akçe için bir silahlı asker sağlamak zorunluluğu getirilmiştir. Tımar ise; hâsılatı yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan ve çoğunlukla sipahi beylerine verilen topraklardan oluşmuştur. Tımar sahipleri savaş döneminde ilk üç bin akçeden sonra her üç bin akçe için bir silahlı asker sağlamakla yükümlü tutulmuştur.²

Miri topraklarda yalnızca hububat ziraati yapılmasına izin verilerek, bağ ve bahçeler bunun dışında bırakılmıştır. Büyük kitlelerin, ordunun, şehirlerin iâşesi hububat ekimine dayandığından, devlet bunu kontrol altında tutmuştur. Kanunnamelerle tarlaların, bağ ve bahçeye dönüştürülmeleri yasaklanarak hububat üretimi garanti altına alınmıştır. Miri topraklar tapulu arazi ve mukataalı arazi olarak ikiye ayrılmıştır. Tapulu araziler, tapu rejimi sistemi içerisinde aileye verilen, tasarruf edilen arazinin satılamadığı, hibe ya da vakf edilemediği ancak babadan oğula geçtiği bir işletme biçimi olmuştur. Bu sistemde çiftçi, bağımsız bir işletme ünitesi olarak toprağı kendisi işlemiştir. Devlete ve sipahiye, kanunun emretmiş olduğu bedeni hizmeti dışında hiçbir hizmette bulunmaya mecbur tutulmamıştır. Miri Mukaatalı arazi biçiminde ise devlet, gelir kaynağını özel bir şahısa belli bir bedel karşılığında kiralamıştır. Bu genel anlamıyla iltizamdır. Tapuya verilmeyen ve boş kalan araziye devlet, belli bir kira karşılığında şahıslara ihale etmiştir. Bu şahıs çiftçi,

¹ **Halil İnalçık**, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, (Der) Sevkett Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1997, s.1-3.

² **Abdullah Aysu**, *Türkiye’de Tarım Politikaları*, İstanbul: Özgün Yayınları, 2001, s.15-16. ; **Ali Rıza Gökbunar**, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt:14, Sayı:1, 2007, s.2.

esnaf, şehirli ya da asker gibi toplumun herhangi bir kesiminden olmuştur.³

18. yüzyılda, kapitülasyonlar gibi dış baskılar ve galata bankerlerinin zorlamaları gibi iç nedenlerle Osmanlıdaki tarımsal yapı da çözülmüştür. Tımarlılar yerlerini mukataacılara ve mültezimlere terk etmek zorunda kalmış ve ayan denilen büyük toprak sahipleri ortaya çıkmıştır. Dirlik düzeninde, devletle çiftçi arasında sadece dirlik sahibi varken zamanla sistemde yaşanan bu bozulmayla birlikte araya mukataacı ve tefeci tüccar girmiştir. Büyük toprak sahipleri olan ayanlar tüm köylerle doğrudan ilişki kuramadığından, sarraf ve tefecilerden meydana gelen ikinci bir tabaka oluşmuştur. Bu yeni ilişki ağı ve faizcilik ise kırsal kesim üzerinde yıkıcı bir etki bırakmıştır.⁴

Osmanlı Devleti döneminde, pazara yönelik olmayan tarımsal yapıdaki halk, kendi ihtiyacını karşılayacak kadar üretmiştir. Kırsal nüfusun %80'i geçtiği ülkede, buğday üretimi iki milyon tonu geçmemiştir. Batının sanayi devrimini gerçekleştirmesine rağmen kendi sanayisini geliştiremeyen Osmanlı, kısıtlı bir pazar durumunda kalmıştır. Rüşvet vererek tımar ve zeamet sahibi olan kesimler, ödedikleri rüşveti kısa zamanda çiftçinin sırtından çıkarma yoluna gitmiştir. Zamanla çiftçilerin elindeki toprakları ele geçirerek onları toprağa bağlı işçiler haline getiren büyük toprak sahipleri, Avrupa sanayisi için gerekli olan hammaddenin (pamuk, ipek, yün, tiftik vb.) de sahibi olmuştur.⁵

Osmanlı Devletinin ekonomisi tarıma dayanmıştır. Dünyada yirminci yüzyılda ticaret ve sanayi merkezine dönüşen kentler, Osmanlı Devleti'nde tarımsal yapısını korumuş ve büyük birer köy olmaktan öteye geçememiştir.⁶ 1858 Arazi kanunnamesiyle devlet toprakta özel mülkiyeti tanımış ve toprağın alım satımını serbest bırakmıştır.⁷

³ İnalçık, *a.g.m.*, s.3-6.

⁴ Aysu, *a.g.e.*, s.16-17.

⁵ Aysu, *a.g.e.*, s.17-18.

⁶ Zafer Toprak, *Milli İktisat – Milli Burjuvazi Türkiye’de Ekonomi ve Toplum* (1908-1950), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995, s.17.

⁷ Aysu, *a.g.e.*, s.22.

Osmanlı Devleti'nin toprak yapısı böyle bir görünüm sergilerken, tarım kesiminden alınan vergiler kırsal kesimin mali durumunu zorlaştıran en önemli unsurlardan olmuştur. Osmanlı Devleti'nde sanayi, madencilik ve hizmet sektörü daha çok yabancıların elinde bulunduğu ve bu kesimler vergiye bağlanmadığından, tüm vergi yükü tarım sektörünün üzerine kalmıştır.⁸ Osmanlıda topraktan elde edilen artı değer, vergi ve askeri görevler için devlete gitmiş, bu yüzden de ticarileşememiş ve çiftçi de tasarrufta bulunamamıştır.⁹

Osmanlı Devleti'nde tarım kesiminden; Aşar Vergisi, Arazi Vergisi, Ağnam Vergisi, Yol Vergisi, Maarif Vergisi alınmıştır. Aşar Vergisi, ürünün elde edilmesi için yapılan masraflar dikkate alınmadan, hasat sonunda elde edilen ürün üzerinden toplanmıştır. Vergi oranı yasal olarak 1/10 olmakla beraber, iltizam usulü ile mültezimler tarafından toplandığından, farklı oranlarla da alındığı sıkça görülmüştür. Aşar Vergisi, az sayıdaki bazı ürünler dışında aynen alınan bir vergi olmuştur. Tarım kesiminden alınan bir diğer vergi olan Arazi Vergisi, servet üzerinden değerlendirilmiştir. Koyun ve keçi üzerinden alınan hayvan vergisi “Ağnam Vergisi” olarak adlandırılmıştır. Yol Vergisi ise mükellefiyet şeklinde 18-60 yaş arasındaki erkeklere uygulanmıştır. Vergi 4 iş günü bedenen çalışarak ya da emeğin bedeli nakden verilerek ödenmiştir. Halkın, il genel kurulları aracılığıyla eğitim harcamalarına katılımını sağlamak amacıyla “Maarif Vergisi” konulmuştur. Ancak il genel meclislerine hakim olan eşraf kesimi, toplanan vergiyi farklı amaçlarla kullanmış, bu da halkı eğitimden uzaklaştırmıştır.¹⁰

Tarımsal üretim üzerinden alınan diğer bazı vergiler ise şöyledir; Salariye: Aşar vergisinin tahsili sırasında tahsildarın, hasat dönemi boyunca kendilerine ve hayvanlarına yem olmak üzere köylülerden topladıkları ek vergidir. Çift Bozan Resmi: Çiftliğini terk edip başka yere giden reayadan alınan vergidir. Dönüm Resmi: Miktarı bölgelere ve verime göre değişen bu vergi araziden alınmıştır. Bazı

⁸ Aysu, a.g.e., s.22-23.

⁹ Aysu, a.g.e., s.64.

¹⁰ Serpil Alaşık Çankaya, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Çıkarılması ve Uygulamaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s.4-10.

bölgelerde iki dönüme bir akçe, bazılarında üç dönüme bir akçe, verimsiz arazilerde ise dört ya da beş dönüme bir akçe biçiminde alınmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde vergileri, yatırım yapmak amacıyla değil, harcamalar ve borçların ödenebilmesi için toplamıştır. Cumhuriyetin ilan edildiği ilk dönemlerde yeni bir vergi konulmamış, mevcut vergiler düzenlenerek devlete gelir sağlanmıştır.¹²

Osmanlı Devleti'nden devralınan kırsal kesime yönelik vergilerden biri Ağnam Vergisi'dir. Osmanlı döneminde sadece koyun ve keçi üzerinden alınan bu vergi, Cumhuriyet döneminde 1926 yılından itibaren büyükbaş hayvanlardan da alınmaya başlanmıştır. Ağnam Vergisi 1961 yılında kaldırılmıştır. Yol vergisi ise, 1952 yılında kabul edilen "Akaryakıttan Alınacak Yol Vergisi Hakkında Kanun" ile dolaylı bir vergiye dönüştürülmüştür. Osmanlı'dan devralınan vergilerden bir diğeri Maarif Vergisi olmuştur. 1927 yılında çıkarılan Maarif Vergisi Kanunu'yla ise verginin toplanması işi il genel meclislerinden alınmıştır. Maarif Vergisi'nin, kazanç, hayvan, arazi ve bina vergilerinin arttırılmasıyla elde edilmesi kararlaştırılmıştır.¹³

Cumhuriyet yönetiminin Osmanlı'dan devraldığı tarımsal yapı; kapitalizm öncesi özelliklere sahiptir. İlkel yöntemlerin kullanıldığı bu yapıda sanayi bitkilerinden ziyade ağırlıklı olarak tahıl üretilmiştir. Cumhuriyete kalan yapı içerisinde "büyük çiftçilik/ağalık, orta/küçük çiftçilik ve çok küçük topraklı/ırgat köylülük bulunmuştur. Bu tarımsal yapıda daha çok öz tüketimi sağlayan ve belirli temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretim söz konusu olmuştur. Bazı bölgelerde pamuk ve tütün üretimi yapılmış olmakla beraber buğday tarımsal üretimin temelini teşkil etmiştir. Tarım teknolojisi ise kağıt, saban ve organik enerjiden oluşmuştur.¹⁴

Türkiye Cumhuriyeti'nin izleyeceği ekonomi politikasının ana hatları 1923

¹¹ Gökbnar, a.g.m., s.3-4.

¹² Bülent Soylan, "Türk Vergi Sistemi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C:10, İstanbul: İletişim Yayınları, 1986, s.2796.

¹³ Soylan, a.g.t., s.7-10.

¹⁴ Aysu, a.g.e., s.64-65.

yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nce belirlenmiştir. Bu kongrede çiftçiler; aşarın ve rejinin kaldırılmasını, tarım kredi olanaklarının artırılmasını, güvenlik sorununun çözümlenmesini istemişlerdir. Bunların yanında ulaşım, ormancılık, tarım makineleri, araçlarının temini ve bunlarla ilgili gerekli eğitimin sağlanması gibi bir takım temel istekleri de olmuştur. Kongrede, büyük bir dikkatle dinlenen çiftçilerin istekleri haklı görülmüş ve tarımla ilgili 96 maddeden oluşan ilkeler, kongrece kabul edilmiştir.¹⁵

Kırsal kesimden alınan vergilerin en önemli kalemi olan Aşar Vergisi, Cumhuriyetin ilk yıllarında bütçe gelirlerinin %26'sını teşkil etmiştir. Bu vergi, 1925 yılına kadar uygulamada kalmıştır. Aşarın kaldırılması, çiftçi üzerinde hem ekonomik hem de sosyal açılardan olumlu etkiler yaratmış olsa da tarımsal gelirleri vergilemede zorluklar doğurmuş, bu da iktisadi kalkınmayı ve sanayileşme sürecini olumsuz etkilemiştir.¹⁶

Tablo I: Sektörlerin GSMH İçindeki yüzdeler Payları¹⁷

YILLAR	TARIM	SANAYİ	İMALAT SANAYİ	HİZMETLER
1923	39,6	13,3	12,4	47,1
1925	50,0	9,2	8,5	40,8
1930	48,7	8,9	7,8	42,4
1935	39,1	14,3	12,7	46,6
1940	40,7	15,0	13,4	44,3
1945	41,1	9,9	7,8	49,0

Cumhuriyetin ilk yıllarında Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) içerisinde tarımın payı oldukça yüksek görünmüştür. Ekonominin temel direğinin tarıma dayandığı bu dönemde sanayi sektörü çok cılız kalmıştır. Tarım sektöründe toprak mülkiyetinin adaletsiz bir biçimde dağılması cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yönetim kademesindekilerin sürekli olarak bir tarım reformundan bahsetmelerine

¹⁵ Aysu, a.g.e., s.64.

¹⁶ Çankaya, a.g.t, s.4-7.

¹⁷ Aysu, a.g.e., s.65.

neden olmuştur.¹⁸ Cumhuriyet yönetimi, “Köylü milletin efendisidir” sloganı ile nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan çiftçilerin ihtiyaçlarını karşılamaya uğraşmış ve tarım sektörünü desteklemiştir.

1923-1929 yılları arasında tarım kesiminde birçok reform yapılmaya çalışılmıştır. Bu reformlardan biri, özellikle büyük toprak sahipleri için problem olan “asayiş” konusunun, 1924 yılında kabul edilen “Köy Kanunu” ile çözümlenmesi olmuştur. Ancak bu kanun bazı sorunlar doğurmuştur. Köy kanuna göre, devletin seçimle işbaşına geçen resmi memuru sayılan muhtarlar, genelde köyün ileri gelen ailelerinden seçilmiştir. Asayişin sağlanmasından sorumlu olan jandarma, devletin köydeki temsilcisi muhtarın rehberliğinde çalışmıştır. Bu durum köyün ileri gelen ailelerinin nüfuzunu daha da güçlendirmiştir.¹⁹

1924 yılında kabul edilen bir yasa ile, üreticilerin haklarını korumak için ticaret borsaları kurulmasına başlanmıştır. 1950 yılına kadar toplam 26 ticaret borsası açılmıştır. Bu ticaret borsalarının 24’ünde tahıl, Kars bölgesinde açılanında hayvan, Ordu bölgesinde açılanında da fındık ticareti yapılmıştır. Ancak buna rağmen üretici, kredi olanaklarından yararlanamadığından ve pazarlık gücünün bulunmamasından dolayı elindeki ürünü düşük fiyatla satmıştır.²⁰

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başladığında birçok alanda yaşanan sıkıntılar gibi tarımsal üretim alanında da büyük sıkıntılar baş göstermiştir. Milli Korunma Kanunu, Yüzde 25 uygulaması, Toprak Mahsulleri Vergisi özellikle küçük üretici için yıpratıcı olmuştur. Yaşanan ekonomik gelişmeler, bu gelişmelerin doğurduğu sonuçlar, iskan hareketleri, kırsal kesimin sosyo-kültürel yaşayışlarında değişikliğe neden olmuştur. Halk daha bireysel düşünmeye başlamış, kırsal kesim radyo cihazları ve gazeteler sayesinde dış dünya ile bağlantısını arttırmıştır. Bu sayede köy topluluklarında yeni beliren gruplar toprak ağalarına direnmeye başlamıştır. Kırsal kesimde, sosyal yapıda artık aile asaletinin yerini zenginlik almış,

¹⁸ Aysu, a.g.e., s.67.

¹⁹ Aysu, a.g.e., s.67.

²⁰ Aysu, a.g.e., s.67-68.

bu da tek bir ağanın nüfuzu altında olan köy sayılarını azaltmıştır. Kırsal kesimde yaşanan tüm bu ekonomik ve sosyal farklılaşmalar beraberinde siyasal dönüşümü de getirmiştir. İkinci Dünya Savaşından önce kendilerine has bir siyasi ideolojileri olmayan kırsal kesimin hayat şartlarından doğan istek ve şikâyetleri siyasi ortamda ifade edilmiştir. Bu istek ve şikâyetleri ele alınan siyasi partiler sayesinde kırsal kesim, siyaset çerçevesindeki yerini almıştır.²¹

Nüfus yapısına bakıldığında kırsal nüfusun 1935 yılına kadar artış gösterdiği ancak bu yıldan itibaren toplam nüfus içerisindeki payının düştüğü gözlemlenmiştir.²² Ancak büyük toprak sahiplerinin yani toprak ağalarının ülke yönetimindeki etkin rolü, geniş kapsamlı bir toprak reformuna engel olmuştur.

²¹**Kemal H., Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyo, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, 2. Baskı, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996, s.102-105.**

²²**Karpat, a.g.e., s.65.**

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SAVAŞ EKONOMİSİNE GEÇİŞ

1.1. Savaş Ekonomisine Geçiş ve Türkiye

1.1.1. Savaş Ekonomisi

20. yüzyıl, insanlık tarihindeki en geniş alana yayılmış ve en çok yıkıma neden olmuş iki büyük savaşa tanıklık etmiştir. Bunlar; 1914-1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı ile 1939-1945 yıllarında meydana gelen İkinci Dünya Savaşıdır. Her iki savaşın da nedenleri arasında ülkeler arasındaki ekonomik rekabet birinci sırayı almıştır. Bu savaşların sonuçları tüm insanlık adına oldukça yıkıcı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonunda yaklaşık 10 milyon insan ölmüş, 170 milyon dolarlık ekonomik zarar ortaya çıkmıştır. Bu parasal yükü karşılamak isteyen hükümetler vergi ve iç borçlanmayı arttırmış ve bunun doğal sonucu olarak, para arzı da sürekli yükselmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda uyguladıkları bu ekonomi politikasından ders çıkaran devletler, İkinci Dünya Savaşı'nda daha farklı ekonomik tedbirler almaya uğraşmışlardır. Yaşanan savaşlardan çıkan sonuç; savaşın sadece ordular arasında olmadığını, ülkenin tüm kaynakları ile savaşın içerisinde yer aldığını göstermiş ve ekonomi ile savaş arasındaki bağı iyice ortaya koymuştur. Bu topyekûn savaşta ülkeler farklı bir ekonomik yapılanma içerisine girmiştir. Savaş öncesinde başlayıp savaş sonuna kadar devam eden ekonomideki bu yeniden yapılanmaya “savaş ekonomisi” adı verilmiştir.²³

Savunma ekonomisinden savaş ekonomisine geçiş, barış döneminde hazırlanmış olan ekonomik seferberlik planının uygulamaya konulması anlamına

²³ **Ö. Faruk Çolak**, *Savaş Ekonomisi ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye Ekonomisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992. s. 27-28.

gelmektedir. Ekonomik seferberlik, genel seferberlikle beraber yürürlüğe koyulabileceği gibi daha önce de uygulanabilmektedir. Savaşın ne zaman ve nasıl başlayacağı öngörülememekle birlikte, genel olarak baskın yoluyla başlamaktadır. Bu sebeple savaş tehlikesi ortaya çıkar çıkmaz, savaş ekonomisine geçmek en uygun yol olarak görülmüştür. Çünkü savaş ekonomisine geçiş genel seferberlikle birlikte olursa güçlüklerle karşılaşılabilir. Savaş ekonomisine savaştan önce aşamalı olarak ve gizlice geçilmesinin birçok faydasının bulunduğu bilinmektedir. En önemlisi, ekonomik hayatı fazla sarsıntıya uğratmadan ve uygun şartlar altında teşkilatlanma oluşturularak, diğer ülkelerin dikkatini çekmeden tedbirler almaktır.²⁴ Savaş ekonomisine geçiş ne kadar erken başlar ve hızlı yapılırsa, savaş sırasında doğabilecek beklenmedik durumlar ve mecburiyetler o kadar azalır. Ne kadar iyi hazırlanmış bir plan olursa olsun savaş zamanı doğacak ihtiyaçların barış zamanında tam anlamı ile kestirilmesi mümkün değildir.

Savaş ekonomisinde zirai üretim planı ile üretimdeki azalmaların mevcut stoklar yoluyla karşılanması ve azalan stokların da tamamlanarak çoğaltılması esas alınmaktadır. Ticarete ise barış döneminde olduğu gibi milletler arası işbölümü değil, ülkeler arası ilişkiler ve anlaşmalar ön plandadır. Ülkeler bu dönemde savaş için gerekli maddelerin ihracatını azaltmakta, hatta bazı durumlarda durdurmaktadır. Bu dönemlerde ticaret yollarının da savaş tehdidi altında kalmasından dolayı tarafsızların ticareti de zorlaşmaktadır. Savaş için gerekli hammadde ve malzemelerin ticareti ancak müttefik ve dost devletler arasında yapılabilir. Bu dönemlerde ihraç edilecek maddelerin alıcısı bol bulunmaktadır. Bazı ülkeler gerçekten ihtiyacı olduğu için bu maddeleri alırken, bazı devletler düşmanlarının eline malzeme geçmemesi için satın almaktadır. Bu durumda ülkelerin dış ticaretinin düzenlendiği ana eksen, dış politika gelişmeleri olmaktadır.²⁵

Savaş ekonomisinde ordunun ve halkın beslenme ihtiyaçlarını karşılamak en önemli problemlerin başında gelmektedir. Halkın ve ordunun beslenme ihtiyaçları, iki aşamalı olarak tek bir elden sevk ve idare edilmektedir. Birinci aşama üretimi

²⁴ **Seyfi Kurtbek**, *Savaş ve Ekonomi*, İstanbul: İnsel Kitabevi, 1942. s. 99-100.

²⁵ **Kurtbek**, *a.g.e.*, s.102-103.

devlet elinde toplamak, iki aşama ise bunların dağıtımını sağlamaktır. Devlet elinde toplanacak üretim maddeleri; yaşamak için birinci derecede öneme sahip gıda maddeleri, giyecek ve yakacak maddeler ile gerekli eşya ve malzemelerinden oluşmaktadır. Bu dönemde devlet sert önlemlere de başvursa, serbest ticarete vurgunculuk ve istifçiliğin önüne geçemediğinden ordunun ve halkın beslenmesi görevini kendi üzerine almaktadır.²⁶

Savaş sürecinde, piyasaların dengesinin bozulmasıyla birlikte arz talep dengelerinin de bozulmasıyla istifçilik ortaya çıkmaktadır. Piyasada mal arzı azaldığından, fiyatlar yükselmekte, arz talebi karşılayamamaktadır. Üretimde, savunma amaçlı ürünlere ağırlık verildiğinden temel gıda maddelerinin üretiminin azalması bu malların fiyatlarını yükseltmektedir. Devlet, savaş süresince fiyatları kontrol altında tutarak fiyatların yükselişini azaltabilmekte, mal ve hizmet arzını denetleyebilmekte, hükümet için savaşın maliyetini değiştirebilmekte ve halkın hayat standartını yükseltebilmektedir. Savaş süresince devlet, üretime müdahale edebilmektedir. Devlet, hangi malın ne kadar üretileceğine karar vermektedir. Savaş ekonomisinde bazen devletler askeri amaçlı tüketimi karşılayabilmek için özel üretim tesislerine ve nihai ürünlere el koyabilmektedir. Bu durum girişimcilerin üretimden vazgeçmesine dolayısıyla arzın düşmesine sebep olmaktadır.²⁷

Savaş döneminde yaşanan tüm bu sıkıntılar karşısında devletler, olağanüstü tedbirlere başvurabilmektedir. Devletlerin savaş ekonomisinin finansmanında aldığı bu tedbirler; enflasyon, borçlanma, mevcut vergileri arttırma ve yeni vergilendirmelerde bulunma, tüketimi sınırlamadan oluşmaktadır.

Enflasyon, savaş ekonomisinin finansmanında kullanılan en kolay yol olarak görülmektedir. Büyük bir para arzı sunarak likit aktif yaratma politikasının sonucunda enflasyon büyük oranda artmaktadır. İkinci Dünya Savaşı boyunca devletler, para arzında bir miktar artışta bulunmalarına rağmen, faiz oranlarını savaş öncesi düzeyde tutarak, özel sektör yatırımlarındaki olası artışları engellemişlerdir.

²⁶ Kurtbek, *a.g.e.*, s.102-103.

²⁷ Çolak, *a.g.t.*, s.39-58.

Enflasyon, geliri sabit olan kesimlere zarar verirken, ücret dışı gelir elde edenlere büyük karlar sağlamıştır.²⁸

Savaş ekonomisinde devletlerin başvurduğu kaynaklar arasında “Borçlanma” yer almaktadır. Borçlanma, genel olarak hükümet harcamalarının karşılanmasında, vergi gelirlerinin yetmediği ve vergi oranlarının daha fazla yükseltilemeyeceği durumlarda başvurulacak bir kaynaktır. Devletler, savaş boyunca uzun vadeli borçlanma yolunu seçmektedir. Bu yolu tercih etmelerinin sebebi, ekonomik durgunluğa neden olmamak ve savaşın mali yükünü nesiller arasında bölüştürerek yükü tek bir nesle yüklememektir. Devlet iki tip borçlanma yapar: İsteğe bağlı borçlanma ve zorunlu borçlanma. İsteğe bağlı borçlanma; halkın ve kurumların elinde atıl olarak bulunan parasal kaynaklara karşılık olarak yaptığı borçlanmadır. Zorunlu borçlanma; devletin kişi ve kuruluşları kendisine borç vermeye zorladığı borçlanmadır.²⁹

Savaşın finanse edilmesinde devletlerin kullandığı kaynaklardan birisi de oranları yükseltilecek vergiler olmaktadır. Bu dönemde elde edilen rant, faiz ve kar gelirlerinin vergilendirilmesinde uygulanabilecek olağanüstü bir vergi politikası, siyasal ve ekonomik sorunların doğmasına neden olabilmektedir. Servet/sermaye üzerine uygulanabilecek böyle bir vergi, servetin zorla yeniden dağıtımını olacağından, ülke içerisindeki sınıflar arasında siyasal bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Savaş dönemi boyunca birçok ülkede doğrudan vergilerle birlikte dolaylı vergiler de arttırılarak halkın tüketim eğiliminin aşağı çekilmesi amaçlanmıştır.³⁰ Bu konuda Keynes, savaşın maliyetinin sadece zenginlere ödetmenin doğru çözüm olmadığını, yükün tüm halka eşit bir şekilde dağılması gerektiğini savunmaktadır.³¹

Tüketimi kontrol altına almak, devletlerin savaş boyunca karşılaştığı önemli sıkıntılar arasındadır. Kaynakların doğrudan üretime kaydırılabilmesi için tüketim,

²⁸ Çolak, *a.g.t.*, s.76-80.

²⁹ Çolak, *a.g.t.*, s.80-85.

³⁰ Çolak, *a.g.t.*, s.61-74. Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi bunun en belirgin örneklerindendir.

³¹ Çolak, *a.g.t.*, s.72.

kısıtlanmaktadır. Tüketimi kısıtlamanın iki yöntemi vardır. Bu yöntemlerden birincisi vesika yöntemi ile tüketim mallarının kişi başına ne kadar verileceğinin devlet tarafından ilan edilerek dağıtılmasıdır. İkinci yöntemse fiyat kontrolü sistemidir. Bu yöntemler sayesinde kalabalık şehir kitlelerinin iâşesi sağlanmakta ve fiyat mekanizmaları kontrol altında tutulabilmektedir. Her iki yöntem de devletler tarafından sıkça kullanılmıştır.³²

Devletler savaş karşısında ne kadar sert tedbirler alırlarsa alsınlar, önceden kararlaştırılmış bir savaş ekonomisi planları da olsa savaşın ekonomi üzerindeki yıkıcı etkilerinden büyük zarar görmektedir. Ekonomisi ne kadar gelişmiş olursa olsun enflasyonist hareketler, dış ticaret açıkları ve vergi artışları görülmektedir. Alınan önlemler sadece savaşın ekonomi üzerindeki yıkıcı etkisini hafifletmeyi başarabilmektedir.

1.1.2. Türkiye’de Savaş Ekonomisi

Osmanlı Devleti’nin ekonomik temelleri tarıma ve hayvancığa dayanmıştır. Devletin gelirleri içerisinde en önemli kalemler tarım ve hayvancılıktan oluşan vergilerden oluşurken, gider kalemlerinde en önemli yeri dış borçlar ve savaş masrafları oluşturmuştur. Kapitülasyonlar, dış borçlar Osmanlı Devleti’ni tamamen dışarıya bağımlı yarı sömürge bir devlet haline getirmiştir. Özellikle dış borçlar Osmanlı Devleti’nin iflasına neden olmuştur. İlk dış borç 1854 Kırım Savaşı’nda alınmıştır. Savaşların peş peşe yaşanması ve toprakların hızla elden çıkması Osmanlı Devletinin ekonomisini derinden sarsmıştır.³³

Savaş dönemlerinde dış yardım bulmak zorlaştığı için gelir elde edebilmek için çeşitli vergiler koyulması yoluna gidilmiştir. Osmanlı Devleti Savaş harcamalarını karşılamak için, Tanzimat dönemine kadar “Tekalif-i Örfiyye” ya da “Avarız” adı verilen olağanüstü vergiler uygulamışlardır. Bu vergiler başlangıçta

³² Çolak, a.g.t., s.73.

³³ Cezmi Tezcan, *Tekalif-i Milliye ve Tekalif-i Harbiye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005, s.183.

sadece savaş dönemlerinde uygulanan geçici bir nitelik taşıırken zamanla sürekli hale gelmişlerdir. Osmanlı Devleti, özellikle son dönemlerinde sıkça savaşlara girdiğinden, bir önceki savaşta el koyulmuş olan erzak ya da malzemelerin parası ödenmeden yeni vergiler alınmak zorunda kalınmıştır. Osmanlı hükümetleri halkın yıllardır büyük bir fakirlik içerisinde yaşadığını bildiğinden, iç kaynaklara yönelmekten ziyade sorunlarını dış borçlanma yoluyla çözmeye çalışmıştır. Osmanlı parasının değer kaybı ve yeni çıkarılan vergilerle halkın refah düzeyi daha da düşmüştür.³⁴

Osmanlı Devleti'nde savaş yıllarında devlet devreye girerek müdahaleci, yönlendirici, devletçi bir ekonomi politikası izlemiştir. Savaşın doğurduğu çarpıklıklar nedeniyle piyasaların işlerliğini yitirmesi, hükümetleri olağanüstü önlemler almaya sevk etmiştir. Piyasaların ve Pazar ekonomisinin alt üst olduğu savaş dönemlerinde spekülasyon girişimleri, istifçilik ve karaborsacılık artmıştır. Kişisel çıkarların, ulusal ve genel çıkarların üzerinde tutulduğu bu dönemde devlet, genel ve güçlü bir ahlak anlayışıyla piyasalara müdahale ederek, genelin çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Savaş yıllarında Osmanlı'nın karşılaştığı en büyük sorun bu ahlak sorunu olmuştur. Tüccarların çok yüksek fiyatlarla mal satması, memurun yasadışı yollardan ticarete atılması hep bu ahlak sorunundan kaynaklanmış ve bu sorunu mevzuatla çözmek mümkün olmamıştır.³⁵

Savaşın neden olduğu “artık değer”ler ulus yerine bireyin çıkarlarına hizmet etmiş, artık değer ulusal ticaret ya da sanayide kullanılmak yerine kişisel sefahat için kullanılmıştır. Milli iktisatçılar, ülke ekonomisinin sorunlarının çözümlenebilmesi için bu ahlak sorununun çözülmesi gerektiğini savunmuşlardır. Meslek örgütlerinin yeterince gelişmediği bir toplumda meslek ahlakı da çok gelişmemiştir. Bunun için öncelikli olarak mesleki sınıfların güçlendirilmesi gerekmiştir. Savaş yıllarında milli iktisadın çözümleyemediği enflasyonist gelişme ve toplumsal kargaşa ahlaki nedenlere dayandırılarak bunalım sosyolojik boyutta ele alınmış ve çözüm olarak mesleki örgütlerin işbirliğine dayanan “Halkçılık” önerilmiştir. Toplum bir

³⁴ Tezcan, *a.g.t.*, s.183-184.

³⁵ Toprak, *a.g.e.*, s.20.

organizasyona benzeten bu halkçılık anlayışı, toplumun bireylerini birbirine bağlayan mesleki zümrelerin sınıf ayırımının yerine geçmesini sağlayarak mesleki zümrelere hayati bir önem vermiştir.³⁶ Tüm bu kuramlara ve çözüm arayışlarına rağmen savaş dönemlerinde benzer sorunlarla ve ahlaki bunalımlarla karşılaşmaya devam edilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde bu bunalımlar daha da artmış ve Birinci Dünya Savaşı'nda çözümsüzlük doruk noktasına ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde savaşı finanse edecek yeterli kaynağı bulunmadığı gibi savaş için gerekli olan silah ve cephaneyi üretebilecek bir sanayiye de kuramamıştı. Osmanlı Devleti mali iflasını açıklamış, 1881 yılında Deyun-u Umumiye idaresi kurularak devletin vergi gelirlerine el koyulmaya başlanmıştır. Tamamen dışarıya bağımlı hale gelen Osmanlı ekonomisi için savaşın finansmanı tamamıyla müttefiklerinin ekonomik desteğine bağlı olmuştur. Savaşın başlamasıyla tarımsal üretim düşmüş, ithalat da düşünce ekonomi büyük bir buhranın içine sürüklenmiştir. Devlet, Mükellefiyet-i Ziraiyye Kanun-u Muvakkat'ını çıkartarak tarımsal üretimi arttırmaya çabalamıştır. Bu kanun gereğince tarımla uğraşmış ve askere alınmamış tüm erkek ve kadınlara bulundukları yerde en çok bulunan ürünü ekmesi ve ertesi yıl da tarlayı nadasa bırakması esası kabul edilmiştir.³⁷

Osmanlı Devleti'nin savaş dönemindeki en önemli gelir kaynakları tarım kesiminden alınan Aşar ve Ağnam Vergilerinin yanında şunlardan oluşmuştur:

Harp Vergisi: 25 Ağustos 1912 tarihinde Balkan Savaşları sırasında savaş masraflarını karşılayabilmek için kabul edilmiş ancak dönemin particiliğe dayanan siyasi ortamında uygulanamamıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında bu vergi uygulamaya konulabilmiştir. Temettü Vergisi: 12 Kasım 1914 tarihinde düzenlenen bir kanunla ticaret, sanat ve meslekle uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin kazançları vergilendirilmiştir. Gümrük Resmi: yabancı ülkelerden sınır ya da limanlara gelen mallardan alınan vergidir. Damga Vergisi: 6 Şubat 1905 tarihinde kabul edilerek

³⁶ **Toprak**, *a.g.e.*, s.20-21.

³⁷ **Tezcan**, *a.g.t.*, s.19-21.

1920 tarihine kadar uygulanmıştır. Tuz Resmi: Tuz satışlarından kilo başına alınmıştır. İstihlak Resmi (Tüketim Vergisi): 1917 yılında kabul edilen bir kanunla sigara kağıdı, oyun kağıtları ve kibritten alınmıştır. 1918 yılından itibaren şeker, çay, kahve ve petrol ürünleri de Tüketim Vergisi'ne tabi tutulmuştur. Harp Kazançları Vergisi: Savaş koşullarından faydalanan servet sahibi olanların elde ettikleri kazançlarından alınmıştır.³⁸

Osmanlı Devleti özellikle 1910 yılından 1923 yılına kadar sürekli savaşların içerisinde yer almıştır. Balkan Savaşı yıllarında kabul edilen Tekalif-i Harbiye kanunu yoğun eleştiriler yüzünden bu savaş sırasında uygulamaya konulamamıştır. Bu kanun ancak Birinci Dünya Savaşı yıllarında ve İttihat Terakki Cemiyeti tarafından uygulanabilmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan Tekalif-i Harbiye Vergisi ve Kurtuluş Savaşı yıllarında uygulanan Tekalif-i Milliye Emirleri, iç kaynaklar yoluyla savaş finansmanı sağlamanın örneklerini oluşturmuşlardır.³⁹

Tekalif-i Harbiye Kanunu'na göre her bölgede Tekalif-i Harbiye Komisyonları oluşturulmuş ve bulundukları bölgenin ihtiyaçtan fazla olan malları toplanmıştır. Ancak kanunda hangi malların toplanacağı ve bahsi geçen ihtiyaca yetecek miktarın ne olacağı belirtilmemiştir. Bu belirsizlikler uygulamada büyük sorunlar doğurmuştur. Kanunun uygulandığı dönemde basına sansür uygulandığından gazetelerde uygulamadan kaynaklanan aksaklıklara fazla rastlanmamıştır.⁴⁰

Kurtuluş Savaşı yıllarında uygulanan Tekalif-i Milliye Emirleri, Kütahya-Eskişehir Savaşında yenilerek Sakarya'nın doğusuna çekilmiş olan düzenli ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Başkomutan Mustafa Kemal tarafından yayınlanmıştır. Bu emirler Tekalif-i Milliye Komisyonları tarafından ordunun ihtiyacı olan ve el konulan mallara karşılık senet niteliğindeki tutanaklar verilmiştir. Bu senetler zaferden sonra düzenli olarak geri ödenmiştir. Bu emirlere uymayanların İstiklal

³⁸ Tezcan, *a.g.t.*, s.30-34.

³⁹ Tezcan, *a.g.t.*, s.184.

⁴⁰ Cemal Avcı, "Tekalif-i Harbiye ile Tekalif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanımı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:31, Cilt:XII, Mart 1995, s.227-228.

Mahkemelerinde yargılanacağı belirtilmiştir. Ancak emirlerin uygulanmasından doğan herhangi bir usulsüzlükle ilgili cezalandırmalar çok sınırlı kalmıştır. Tekalif-i Milliye uygulaması sonucunda halktan beklenen gelir elde edilmiş ve zaferin kazanılmasında büyük bir önem taşımıştır.⁴¹

Her iki yasa da sadece savaş dönemlerinde uygulanan geçici yasalardır. Vergilerin tahsil edilmesi için kurulan komisyonlar üye sayıları ve nitelikleri açısından benzerlikler taşımaktadır. Her iki yasa da halktan el konulan ihtiyaç maddelerinin ödemeleri savaş sonrasında yapılmak üzere Mazbata verilmiştir. Tekalif-i Harbiye yasasını çiğneyenler Divan-ı Harp'te yargılanırken, Tekalif-i Milliye Yasası'na uymayanlar İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlardır.⁴²

Tekalif-i Milliye'nin Tekalif-i Harbiye'den farkı hizmet yükümlülüğünü de içermesi olmuştur. Tekalif-i Milliye Emirlerinde özellikle zanaat erbabı olan kişiler çalıştırılmak üzere orduya alınmıştır. Tekalif-i Milliye Emirleri, Tekalif-i Harbiye kanununa göre daha açık ve net ifadeler içermektedir. Tekalif-i Milliye Emirlerinde hangi mallara ne oranda el konulacağı açıkça belirtilmiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri tüm Anadolu'da uygulanmışken Tekalif-i Harbiye sadece ilan edilen bölge içerisinde uygulanmıştır.⁴³

Kurtuluş Savaşı yıllarında Tekalif-i Milliye'den başka şu üç yöntemle gelir sağlamıştır: Vergi yasalarında değişiklik yaparak oranlarını değiştirmek ve yeni vergiler koymak, Sovyet Rusya'dan yardım almak ve Duyun-u Umumiye faizini ödememek.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra karşı karşıya kalınan en büyük savaş tehlikesi İkinci Dünya Savaşı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin, fiili olarak savaşın dışında kalması ülkeyi, savaşın yıkıcı etkisinden korumuşsa da savaş ekonomisinin yaptığı zarardan koruyamamıştır. Bu

⁴¹ **Avcı**, *a.g.m.*, s.229-232.

⁴² **Avcı**, *a.g.m.*, s.233. ; **Tezcan**, *a.g.t.*, s.184-185.

⁴³ **Avcı**, *a.g.m.*, s.233-234. ; **Tezcan**, *a.g.t.*, s.184-186.

⁴⁴ **Tezcan**, *a.g.t.*, s.173-174.

dönem Türkiye için “devletçilik ve savaş ekonomisi” yılları olmuştur. Sadece askeri gücünün artırılması politikasını izleyen devletin aldığı Milli savunma tedbirleri, paraya olan ihtiyacı arttırmıştır. Savaş koşulları nedeniyle ülkede az sayıda yatırım yapılmış, İkinci Sanayi Planı da uygulanmamıştır.⁴⁵

Korkut Boratav, Türkiye için savaşın, devletçiliğin iki yıldır gevşediği (Celal Bayar Hükümetleri dönemi – 1936–1938) ve gerilediği bir dönemde çıkmasının talihsizlik olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre bu dönemde sermaye çevreleriyle yönetici kadro arasındaki ilişkiler eskiden olduğu gibi yeniden canlanmıştır. Devletçi politikaların yumuşatılarak, daha liberal politikaların uygulandığı Bayar döneminde serbestleşen piyasalar, koyu devletçi politikalarıyla tanınan Saydam döneminde, savaşın gerektirdiği radikal ekonomik tedbirlerin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Boratav, *“Eğer 1934–1936 yıllarında uygulanan sıkı devletçi ekonomi politikaları devam ettirilmiş olsaydı, varlıklı tabakaların ekonomiyi kontrolleri gerçekleştiremeyecek veya devletin yapmış olduğu ekonomik kontrol ve müdahaleleri kendi lehlerine çeviremeyeceklerdi.”* demiştir.⁴⁶

Refik Saydam hükümeti, İkinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce, savaş çıkması durumunda izlenebilecek politikayla ilgili bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Sanâyi Tetkik Heyeti Başkanı Şevket Süreyya Aydemir’in de içinde bulunduğu bir grup tarafından, savunma ekonomisine ilişkin hazırlanan rapor, savaşın başlamasından birkaç gün sonra Maliye Bakanlığına ve Başbakanlığa sunulmuştur. Hükümet, bu rapor doğrultusunda en kısa zamanda bir yasa hazırlanmasını istemiştir. 23 maddeden oluşan “Milli İktisâdi Kanun Projesi” hükümetçe hazırlanarak Cumhuriyet Halk Partisi grubuna gönderilmiştir. Bu projeye; emek, tasarruf ve şirket kurma gibi özgürlükleri kısıtlama ve gerekirse kendine mal etme hakkı hükümete tanınmıştır. Hükümete bu kadar geniş yetkiler verilmesi çıkacak yasanın anayasaya uygunluğunun tartışılmasına neden olmuştur. Hükümetin kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi bulunmadığından ve böyle bir kısıtlamaya ancak kanunlar yoluyla gidilebileceğinden, bu proje çok fazla

⁴⁵ Çankaya, a.g.t., s.11.

⁴⁶ Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982, s. 220.

eleştiriye uğramıştır.⁴⁷

“Milli İktisâdi Kanun Projesi”, Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda, oldukça uzun süren tartışmalara yol açması sonucunda, Recep Peker başkanlığında bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon bir uzlaşma metni oluşturmuştur. Bu metin “Mili Korunma Kanunu” adıyla, 18 Ocak 1940’ta Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir.⁴⁸ Ancak Milli Korunma Kanunu gibi olağanüstü bir kanunun uygulamaya konması piyasalar için tek başına yeterli olmamıştır. Bir yandan tüm dünyayı saran ve sınırlara kadar dayanmış olan savaşın gerektirdiği büyük bir ordunun beslenmesi, diğer yandan 1930’lu yıllardaki dış ticaret politikalarının sonucu olarak bir hayli daralmış olan ithalat hacminin yarı yarıya düşmesi ülke ekonomisine sıkıntılı günler yaşatmıştır. 1930’lardan itibaren izlenen dış ticaret politikası sonucunda ithalat hacmi, millî gelirin % 3’ünün altına inmiştir.⁴⁹

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ticaret alanında büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Bunun en büyük sebeplerinden biri, dış ticaret alanında başta Almanya olmak üzere, Orta Avrupa ülkelerine olan bağımlılık sorunudur. Türkiye, ekonomik açıdan yakın bağlar kurduğu Almanya ile siyasi bakımdan daha yakın olduğu müttefikleri arasında kalmıştır. Almanya-Türkiye arasında istikrarlı bir kara ve demiryolu ticareti gelişmişti. Almanya ile ticaret anlaşmasının imzalanmaması halinde oluşabilecek boşluğu batılı devletlerle doldurabilmek için uzun bir zaman gerektiğinden, Türkiye bu ülkeyle olan ilişkilerinde daha dikkatli davranmıştır.⁵⁰

Savaş yıllarında, Avrupa’nın artan gıda ihtiyacından dolayı, Türkiye ihracatını arttırma olanağı bulmuştur. İthalat hacmi düşerken, ihraç edilen hammaddelere ve gıda maddelerine olan talebin artması sebebiyle, savaş yıllarında ekonomi, dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak yatırım, sanayi ve ara malları ile

⁴⁷ **Tevfik Çavdar**, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, s.314. ; **Cemil Koçak**, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 2, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003, s.371.

⁴⁸ **Çavdar**, a.g.e., s.314. ; **Koçak**, a.g.e., s.371-372.

⁴⁹ **İsmet Binark**, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM VI: Dönem 3 Nisan 1939 – 15 Ocak 1943)*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 2006, s.1559.

⁵⁰ **Koçak**, a.g.e., s.367-368.

hammadde kaynaklarına ülkenin ihtiyacı olduğu halde, savaş koşulları nedeniyle ithalatta sorun yaşandığından, bu malların sağlanmasında güçlük yaşanmıştır.⁵¹

Türkiye’de ithalat 1938 yılında 120 milyon dolar iken, 1940–1941 yıllarında 50–55 milyon dolara gerilemiştir. Bu gerileme, ülke içerisinde ara mallarda, yatırım ve tüketim mallarında azalmaya neden olmuştur. Piyasada bu ürünlerdeki daralma sadece iç üretimi olumsuz etkilemekle kalmamış, aynı zamanda ithalattan alınan vergileri de düşürmüştür.⁵²

Ülke bütçesi de savaş yıllarından olumsuz etkilenmiştir. Bütçede giderler artarken, gelirler sabit kalmıştır. Artan giderlerde en büyük pay savunma sanayine ait olmuştur.⁵³ Bütçedeki tüm giderler içerisinde Milli Savunma Bakanlığı’na ait payın yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir:⁵⁴

1938	%30.31
1939	%43.32
1940	%53.24
1941	%55.44
1942	%54.42
1943	%52.52
1944	%51.12
1945	%40.88

Savaş yıllarında Türkiye’nin aldığı tedbirler; kredi alma, para basma, iç borçlanma ve olağanüstü vergilerle piyasalara müdahale etme biçiminde olmuştur. Bu dönemde ülkede artan savunma masraflarını karşılamak için dışarıdan alınan krediler sembolik kalmıştır. Bu masraflar daha çok karşılıksız para basma yoluyla Merkez Bankası kaynaklarından karşılanmıştır. Başvurulan masraf karşılama yollarından bir diğeri de iç borçlanma olmuştur.

⁵¹ Koçak, *a.g.e.*, s.368-370.

⁵² Boratav, *a.g.e.*, s.217.

⁵³ Koçak, *a.g.e.*, s.370.

⁵⁴ Ertuğrul Baydar, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara, 1978, s.89.

Türkiye’de savaş yıllarında nakit paraya olan ihtiyacı artan hükümet, birçok eleştiriye neden olan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Muamele Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi vergileri koymanın yanı sıra kısa vadeli hazine bonoları çıkartarak halka borçlanma yoluna da gitmiştir.⁵⁵ Ancak tüm bunlar ülkeyi girdiği ekonomik dar boğazdan kurtarmaya yetmemiştir. Devlet, artan masrafları karşılayabilmek için tedavülde bulunan banknot miktarını sürekli arttırmıştır. 1938 yılında tedavülde bulunan para 194 milyon TL iken 1944 yılında bu miktar 940.8 milyon TL’ye yükselmiştir.⁵⁶ Emisyonun artışı paranın değer kaybetmesine ve dolayısıyla enflasyona neden olmuştur. 1938 yılında 126 kuruş olan doların resmi değeri, 1943 yılında 131 kuruşa yükselmiş, sonrasında prim uygulanarak 1 dolara 193 kuruş ödenmeye başlamıştır. Savaş yıllarında yaşanan tüm bu enflasyonist hareketler sonucunda hükümet sert önlemler almak zorunda kalmıştır.⁵⁷

Savaşın ilk günlerinden itibaren piyasalarda yaşanılabilecek bu enflasyonist hareketlere çözüm olarak iki yol sunulmuştur. Birinci yol: ticareti devlet kontrolüne alarak sıkı ve baskıcı bir fiyat sınırlaması yapmak olarak belirlenmiştir. İkinci yol: İç ve dış piyasalarda savaş kıtlıklarından kaynaklanan talep artışlarının sanayici ve çiftçiyi teşvik etmesini sağlamak amacıyla fiyatlar ve piyasa üzerindeki kontrollerden uzak kalmak olmuştur. Savaş yılları boyunca hükümette bulunan Refik Saydam birinci yolu tercih ederken, Şükrü Saraçoğlu, tereddütlü de olsa ikinci yolu seçmiştir.⁵⁸

⁵⁵ **Yalçın Acar**, *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1999, s.49.

⁵⁶ **Memduh Yaşa**, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul: Akbank Kültür Yayınları, 1980, s.87.

⁵⁷ **Yılmaz, Gülcan**, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Bursa: Alfa Yayınevi, 2002, s.271. ; **Acar**, *a.g.e.*, s.49.

⁵⁸ **Boratav**, *a.g.e.*, s.221.

1.1.3. Savaş Ekonomisi İçerisinde Kırsal Kesim

1.1.3.1. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kırsal Kesimin Durumu

Cumhuriyet yönetiminin kurulmasından itibaren, tarım alanındaki mülkiyet ilişkilerine dokunulmamış ancak tarım ve köy kalkınmasına büyük bir önem verilmiştir. Bu amaçla Aşar Vergisi kaldırılmış, Ziraat Bankası'nın sermayesi ve kredileri arttırılmış, göçmenlere, mübadillere ve topraksız ya da az topraklı çiftçilere devlet arazisinden toprak dağıtılmıştır. Modern tarımı teşvik etmek için bazı tedbirler alınmış, numune çiftliklerinde, tarım okul ve istasyonlarında yeni alet ve makineler kullanılarak çiftçilere örnek olunmaya çalışılmıştır. Devlet, modern tarım alet ve makinelerinin kullanımını yaygınlaştırabilmek için, bu makineleri satın almak isteyen çiftçilere kolaylık sağlamıştır. Tarım makinelerinde kullanılan akaryakıt vergiden muaf tutulmuş, makine kullanan çiftçilere devlet tarafından tazminat ödenmiştir. Bu dönemde Türkiye'ye 2500-3000 traktör girmiştir.⁵⁹

Cumhuriyetin ilanından, 1929 ekonomik bunalımına kadar olan dönem Türk tarımının canlandığı yıllar olmuştur. 1923-1929 döneminde tarımda belirli bir gelişme yaşanmasına rağmen, değişmeyen mülkiyet ilişkileri bu gelişmelerin başarısını azaltmıştır. Mülkiyet ilişkileri değişmediği için de istenilen üretim artışı ve modernleşme sağlanamamıştır. Devletin toprak dağıtımı dışında aldığı tedbirler, genel olarak büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına hizmet etmiştir. Büyük çiftçiler makinelerden, gümrük muafiyetlerinden, tarım kredilerinden ve akaryakıt ödeneğinden yararlanan kesim olmuştur.⁶⁰

Türkiye'de çiftçiler arasındaki toplumsal yapılaşmada ağalık düzeni yerini korumuş ancak bu hiyerarşik yapılanma bölgesel farklılıklar göstermiştir. Örneğin Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da ağalık ilişkileri devam ederken, Orta ve Batı Anadolu'da ağalık sistemi çözülmüş ancak çiftçinin bağımlılık durumu ve ortaklık

⁵⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın*, Cilt:1, 6. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973, s.313.

⁶⁰ Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.313-314.

ilişkileri bozulmamıştır. Büyük arazi sahiplerinin çoğu, maraba ve ortakçı olarak geniş bir çiftçi kitlesini boğaz tokluğuna çalıştırdığından modern tekniklere ihtiyaç duymamıştır. Tarımda makineleşme daha çok Çukurova ve Ege'deki büyük işletmelerde yaşanmıştır.⁶¹

1929 ekonomik buhranı tarımda yaşanmaya başlayan gelişmeleri sekteye uğratmıştır. Bu buhran büyük ve kapitalist çiftliklerden, geçimlik tarım yapan küçük üreticiye kadar tüm tarım kesimlerini etkilemiştir. Tarım ürünlerinin fiyatları hızlı bir düşüş göstermiştir. Makineleşme hareketi durmuş, devlet akaryakıt yardımını da kesince birçok makine atıl duruma gelmiştir.⁶²

Türkiye'de tarım kesimi, 1929 Dünya ekonomik bunalımının olumsuz etkilerini, devletin müdahaleleri sayesinde, 1930'ların sonlarına doğru atabilmiştir. Ziraat Bankası yaptığı mahsul alımlarıyla tarımsal üretimde yaşanabilecek dalgalanmaların önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak kriz döneminde tarımsal malların iç hadleri düşük kalmıştır. 1930'ların ikinci yarısından itibaren tarımsal üretimin iç ticaret hadleri yükselmiş, pazarlanma durumu iyileşmiş ve tarımsal üretimde önemli artışlar yaşanmıştır.⁶³

İki dünya savaşı arasında yaşanan bunalımlı yıllarda çiftçilerin haklarını korumak için kooperatifçilik çalışmaları yapılmıştır. Tüccar karşısında üreticiye destek olan kooperatifçilik, üreticinin, ürününü pazarlamasını sağlayarak kredi sorununa çözüm getirmiştir. Aynı zamanda kooperatifler, çiftçilerin bazı temel bilgi, beceri ve modern teknikleri öğrenmesine de yardımcı olmuştur. 1935 yılında Tarım Kredi Kooperatifleri kurulmuştur.⁶⁴

1929 ekonomik bunalımıyla durgunlaşan köy kalkınması çalışmaları 1937 yılından itibaren yeniden hızlanmıştır. 1937 yılında hazırlanan kanun tasarısıyla,

⁶¹ **Avcıoğlu**, *a.g.e.*, s.314-315.

⁶² **Avcıoğlu**, *a.g.e.*, s.315-316.

⁶³ **Borataş**, *a.g.e.*, s. 217.

⁶⁴ **Zafer Toprak**, "Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950", (Der) Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1998, s.24.

dağınık köylerin birleştirilerek köy birliklerinin kurulması ve gerekli devlet hizmetlerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu girişim, tasarıda kalmış uygulamaya geçirilememiştir. Toprak reformu ve köy enstitüleri gibi gelişmeler, tarımsal devrimin temellerini oluşturmuştur. Ziraat Bankası'nın anonim şirketlikten çıkarılarak iktisadi devlet girişimi haline getirilmesi ve imkânlarının geliştirilmesi gibi önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması, Anadolu'nun on iki bölgeye ayrılarak sulama çalışmalarının geliştirilmesi, ormanların devletleştirilmesi, dönemin devrimci çalışmaları arasında yer almıştır.⁶⁵

Türk köyleri için çözülmesi gereken en önemli problemler, toprak darlığının giderilmesi ve ziraat tekniğinin modernleştirilmesi olmuştur. Çiftçiye yardım etmek amacıyla Toprak Mahsulleri Ofisi ve Orman İşletmeleri kurulmuştur. Tarım ürünlerinin fiyatlarını yüksek tutarak çiftçiye korumak, ordu, okullar ve memleketin fakir bölgeleri için ziraat mahsulleri biriktirmek Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluş amaçları arasında olmuştur. Ofisin kuruluşundan kısa bir süre sonra İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Savaş döneminde Toprak Mahsulleri Ofisi teşkilatlanmasını hızla genişletmiştir.⁶⁶

1.1.3.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Kırsal Kesimin Durumu

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türk tarımı için olumsuz etkiler doğurmuştur. Bu dönemde ekime ayrılan topraklar 1940 yılında 9.610.000 hektar olmasına rağmen 1943 yılında 7.854.000 hektara düşmüştür. Hem tarım topraklarının, hem de bu topraklardan elde edilen mahsullerin azalması piyasalarda olumsuz etkiler bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı nedeniyle tarımda çalışan yetişkin erkek nüfusun askere alınması, birkaç yıl üst üste yaşanan kuraklıklar gibi sebepler bu durumun ortaya çıkışında etkili olmuştur.⁶⁷ Ticaret olanaklarının daralmasıyla birlikte tarımsal

⁶⁵ **Avcıoğlu**, *a.g.e.*, s.317-318. ; **Şevket Süreyya Aydemir**, *İkinci Adam*, 3. Baskı, Ankara: Remzi Kitapevi, 175, s.327.

⁶⁶ **Aydemir**, *a.g.e.*, s.329. ; **Karpat**, *a.g.e.*, s.100-101.

⁶⁷ *Türk Ekonomisi'nin 50. Yılı*, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin Cumhuriyet 50. Yıl Armağanı, İstanbul: Fatih Yayıncılık, 1973, s.42-43.

üretimde yaşanan düşüş daha da belirginleşmiştir. 1945 yılında tarımsal üretim 1938'deki seviyesinin %40 oranında altında olmuştur.⁶⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında buğdayın fiyatı 3 kuruştan yirmi kuruşa çıkmıştır. Bu yirmi kuruş Toprak ofisin satın aldığı, çiftçinin vermeye mecbur olduğu fiyattır. Fakat karaborsada buğdayın fiyatı 120 kuruşa kadar çıkmıştır. Buğday fiyatı % 70 oranında artmıştır. Özellikle karaborsadaki fiyatı göz önüne alınırsa 40 kat artmıştır.⁶⁹

Tablo II. Seçilmiş Tahıl Ürünleri; Ekiliş ve Üretim (Hektar-Ton olarak)

		Buğday		Arpa	
Yılar	Toplam	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
1940	8.199.898	4.381.420	4.067.950	2.012.789	2.249.314
1941	8.173.364	4.394.000	3.483.000	2.037.000	1.758.000
1942	8.121.064	4.369.000	4.263.000	1.932.000	2.165.000
1943	6.613.439	3.502.000	3.510.000	1.490.000	1.665.000
1944	6.974.785	3.740.000	3.148.000	1.655.000	1.403.000
1945	6.893.886	3.742.000	2.189.000	1.625.000	934.000
1946	7.193.263	3.831.000	3.648.000	1.736.000	1.654.000
1947	7.631.092	4.177.000	3.246.000	1.805.000	1.512.000
1948	8.070.816	4.538.000	4.867.000	1.828.000	2.167.000
1949	7.525.340	4.007.000	2.516.000	1.759.000	1.247.000
1950	8.244.182	4.477.000	3.872.000	1.902.000	2.047.000

Yukarıda verilen tabloda da gösterildiği gibi piyasaları etkileyen en önemli etkenlerden olan tarımsal üretimde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Savaşın devam ettiği 1942-45 yıllarında buğday ekim alanı, 500-800 bin hektarlık bir daralma göstermiştir. Üretimde de önemli bir düşüş gözlemlenmiştir. Savaş yılları boyunca üretim ve verimde hava koşulları başat rol oynamaya devam etmiştir. Benzer sonuçlar arpa için

⁶⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007, s.134-135.

⁶⁹ Suphi Nuri İleri, "Pamuk ve Buğday", *Tan*, 6 Senteşrin 1943, s.3.

de geçerli olmuştur. Zirai kombinaların savaş döneminde Devlet Üretme Çiftliklerine dönüştürülmesi üretimin ve ekilişin daha fazla düşmesini engellemiştir.⁷⁰

Bu dönemde erkeklerin silâh altına alınması, yetişkin erkek gücünün önemli bir bölümünün üretim alanından çekilmesine neden olmuş ve bunun sonucunda üretimde önemli düşüşler yaşanmıştır.⁷¹ Ortalama bir milyon kişilik ordunun yaklaşık yedi yüz elli binini kırsal kesim oluşturmuştur. Hükümet 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 13. maddesinin 19. fıkrası ile bu sorunu çözmeye çalışmıştır. Bu maddeye göre, askerde bulunan kırsal kesimin tarla, bağ ve bahçelerini imece yolu ile sürüp ekmek ve harmanlarını kaldırmak bütün köy halkının görevi olduğu kabul edilmiştir. Hükümet asker ailelerine doğrudan yardım yapılması kararını da almıştır. Fakat bu yardımlar düzenli bir biçimde yapılamamıştır.⁷²

Savaş döneminde azalan tarımsal üretimi arttırmak amacıyla devlet çeşitli önlemler almıştır. Bu amaçla ekim seferberlikleri düzenlenerek okul bahçelerinde üretim yapılmıştır. Kıtlığa engel olmak ve halkın iâşesini sağlamak amacıyla başlatılan ekim seferberliği için konferanslar düzenlenilmiştir. Bu konferanslara katılımı arttırmak için basından yararlanılmıştır.⁷³ Tarımın geliştirilmesi için hükümetler çeşitli tarım politikaları uygulamıştır. Bu amaçla Teknik ve ziraat okulları açılmış, köy enstitülerinin sayısı arttırılmış, kırsal kesime teknik bilgilerin öğretilmesine çalışılmıştır. Tarım için gerekli makine ve donanımın sağlanması, devlet çiftliklerinin sayısının arttırılması ve çiftçinin geçimine yetecek kadar toprak dağıtılması gibi politikalar uygulanmıştır.⁷⁴

Bu dönemde tarımı desteklemeye yönelik alınan tüm bu önlemlere rağmen kırsal kesimin sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır. Üretimde yaşanan düşüşe bir de hükümetin tarımsal ürünleri düşük fiyattan zorla alması eklenince, küçük çiftçinin elindeki pazarlanabilir mahsul tükenmiş ancak büyük çiftçinin elinde kalan ürünler

⁷⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s.351.

⁷¹ Binark, *a.g.e.*, s.1559.

⁷² Metinsoy, *a.g.e.*, s.139-140.

⁷³ Çankaya, *a.g.t.*, s.12.

⁷⁴ Çankaya, *a.g.t.*, s.12.

karaborsada yüksek fiyatlarla alıcı bulmuştur. Mahsullerin kentlere ve pazarlara ulaştırılmasının çok pahalı ve zor olduğu bu dönemde, sadece büyük çiftçiler sevkiyat masraflarını karşılayarak pazara ürün sunabilmiştir. Hububat fiyatlarının çok yüksek olduğu 1942-1943 yıllarında büyük ölçekli üretim yapan kırsal kesim, kâr ederek savaş zengini “hacıağa” tiptemesini ortaya çıkarmıştır.⁷⁵

Savaş yıllarında köylerde yaşanan sıkıntılardan biri yiyecek bulma olmuştur. Kentlerde yaşanan yiyecek sıkıntıları için sosyal yardım kampanyaları uygulayan devlet, köylerde yaşayanların içinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartları hafifletecek tedbir almamıştır. Üstelik Milli Korunma Kanunu ile sanayi tesislerinin ve maden ocaklarının bulunduğu bölgelerdeki kırsal kesime iş mükellefiyeti yüklenmiştir. Yol Vergisi yüzünden kırsal kesimin çoğunluğu yol yapımında çalışmak zorunda bırakılmıştır.⁷⁶

Zafer Toprak devletin, halkın iâşesini sağlamada izlediği politikaları dört aşamaya ayırmıştır. İlk aşama; Eylül 1939’dan Şubat 1941’e kadar uygulanmıştır. Bu dönemde var olan stoklar eritilmiştir. 1930’ların ikinci yarısında sağlanan üretim artışlarının ve mevcut hububat stoklarının verdiği güvenle hükümet, üreticileri ürünlerini Toprak Mahsulleri Ofisine veya tüccara satmakta serbest bırakmıştır. Şubat 1941– Temmuz 1942 arasındaki ikinci aşamada ise hububat ürününün devlete satılması zorunlu hale getirilmiştir. Refik Saydam döneminde uygulanan bu müdahaleci politika, Türk tarımı ve üreticisine önemli etkileri olmuştur.⁷⁷

Üreticiler, geçimlik, tohumluk, hayvan yemi gibi gerekli paylar ayrıldıktan

⁷⁵ Kafaoğlu eserinde bu konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Bir büyük toprak sahibinden dinlediğime göre bu toprak ağaları, sayısı ülkede çok az olan kamyonlarla İstanbul, Eskişehir gibi çok nüfuslu kentlere tahıl yada bakliyat sevk etmişler. Çünkü trenlerde Ofis malları dışında bu gibi emtia sevki yasaktı. Böylece özellikle kuru fasulye ve tahıl satışından büyük paralar kazanmışlar. Doğal ki, küçük ve orta çiftçinin bu olanağı yoktu. Daha yakın merkezlerde mallarını dikte edilen ucuz fiyatlarla satmak zorunda kaldılar. Zaten durum sadece buğdayla sınırlı bir oluş değildi. Buğday yanında bütün tahıllarda(arpa, mısır vb.) ve bakliyatla aynı yollar tutuluyordu. **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.137.

⁷⁶ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.190.

⁷⁷ **Şevket Pamuk**, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, (Der) Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1988, s.101-102.

sonra geriye kalan hububat mahsullerini, önceden belirlenen fiyatlarla Toprak Mahsulleri Ofisi'ne satmışlardır. Ancak devletçe saptanan hububat alım fiyatları piyasa fiyatlarının çok altında kalmıştır. Bu uygulama, üreticiler tarafından pasif direnişle karşılaşmıştır. Hem küçük üreticiler hem de büyük çiftçiler ürünlerini kaçırmaya, devlet temsilcilerine teslim etmemeye ya da devletin payını az göstermeye çalışmışlardır. Kimin ürününe hangi ölçülerde el konulacağını belirleyen temel unsur yerel güç ilişkileri oluşturmuştur. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yapmış olduğu alımlar hedeflenenin çok altında kalmış, piyasada hububat fiyatları hızla artmaya devam etmiştir.⁷⁸

Temmuz 1942'de Refik Saydam aniden ölünce, yerine piyasalara daha az müdahale edilmesini savunan Şükrü Saraçoğlu, Başbakan olmuştur. Ağustos 1942'den Haziran 1943'e kadar geçen bu üçüncü aşamada Yüzde 25 Kuralı uygulanmıştır. Bu uygulamada geçimlilik, tohumluk ve hayvan yemi için üreticiye bırakılan paylar da kaldırılmıştır. Yüzde 25 uygulaması ile iâşe sağlama yükü dengeli olarak dağıtılmamış ve küçük ve orta üreticinin üzerine yıkılmıştır. Bu durum, 1942 yılı ve sonrasında az toprak işleyebilen çiftçilerle, büyük çiftçiler arasında önemli farklılaşmalara yol açmıştır. Yüzde 25 kararının uygulanmaya başlamasıyla büyük toprak sahipleri servetlerini ve arazilerini genişletmiştir.⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı döneminde hükümet, nüfusun yüzde seksenini oluşturan kırsal kesimden üç ayrı talepte bulunmuştur. Bunlar: Emek yükümlülükleri, tarımsal ürüne el koyma ve para olarak vergileme olmuştur. Çiftçileri olağanüstü vergiye tabi tutan Toprak Mahsulleri Vergisi Haziran 1943'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir.⁸⁰

Haziran 1943'ten savaşın sonuna kadar yaşanan dördüncü aşamada Toprak Mahsulleri Vergisi uygulanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi, hububat ve baklagillerdeki yüzde 25'lik devlet paylarına ek olarak toplanmamış, bu ürünlerde

⁷⁸ Pamuk, *a.g.m.*, s.102.

⁷⁹ Pamuk, *a.g.m.*, s.104-106.

⁸⁰ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1997, s.189-190.

üreticilerin devlete teslim ettikleri paylar değişmeden kalmıştır. Devlet bu payların tümüne kendi saptadığı fiyatlar üzerinden ödeme yaparken, Toprak Mahsulleri Vergisi daha önceden devlete ürün teslim etmek zorunda olmayan üreticiler için yeni bir yükümlülük anlamına gelmiştir.⁸¹

Toprak Mahsulleri Vergisi, üreticinin elde ettiği mahsulden, tohum ve masraflar için bir bölüm ayırmadan, mahsulün tamamı üzerinden alınmıştır. Bu durum üreticiyi zor durumda bırakmıştır. Dönemin yazarları bu konu üzerinde durmuşlar, verginin, bazı bölgelerden az alınması ya da duruma göre hiç alınmaması gerektiği fikrini savunmuşlardır.⁸²

İkinci Dünya Savaşı yıllarında çiftçilerin yaşadığı sorunlar sadece vergilendirmede yaşanmamıştır. Ülke içi bölüşüm ilişkilerindeki dengesizlik, tarımsal üretim araçlarının azlığı ve pahalılığı, orman bölgelerinde uygulanan sıkı kontroller de kırsal kesimi derinden sarsmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ülke içi bölüşüm ilişkilerindeki denge, küçük çiftçilerin zararına olarak bozulmuştur. Kırsal kesim, savaşın yarattığı olumsuz koşulların şehir halkıyla kendileri arasında adil paylaştırılmamasından dolayı şikâyetçi olmuştur. Bu dönemde devlet, kırsal kesime sosyal hizmet ve politika götüremediği gibi, üstüne üstlük kentlerin ve ordunun iâşesini sağlamak ve artan harcamaları için ek kaynak yaratmak isteğiyle kırsal kesimin üzerindeki yükü daha da ağırlaştırmıştır.⁸³

Tarımsal üretim araçlarındaki pahalılık ve darlık bu sektörde yaşanan en önemli sorunlardan bir diğeri olmuştur. Tarımsal ürünlerin fiyatlarıyla üretim araçları fiyatları arasındaki fiyat dengesizliği küçük çiftçinin durumunu güçleştirmiştir. Bu ihtiyaçları karşılayabilmek için 1943 yılında Zirai Donanım Kurumu kurulmuştur. Ancak bu kurum da eksiklikleri ve yetersizlikleri yüzünden bu konuya etkili bir çözüm getirememiştir. Devlet tarafından yapılan tohumlukların dağıtım işinde de aksaklıklar yaşanmış, birçok durumda küçük çiftçi haksızlığa uğramış ve dağıtılan

⁸¹ Pamuk, *a.g.m.*, s.107.

⁸² Çankaya, *a.g.t.*, s.82.

⁸³ Metinsoy, *a.g.e.*, s.190.

tohumlar büyük çiftlik sahipleri elinde toplanmıştır. Kırsal kesimin hakkında en çok şikayet dilekçesi verdikleri konu tohumluk temin edilmesi olmuştur.⁸⁴

Savaş döneminde hükümetle kırsal kesimi karşı karşıya getiren olaylardan biri de Orman İşletmelerinin kurulmasının ardından, orman bölgelerine getirilen sıkı kontroller olmuştur. Orman işletmesi, istimlak edilerek bir kısmı devletleştirilmiş olan ormanların korunması için bir takım yasaklar koyarak uygulamaya başlamıştır. Otlak olarak kullanılan birçok ormana sürü girmesi yasaklanmıştır. Orman bölgelerde yaşayan halk, şiddetli geçim sıkıntısı içerisinde olduklarından, ister istemez koyulan bu kurallardan bir kısmını çiğnemek zorunda kalmışlardır. Bunun yanında devlet, kırsal kesimden kendi okullarını kendilerinin yapmasını istemekle zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmiş olmuştur.⁸⁵

Kırsal kesim mücadelesini, genel olarak güçsüz oldukları yasal ve kurumsal yüksek siyaset zemininde değil, kendi cephelerinde ve kendi yöntemleriyle, yani gündelik yaşam içinde sergilemiştir. Bazı köylerde üreticiler, muhtarların ya da subaşların yanlış ve adaletsiz ölçümleri ve tahminleri sonucunda bütün mahsullerini verdikleri halde borçlarını kapatamamışlardır. Devlet görevlilerinin rüşvet almaları ve diğer yolsuzlukları dolayısıyla devlet ve çiftçi arasındaki güven ilişkisi iyice sarsılmıştır. Çiftçiler, Toprak Mahsulleri Vergisi'ni Ofis'e teslimi sırasında da sıkıntılar yaşamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin depo ve silolarının azlığı yüzünden, üreticinin şehir merkezine kendi imkânlarıyla büyük zorluklarla getirdiği mahsulü zamanında kabul edilememiş, çiftçiler günlerce şehirlerde vakit ve para kaybetmiştir.⁸⁶

⁸⁴ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.137-139.

⁸⁵ **Karpat**, *a.g.e.*, s.103.

⁸⁶ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.191-192.

1.2. Refik Saydam Hükümeti ve Milli Korunma Kanunu

1.2.1. Refik Saydam Dönemi Ekonomisi

Celal Bayar hükümetlerinden sonra başa geçen Refik Saydam hükümeti (Ocak 1939-Temmuz 1942), kendinden önceki dönemde yavaşlamış olan devletleştirme faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Bu dönemde bir dizi ayrıcalıklı yabancı şirketleri millileştirmişken özel girişimin elindeki bazı işletmeleri de devletleştirmiştir. İstanbul Tramvay Şirketi, imtiyaz hakkı ile tesislerinin satın alınmasıyla, imtiyazlı yabancı şirket malı olmaktan çıkarılmıştır. İstanbul Elektrik, Tramvay ve Tünel İdareleri de İstanbul Belediyesi'ne devredilmiştir. Bursa ve Mersindeki elektrik işletmeleri, Ankara'daki Elektrik ve Havagazı Şirketi ile Adana'daki Elektrik şirketi devletleştirilmiştir.⁸⁷

Bu dönemde devletleştirme politikalarının yanı sıra piyasalar sıkı bir kontrol altına alınmış, enflasyonun ve savaş vurgunculuğunun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Saydam, 1940 yılından itibaren sıkı bir kontrol mekanizması kurabilmek için gerekli kanunları ve idari teşkilatlanmayı kurmuştur. Bu amaçla Milli Korunma Kanunu kabul edilmiş, Ticaret Ofisi kurularak dış ticaretle uğraşanlar, çeşitli ihracat ve ithalat birliklerinde teşkilatlanmaya teşvik edilmiştir. Özel ticaret üzerinde devlet denetimini fiili olarak kurmak için Ticaret Vekilliğine bağlı olarak İaşe Müsteşarlığı kurulmuştur.

Bu dönemde başlıca tarım ürünleri piyasa değerlerinin çok altında devlet tarafından satın alınmıştır. Ürünlerin satış fiyatları devlet kontrolünde olup fiyatlar ürüne göre değişiklik göstermiştir. Vesikaya bağlanmış olan kömür ve buğday, büyük kentlerde ucuza dağıtılırken, pamuklu dokuma ise (çok sınırlı olan vesikalı dağıtımın haricindekiler) serbest piyasa fiyatlarına yakın satılmıştır. Devlet ve özel girişim için önemli gelir kaynaklarından biri tekstil sektörü olmuştur. Çünkü pamuk

⁸⁷ Koçak, a.g.e., s.365-366.

alım fiyatları çok düşük olduğu için tekstil sektörünün kârı yükselmiştir. Tekstil sektöründen devletin elde ettiği gelir kadar özel girişimin de kâr elde etmiş olması bazı milletvekilleriince eleştirilmiş ve devletleştirme yapılan alanlarda özel girişime izin verilmemesi gerektiği savunulmuştur. Bu dönemde devlet, şeker üzerinden de yüksek kar elde etmiştir.⁸⁸

Saydam hükümeti döneminde temel ara malların dağıtımı devletçe yapılmıştır. Özel ticarete bırakılan alanda Milli Korunma Kanununun da yardımıyla polisiye tedbirlerle sıkı bir devlet kontrolü olmuştur. Bu politika sayesinde kentli nüfus ekmek ve kömür sağlayabilmiş, askerlerin beslenme ihtiyacı karşılanmıştır. Ancak devletin kontrol uyguladığı alanlarda istifçilik, karaborsacılık, fatura ticareti, rüşvet ve nüfuz ticaretinin önüne geçilememiştir. Bu sorunlar yüzünden kontroller daha da sıkı hale getirilmiştir. Saydam hükümetinin kurmuş olduğu ekonomik düzen, ne kusursuz işlemiştir ne de tamamen iflas etmiştir.⁸⁹

1.2.2. Milli Korunma Kanunu

Refik Saydam hükümeti tarafından, savaşın başlamasından hemen sonra uygulanacak ekonomik tedbirleri içeren Milli Korunma Kanunu tasarısı 15 Ocak 1940 tarih ve 6/220 sayı ile TBMM Reisliğine sunulmuş ve Meclisin 18 Ocak 1940 tarihli toplantısında görüşülmüştür.⁹⁰

Yasanın gerekçesinde şu noktalar vurgulanmıştır:

Son zamanlarda Avrupa'da hüküm süren siyasi gerginlik sonunda birçok ulus arasındaki bir savaşa dönmüş ve böylece savaş ve savaş tehlikesine yakın, hatta uzak ülkeler olağanüstü durum ve şartla içinde kalmışlardır. Bu durum, özellikle hızlı gelişmesinden ötürü hemen her yerde hükümetlerce alınan olağanüstü tedbirlerle karşılanmaktadır. Türlü ülkelerde bu konuda hükümetlere verilen yetkiler, sözü edilen durumu en iyi anlatan göstergelerdir. Ülkemizin Avrupa'da süren savaşın dışında olduğu bilinmektedir. Bununla beraber ulusal yaşantımızda bu durumun etkilerini önlemek ve öteki bakımlardan olduğu kadar,

⁸⁸ Boratav, a.g.e., s.221.

⁸⁹ Çavdar, a.g.e., s.312.

⁹⁰ Çavdar, a.g.e., s.314. ; Koçak, a.g.e., s.371-372.

ekonomi bakımından da koruyucu ve savunucu tedbirler alma zorunluluğu karşısındayız. Bu zorunluluklardan ötürü Milli Korunma Kanunu adı altında hazırlanan bu kanun tasarısı Yüksek Meclise sunulmuştur. Bu tasarı ile Cumhuriyet Hükümeti Yüksek Meclis'ten durumun gerektirdiği yetkilerin verilmesini istemektedir. Eğer Avrupa'nın bugün içinde bulunduğu durum, koşullar ve bunların ülkemizdeki yansımaları, gereken her durumda Yüksek Meclis'e ayrı bir kanun tasarısı başvurmak imkanını verecek durumda olsa idi, hükümetin bu yolu izleyeceği kuşkusuzdu. Fakat olaylar öylesine hızlı ilerlemekte ve değişmektedir ki, bu durum ancak ivedilikle günü gününe ve özellikle zamanında alınacak karar ve tedbirlere ihtiyaç göstermektedir.⁹¹

Milli Korunma Kanunu tasarısı hükümete, yeni ve olağan üstü durumun gerektirdiği yetkilerin tanınması istenmiştir. Hükümet, tüm yetkilere tek bir yasa ile sahip olmak istemiştir. Dönemin olağanüstü durum ve koşullar nedeniyle hızlı kararlar alınması gerektiği ve her durum için yeniden yetki almanın sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Milli Korunma Kanunu tasarısı, hükümete, genel ya da kısmi bir seferberlik durumunda, ülkenin savaşa girme olasılığında ya da yabancı devletler arasındaki Türkiye'yi de ilgilendiren bir savaş halinde, yasanın gösterdiği biçim ve koşullarda, olağanüstü nitelikteki görev ve yetkileri vermiştir. Hükümet, bir süre sonra, artık yasanın uygulanmasına gerek kalmadığına karar verirse, bunu ilan edecek ve TBMM'ye gerekli bilgiyi verecektir. Milli Korunma Kanunu kararlarını hazırlamak ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak için bir Koordinasyon Heyeti kurulacak ve bu heyete Başbakanın önerisi ile ilgili Vekiller katılacaktır.⁹²

Milli Korunma Kanunu'nda kırsal kesime yönelik maddeler de bulunmaktadır. Otuz yedinci madde uyarınca hükümet, ihtiyaç halinde, çiftçilik yapmaya elverişli kadın ve erkekleri, kendilerine ait ziraat işlerinin aksamaması koşuluyla, oturdukları yere en çok 15 km uzaklıkta, devlete ya da şahsa ait ziraat işlerinde ücretli olarak çalıştırabilmiştir. Hükümet, bu bölgede şahsa ait olup da, sahibine gerekli olmayan tarım alet ve araçlarından, bir kira ödeyerek, yararlanma

⁹¹ Çavdar, a.g.e., s.312.

⁹² Koçak, a.g.e., s.373-374.

hakkına sahiptir. Otuz sekizinci madde hükümete, gerekli görülen bölgelerde ziraatın cins ve miktarını saptama hakkını tanımıştır. Otuz dokuzuncu maddeyle de hükümet, üzerinde ziraat yapılmayan ve 500 hektardan büyük olan araziyi bir bedel karşılığında işletebilme hakkına sahiptir denilmiştir. Kırkinci maddeyle de hükümet, sekiz hektardan daha geniş arazisi olanları, bu arazinin yarısına kadar olan kısmında hububat ekmek zorunda tutabilecektir denmiştir. Kırk birinci madde uyarınca da ekilen her dört hektar için bir çift öküz millî müdafaa yükümlülüğünün dışında tutulmuştur.⁹³

Milli Korunma Kanunu'nun 39. ve 41. maddeleri tartışmalara neden olmuştur. 39. Maddede Devletin 5.000 dönümden geniş araziyi kira karşılığında işletme olanağının genişletilerek, büyüklüğüne bakılmaksızın tüm boş toprakların işletilmesi önerilmiştir. 41. maddeye göre 4 hektar (40 dönüm) araziden az toprağı olan çiftçilerin devlete bir çift öküz vermesi zorunluluğı uygulanmıştır. Milletvekilleri bu maddeyle büyük topraklara sahip çiftçilerin belki 10 çift öküzünden bir çiftine dokunmadığını, oysa elinde tek çift öküzü olan fakir çiftçinin zor duruma düştüğü vurgulanmıştır. Ülkemizdeki çiftçilerin %75'i 40 dönümden az araziye sahip olduğundan, bu madde küçük çiftçileri oldukça etkilemiştir.⁹⁴

20 Şubat 1940'ta, Milli Korunma Kanunu gereğince kurulan Koordinasyon Heyeti'nin Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalât ve Ticaret Bakanlarından oluşturulmasına karar verilmiştir.⁹⁵

Milli Korunma Kanununun uygulanması sırasında devlet, ticari alanda asgari müdahalede bulunmuş, belirli ürünlere bedeli ödenmek üzere el konulmasına ilişkin karar çok az uygulanmıştır. Ayrıca devletçe el konulacak ürünlerin değerlerinin belirlenmesi işini yapan komisyonlar fiyatları asgari düzeyde belirlemiş ve ödemelerini taksitle yapmıştır. Ürün değerlerinin saptama işinin ve ödemelerin uzun sürmesi, yüksek enflasyon ortamında devlete avantaj sağlarken, üreticiyi zarara

⁹³ Koçak, *a.g.e.*, s.374-377.

⁹⁴ Koçak, *a.g.e.*, s.382.

⁹⁵ Baydar, *a.g.e.*, s.14. ; Koçak, *a.g.e.*, s.388.

uğratmıştır. Özellikle hububata son derece düşük fiyatlar üzerinden devletçe el konulması, dönemin en çok eleştirilen olaylarından birisi olmuştur. Fiyatlar hükümetçe, çoğunlukla piyasa değerlerinin altında ve tek taraflı olarak belirlenmiştir. 1940 yılında; buğday ve çavdara, İstanbul’da yapağılara, üreticinin elinde kalan fazla hububat, pamuk ve mısıra, 1941 yılında; hububata, kuru baklaya, kuşyemlerine, İstanbul’daki kerestelere ve kâğıtlara, 1942 yılında; hububata, nebati yağlara, kininlere, belirli vasıftaki kâğıtlara, gümrükten çıkarılmış ya da çıkarılacak olan kamyonlara ve kauçuklara, yapağılara, devletçe bedeli ödenerek el konulmuştur.⁹⁶

Hükümet, artan vurgunculuğa ve yükselen enflasyona karşı öncelikli olarak tüm il merkezlerinde “Fiyat Murakabe Komisyonları” kurulmuştur. Buna göre, Ticaret Bakanlığı, gerekli gördüğü eşya ve malların satış fiyatlarını saptamaya yetkili kılınmıştır.⁹⁷

Fiyat Murakabe Komisyonu üyelerinin görev ve yetkileri şu şekildedir:⁹⁸

1. Ticaret Bakanlığınca saptanan eşya ve malların mahalli, toptan ve perakende satış fiyatlarını tespit etmek.
2. Mahalli fiyatları denetlemek ve saptanmış olan azami fiyatlara uyulmadığı durumlarda, yargı organlarına gerekli konularda bilgi ve görüş vermek.
3. Ticaret Bakanlığı illerdeki komisyonlara verdiği yetki ve görevleri, diğer kent ve kasabalarda kurulan komisyonlara da verebilecektir.
4. Sonradan eklenen madde gereğince bu komisyonlara Milli Banka Müdürleri de seçilebilecektir.

Devlet müdahaleleri ve düzenlemeleri en çok iâşe sorunlarının çözümüne yönelik olmuştur. İâşe sorunlarının çözümü için 1941 yılında “İâşe Müsteşarlığı” kurulmuştur. Ticaret Bakanlığına bağlı Toprak Mahsulleri Ofisi, Petrol Ofisi ve

⁹⁶ Koçak, *a.g.e.*, s.389-390.

⁹⁷ Koçak, *a.g.e.*, s.390.

⁹⁸ Koçak, *a.g.e.*, s.391.

Ticaret Ofisi'nin bu Bakanlıktaki işleri de İaşe Müsteşarlığına devredilmiştir.⁹⁹

1942 yılının ortalarında devlet tarafından halka yapılacak dağıtımları kolaylaştırmak için “Halk Dağıtma Birlikleri” kurulmuştur. Ticaret Bakanlığınca saptanacak olan mahallelerde oluşturulacak birlikler, 250 evlik veya bin nüfusluk halk kitlesinden oluşturulmuştur. Bu birliklere üye olmayanlar devletin yapacağı dağıtımlardan kesinlikle yararlanamamıştır. Bu birliğin görevleri şöyle sıralanmıştır: birlik üyelerinin defterlerini tutmak, hükümetçe dağıtımı karneye bağlanmış maddelerin kartlarını dağıtmak, hükümetçe tüketiciye dağıtılmasına kararlaştırılan maddeleri halka dağıtmak, fazladan karne dağıtılmasına engel olmak, esnaf birlikleri aracılığıyla yapılacak olan dağıtımlarla ilgili birlik üyelerine bilgi vermek, fazla karne alanların takibini yapmak, mahallenin ihtiyaçlarını belirleyerek İaşe örgütü ile bağlantı kurmak. Her köy, Halk Dağıtma Birliklerinin görevlerini, “Köy Dağıtma Birliği” oluşturarak üstlenmiş ve bunlara ek olarak hükümetçe el konulan maddelerin köy içerisinde muhafazasından da sorumlu tutulmuştur. Ayrıca serbest satışı yasaklanmış olan malların gizlice satışının yapılmasına engel olmak görevlerinde de bulunmuştur. Dağıtımları kolaylaştırmak amacıyla Perakendeci Tüccar Birlikleri kurulmuştur.¹⁰⁰

Petrol Ofisi'nin görev ve yetkileri; her türlü petrol ve petrol ürünlerini satın almak, satmak, ithal etmek, stoklamak, petrol ve petrol ürünlerinin fiyatlarını saptamak, dağıtım ve sevk işlerini yapmak, petrolü işlemek ve bunun için gerekli tesisleri kurmak, ham petrol almak ve stok edilmesini önlemektir. Bu dönemde kurulan bir diğer birim olan Ticaret Ofisi, beslenme maddeleri almak, satmak, ithal ya da ihraç etmek, bu malların satış fiyatlarını belirlemek, dağıtımını yapmak, stok yapmak için depolar kurmak gibi görevleri yerine getirmişti. Toprak Mahsulleri Ofisi de buğday ve diğer hububatların üretim ve tüketimini himaye etmek, gerekli ambar silo ve depoların inşa edilmesini sağlamak işlevlerini yerine getirmiştir. Yine Milli Korunma Kanunu kapsamında getirilen özel nakil araçlarına ve insanlara getirilen ücretli iş yükümlülüğüne ilişkin kararlar özellikle maden bölgesi olan belirli

⁹⁹ Koçak, *a.g.e.*, s.391-392.

¹⁰⁰ Koçak, *a.g.e.*, s.393-394.

bölgelerle sınırlı kalmıştır.¹⁰¹

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması özellikle kırsal kesimin ve işçilerin durumunu zorlaştırmıştır. Bu dönemde devlet, çiftçilerin mallarına düşük ücretlerle el koyduğu gibi, çiftçileri özellikle madencilik bölgelerinde düşük ücretlerle çalıştırmıştır. Toplumun çok küçük bir kesimini temsil eden işçiler ise düşük ücretlerle ve tatil olanakları olmadan çalıştırılmışlardır. Bu dönemde kamu kuruluşlarındaki işçiler özel kuruluşlardaki işçilere göre daha yüksek ücretler almış ve daha insani koşullarda çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde kadın işçi sayısında artış yaşanmıştır. Bu dönemde yeni sanayileşmeye başlayan Türkiye'deki önemli sorunlardan biri, kalifiye olmayan işçilerin düşük verimle çalışmalarından kaynaklanan, düşük üretim miktarı ve üretilen ürünün tüketim merkezlerine ulaştırılmasında yaşanan olanaksızlıklar olmuştur.¹⁰²

İlaşe sorununa çözüm bulmak için 1942 yılında, kırsal alanda tarım seferberliği ilan edilerek, savaş sebebiyle silâh altına alınmış iş gücü yerine Köy Enstitüleri'nde okuyan öğrencilerden faydalanılmıştır. Alınan tüm önlemlere rağmen devlet, ekonomik hayatı düzenlemek ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamada büyük sorunlarla karşılaşmıştır. Fiyat tespitleri ve kontrollerini sağlamak için kurulan Fiyat Murakabe Komisyonu; yeterli sayıda, vasıflı ve gerekli bilgi donanımına sahip personel, donanım ve araç yetersizlikleri nedeniyle etkili olamamıştır.¹⁰³

Buğday üretiminde 1942 yılında yaşanan düşüş üzerine karne uygulamasına ilk tabi tutulan madde ekmek olmuştur. Devletin ekmek karnesi uygulamasına gitmesindeki temel amaç, azalan buğday üretimine karşılık olarak ekmek tüketimini kontrol altında tutmak ve haksız stoklama yapılmasına engellemek olmuştur.¹⁰⁴ Ayrıca 1943 yılından itibaren, dar gelirlilere ve yoksullara devletçe dağıtılan kahve, çay, şeker, pamuklu bez, gaz gibi maddeler de karneye bağlanmıştır.¹⁰⁵

¹⁰¹ Koçak, *a.g.e.*, s.394-398.

¹⁰² Koçak, *a.g.e.*, s.398-400.

¹⁰³ Metinsoy, *a.g.e.*, s.80.

¹⁰⁴ Binark, *a.g.e.*, s.1483. ; Koçak, *a.g.e.*, s.409-410.

¹⁰⁵ Metinsoy, *a.g.e.*, s.102.

Bu dönemde başlayan karne uygulaması büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Karne uygulamasında görev alan devlet görevlilerinin kanun dışı hareketleri, esnafın konulan beslenme tedbirlerine uymaması, yoksul kitlelerin alınan önlemleri kendi lehlerine uygulamaya çalışması ve insanların tüketim sınırlamalarını hoş karşılamaması bu sıkıntıların en başta gelen sebeplerinden olmuştur.¹⁰⁶

Savaş yılları boyunca diğer kesimlerde olduğu gibi kırsal kesimin durumu da sıkıntılı bir tablo göstermiştir. Bu dönemde çiftçinin sattığı ürünlerin fiyatları düşerken, satın almak zorunda oldukları ihtiyaç maddelerinin fiyatları yükselmiştir.¹⁰⁷ Refik Saydam Hükümetinin tarımsal ürünlere piyasa fiyatlarının çok altında bir değerle el koyması, tarımsal ürünlerin iç ticaret hadlerini etkileyen çok önemli bir unsur olmuştur. Bu uygulama yüzünden, ülke içerisinde işleyen fiyat mekanizması çiftçiye zorluklar yaşatmıştır. İç ticaret hadlerinin tarıma yaptığı bu olumsuz etkiler 1942 ve 1943 yılları hariç tüm savaş dönemi boyunca devam etmiştir.¹⁰⁸

Çavdar gibi bazı yazarlara göre, bu yasa milli mücadele günlerinin “Tekalifi Milliye Kararları”nı andırmıştır. Ancak, o kararlarda bir gönüllülük ve eşit yükümlülük altyapısı bulunurken, Milli Korunma Yasası’nın en büyük yükünü işçiler ile çiftçiler çekmiştir. Her iki kesim angarya diye nitelenebilecek çalışma yükümlülükleri altında ezilmiştir. Hükümetin, bu görevleri karşılığında ödediği ücretler çok düşük olmuştur. Zorunlu çalışma yükümlülüğü, angaryalar iş kazalarını da artırmıştır. İş kazalarının yaklaşık yarısı, “Mükellefiyet” uygulamasının uygulandığı Zonguldak havzasında meydana gelmiştir. Milli Korunma Yasası tüm iddialarına ve amaçlarına karşın spekülasyonu, vurgunculuğu ve karaborsayı önleyememiştir. Belli kesimler kanundan çok fazla etkilenmezken küçük çiftçiler ve

¹⁰⁶ **Metin Heper**, *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.81.

¹⁰⁷ “Savaştan önce sattığı bir kilo buğdaya karşılık en aşağı sekiz metre bez, iki teneke sade yağına bir teneke gaz, bir koyuna alâsından bir kat urba, bir kilo peynire bir kilo sabun, bir kilo yapağıya bir geyim gön, altmış kilo buğdaya iki çift celep malı alabiliyordu. Bugünün şartlarına göre bu ihtiyaçlarını sağlayabilmek için ancak bu ödediği malların bazılarında beş mislini yatırılabilmeli ki, savaştan önce satın aldığı malların daha çürük, daha bozuk ve enginini elde edebilsin”. **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.135-136.

¹⁰⁸ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.135.

işçiler en büyük zararı görmüşlerdir. Bu kesimlerin Cumhuriyet Halk Partisi'ne oluşan bu hoşnutsuzluğu, çok partili hayata geçişle birlikte sonuçlarını göstermiştir.¹⁰⁹

Milli Korunma Kanunu Demokrat Parti döneminde de uygulanmış ancak 27 Mayıs 1960'tan sonra 15 Haziran 1960 tarihinde kaldırılabilmiştir. Milli Korunma Kanunu'nun Refik Saydam Hükümeti döneminde 51, Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde de 43 maddesi değiştirilmiştir.¹¹⁰

1.3. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi Ekonomi Politikası ve Olağanüstü Uygulamalar

1.3.1.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti Dönemi Ekonomi Politikası

1942 yılında Refik Saydam'ın vefatının ardından başbakan olan Şükrü Saraçoğlu, Saydam'ın uyguladığı sıkı kontrol politikasından vazgeçmiştir. Saraçoğlu, bunun ilk sinyalini hükümet programını açıkladığı konuşmasında vermiştir. Hükümetin ilk çalışması, “%25 kararı” olmuştur. Bu karar, 1942'nin iyi bir mahsul yılı olacağından yola çıkılarak yapılan tahmin doğrultusunda, fiyatlar serbest bırakılsa bile fazla artmayacağından düşünülmesinden kaynaklanmıştır. Hükümetçe hububat mahsulü fiyatlarına zam yapılmıştır. Üretim miktarı 50 tona kadar olan üreticiden hububatın her birinden %25, üretim miktarı 100 tona kadar olan üreticiden hububatın her birinden %35, üretim miktarı 100 tondan fazla olan üreticiden hububatın her birinden %50'sinin devletçe bedeli peşinen ödenerek satın alınması benimsenmiştir.¹¹¹

O yıllarda buğdayda ortalama verimin hektar başına 800 kg civarında olduğu hesaplanırsa, bu kararlar Türkiye'deki tarımsal işletmelerin çok büyük

¹⁰⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s.317-318.

¹¹⁰ Koçak, *a.g.e.*, s.385-386.

¹¹¹ Boratav, *a.g.e.*, s.223.

çoğunluğunu oluşturan ve 600 dönümden az toprak işleyen üreticilerin ürünlerinin yüzde 25'ine el konulmuştur.¹¹²

Devlet, %25 Kararıyla topladığı mahsullerle, resmi kuruluşların ve büyük şehirlerin beslenmesini sağlamayı amaçlamıştır. Üretici ise devlete olan borcunu verdikten sonra, kalan ürününü beslenmesi devletçe yapılan şehirlerin dışında satmada serbest bırakılmıştır. Bu kararla, devlete satılması gereken oran dışındaki hububat üretiminin satışı serbest hale getirilmiştir. Tüccarlar daha yüksek fiyat verdiği ve artık satış devletçe serbest bırakıldığı için, üretici bu belirlenen oranlardaki ürünü devlete satma konusunda görevini yerine getirmek istemiştir. Bu karar sayesinde çiftçinin eline geçen fiyatlar artmış, bu artışlar tüccar fiyatlarına yansıtılarak, tüketiciye ürünün daha da pahalı olarak ulaşmasına neden olmuştur. Büyük kentlerin beslenmesini sağlamada çekilen zorluklar ancak yüksek fiyatlı hububat ticaretiyle aşılabilmektedir.¹¹³

Şükrü Saraçoğlu kabinesinin kurulmasının hemen ardından Müsteşar muavinliğini Şevket Süreyya Aydemir'in yaptığı İaşe Müsteşarlığı lağvedilmiştir. Aydemir, yeni kurulan kabineyi, ziraat ve ticarete kontrolü kaldırdığı için, vurguncuları namuslu vatandaşlar gibi göstermekle ve onları hükümetin yardımına çağırarak suçlamıştır. Bu yeni politika; piyasaya aracısız ürün sunabilen büyük çiftçiler ile özellikle tarım alanında toptan ticaret yapan tüccarların gelirlerinde büyük bir artışa neden olmuştur.¹¹⁴

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından hayat pahalılığını, vurgunculuğu ve suiistimalleri incelemekle görevlendirilen bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyonun vardığı sonuçlar oldukça çarpıcıdır. Bu komisyonun elde ettiği sonuçlara göre, savaş içerisinde bulunan ülkelerde bile hayat pahalılığı %25'leri aşmamışken Türkiye'de bu oran %500'leri bulmuştur. Toptancı tüccarlar ve vurguncular yüzünden fiyatlar yükselmiş ve bunun bir sonucu olarak da fakirlik ve sefalet gittikçe artarken, servet

¹¹² Pamuk, *a.g.m.*, s.105.

¹¹³ Boratav, *a.g.e.*, s.223.

¹¹⁴ Boratav, *a.g.e.*, s.224.

belli ellerde toplanmıştır. Ülkenin para arzını, enflasyonist gelişmeleri frenleyecek, çiftçiye yüklenmeyecek, olağanüstü bir vergiye ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucu olarak Varlık Vergisi ortaya çıkmıştır.¹¹⁵

1.3.2. Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulamalar

Varlık Vergisi, %25 kararı ile büyük çiftçiye ve aracı olan tüccarın eline geçen büyük kazançları kısmen de olsa geri almayı hedeflemiş ve daha çok dış piyasalara dönük İstanbul burjuvazisinden finanse edilmiştir. Ancak Varlık Vergisi Kanunu, özellikle siyasi kadrolarla yakın ilişkisi bulunan grupların bu kanunu diğer kesimlerin aleyhine çevirmesi ve bürokrasinin eline çok büyük yetkiler vermesi sebebiyle eleştirilmiştir.¹¹⁶

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Varlık Vergisi Kanunu tasarısıyla ilgili yaptığı konuşmasında, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik sıkıntıları özetleyerek, bu sıkıntılı durumdan kurtulmanın tek yolunun, tedavüle çıkmış olan paranın bir kısmının vergi olarak geri çekilmesi olduğunu belirtmiştir. Tasarıda bu verginin Türklere değil gayri Müslimlere uygulanacağı yani hedefinin savaş vurguncuları olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁷

Başvekil Saraçoğlu, TBMM’de kanun hakkında şu şekilde konuşmuştur:

Alelûmum eşya fiyatlarının bugünkü delice artışında filvaki üretim azlığının, ithalât noksanının, yanlış tedbirlerin bilhassa doymak bilmeyen hırsın ve vurgunculuğun geniş hisseleri vardır. Fakat bütün bunların tesiri kadar diğer bir vakta vardır ki o da tedavüldeki Türk parasının mütemadiyen artması ve 700 milyona çok yaklaşmış olmasıdır. Nispeten ufak dertlere ilâç aranırken bu büyük yarayı ihmal etmek bittabi doğru olmazdı. Onun için diğer işlerle beraber bütün dikkat ve ihtimamımızı bu yara üstünde toplamağı ve bir ilâç bulmayı en önde gelen bir vazife saydık. Bu iş için tek yol tedavüle çıkan paranın bir kısmını vergi olarak geri çekmekten ibarettir ve bu geri alış başlıca savaş yıllarında çok para kazanmış olanlardan yapılmalıdır ve yalnız bir defaya mahsus olarak alınmalıdır. Bu mülâhazalara binaen bu iş için bir kanun

¹¹⁵ Boratav, a.g.e., s.224-225.

¹¹⁶ Boratav, a.g.e., s.225-226.

¹¹⁷ Binark, a.g.e., s. 1520-1521.

*lâyihası hazırlamak zarureti duyduk. Uzun tetkiklerden sonra hazırlanan bu kanun lâyihası başlıca üç matrahtan para toplayacaktır. Bu matrahlar ehemmiyet sırasıyla şunlardır: Tüccarlar, emlâk ve akar sahipleri, büyük çiftçilerdir. Savaş yıllarında en çok parayı tüccarlar kazandığı için bu varlık vergisinin en büyük yükünü bittabi onlar taşıyacaktır. Esasen nevilere, sınıflara ve zümrelere ayrılmış bulunan ve verdikleri vergi ve yaptıkları iş malûm olan bu sınıf mensupları hakkında kazandıkları paraların komisyonca takdir edilen bir kısmını vergi olarak istemekte tereddüt duymuyoruz. Beş yüz liradan aşağı bir mükellefiyet teklif etmemiş olduğumuza göre fakirleri ve zayıfları bu vergiden tamamen muaf tutmaktayız. Bu vergi münasebetiyle yaptığımız tetkiklerde büyük tüccarların ve bazı zümrelerin vergiden kaçmak yolunu nasıl bulmuş olduklarını görerek hayret ettik ve istikbalde bu gibi vergi kaçakçılıklarına meydan vermemek için tedbirler araştırıyoruz.*¹¹⁸

Savaş yılları boyunca birçok Avrupa ülkesinde varlık vergisi, savunma vergisi ya da olağanüstü kazançların vergilendirilmesi gibi isimlerle olağanüstü vergiler toplanmıştır. Türkiye'deki Varlık Vergisi'ni bu vergilerden ayıran en önemli özellik, uygulamada yapılan haksızlıklardır.¹¹⁹ Varlık vergisi kabul edildikten sonra basında çok olumlu değerlendirilmiştir. Normalde hükümetin ekonomi politikalarını eleştiren basın bu kanunu olumlu bularak desteklemesi ilginç bir durumdur. Buradan, basının bu kanunu eleştirmeme konusunda talimat aldığı sonucuna ulaşılabileceği gibi, bazılarının gerçekten bu vergiyi desteklediği sonucuna ulaşmak da mümkün olmuştur.¹²⁰

Refik Halit Karay, 24 Ocak 1943'te Tan gazetesindeki yazısında vergiye olumlu bakar ve vurguncu tüccarlara yönelik olarak şunları söylemiştir:

Bir'e beş, on beş, yirmi beş kazanırken, beş yüz, beş bin, beş yüz bin kazanmayı azımsar olmuştunuz; hala öylesiniz... Senin, sizin yüzünüzden açlar arttı, vurguncu, işçi gibi yeni çıkan yüzüzlüklere uygun, şimdiye kadar dile getirilmemiş kelimeler türedi; öte yandan zelzeleler yüzünden halk meydanlara yığılır, kara kışlarda asker yarı beline kadar karlara gömülü nöbet

¹¹⁸ TBMM. Zabıt Ceridesi, Devre: VI, Cilt: 28, İçtimâ: 4, Üçüncü inikat, 11.11.1942, s.21-22.

¹¹⁹ Rıdvan Akar, Varlık Vergisi Kanunu (Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği), İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s.44.

¹²⁰ Koçak, a.g.e. , s.486-487.

tutarken, kılına halel gelmeden, dört başı mamur bire beş yüz kazanan içimizde biri vardı. Hayır işlerine metelik vermeyen biri, Yalova Kaplıcası'nda şiş karnına masaj yaptırıyor yahut Yörükali Plajı'nda haspaların gergin mayolarını okşuyor; Taksim Gazinosu'nda viskiler yuvarlayarak İspanyol dansözünün uzun etekleri arasında külotunu gözetliyor; kilerine bisküvi tenekeleri, çikolata paketleri, karamela kutuları, şampanya kasaları yerleştiriyor; Sandal Bedesteni'nde kızına elmas alıyor; Suadiye'de oğluna villa kurduruyor; kulüpte karısının şansına veya metresinin hesabına partisi beş bin liraya bezik oynuyor. Bu kimdi? Herhalde ben, biz değildik. Sendin, sizdiniz! Dört yıldır bazen için için, bazı kere bıyık altından, çok kere katıla katıla gülüyordunuz. Dört yıldır gülen sendin, sizdiniz. Şimdi benim, biziz.¹²¹

Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanmasında, 15 gün içerisinde bütün yükümlülerin tek tek vergi matrahlarının belirlenmesi gerektiğinden, hızlı bir şekilde komisyonlar kuruldu. Bu komisyonlarda dikkat çeken nokta, komisyonların bütünüyle Müslüman Türklerden ve genel olarak da Cumhuriyet Halk Partisi üyelerinden oluşmasıdır.¹²² Verginin kime ne ölçüde uygulanacağına karar veren bu komisyonlar olmuştur. Komisyonlarda servetlerin ne ölçüde vergilendirileceğine ilişkin tartışmaların sonunda, G (Gayri Müslimler) grubundan, M (Müslimler) grubunun asgari 2- azami 3 katı vergilendirilme yapılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca M grubu o zamana kadar beyan ettiği kazanç vergisinin 1 ila 3 misli vergi ödeyecektir. Ancak Ankara'dan gelen talimat G grubunun vergisini bu belirlenen orandan 5-10 misli arttırmıştır. Ankara'dan gelen başka bir talimatla da hizmet erbabı ile seyyarların da vergi ödemesi kararlaştırılırken, daha sonra bu kollarda da M grubundan değil G grubundan vergi alınması kararlaştırılmıştır. Bu gruplara ilişkin bilgi olarak sadece bordrolardaki isimlerin baş harfi ile soyadları bulunduğundan G grubundan da vergi toplama işi takip edilmemiştir. İsteyen borcunu ödemiş, istemeyen ödememiş ve bu gruptan hiç kimse çalışma yükümlülüğüne tabi tutulmamıştır.¹²³

Ankara'dan gelen başka bir talimatla da Dönmeler için bir grup (D)

¹²¹ Çavdar, a.g.e., s.323-324.

¹²² Akar, a.g.e., s.54.

¹²³ Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951, s.77-78.

kurulmuş ve bunların M grubunun 2 misli vergi ödemesi karara bağlanmıştır.¹²⁴ Kişi ve kuruluşlar, maliye müfettişleri tarafından saptanan ve savaş yıllarında elde ettikleri kazanç ve servetleri, komisyonun saptayacağı matrah miktarına göre vergilendirilmiştir. Bu komisyonlar ise matrah miktarını keyfi ve tahmini olarak belirlemişlerdir. M grubu ve ecnebler (E Grubu) bu komisyonun belirlemiş olduğu matrahın sekizde birini, D Grubu dörtte birini, G Grubu ise yarısını ödemiştir.¹²⁵

Varlık Vergisi yükümlülerine ve yükümlülüklerine ilişkin listeler 17 Aralık 1942 tarihinde ilan ve tebliğ edilmiştir.¹²⁶ İstanbul'da belirlenen toplam yükümlü sayısı 61.673 ve bunlardan toplanması hedeflenen vergi geliri de 345.000.000 TL. idi. Yükümlü sayısının yaklaşık 3/4'ü ve toplanması hedeflenen vergi gelirinin de 3/4'ten fazlasını ödemesi gerekenler G Grubuna mensuptur.¹²⁷ Bir milyon TL'nin üzerinde vergi ödeyecek olan mükelleflerin 9 tanesi G Grubu, diğer ikisi de D grubu mensuplarından olmuştur.¹²⁸

Varlık Vergisi'nin ilk ödeme süresi 4 Ocak 1943'te sona ermiştir. Bu tarihten sonraki tüm ödemeler cezalı olarak gerçekleştirilmiştir. Varlık Vergisi'nin yasal ödeme süresinin dolmasından sonra başlayan ve %1 oranlı cezalı ödeme süresi 13 Ocak'ta sona ermiştir. Bundan sonra 21 Ocak tarihine kadar %2 oranlı cezalı ödeme süresi başlamıştır.¹²⁹

21 Ocak 1943 tarihinden sonra ise haciz işlemleri başlatılmıştır. Vergi borcunu ödemeyen ya da ödeyemeyen yükümlülerin sahip olduğu bütün gayri menkuller satışa çıkarılarak, bunlardan elde edilen gelirlere vergi borcu olarak el konulmuştur. Savaş koşullarında ortaya çıkan mal darlığı ve karaborsa ortamından dolayı satışa çıkarılan mallar, normalin üzerinde fiyatlarla satılmıştır. Ancak özellikle gayri müslimler vergi borçlarını ödeyebilmek için mülklerini normalden çok daha düşük bir fiyata ellerinden çıkarmak zorunda kalmıştır. Vergi borcunu ödeyeceğine

¹²⁴ Ökte, *a.g.e.*, s.85.

¹²⁵ Boratav, *a.g.e.*, s.261-262.

¹²⁶ *Cumhuriyet*, 18 Aralık 1942.

¹²⁷ Koçak, *a.g.e.*, s.491. ; Ökte, *a.g.e.*, s.102-103.

¹²⁸ Akar, *a.g.e.*, s.59.

¹²⁹ *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1943.

dair iyi niyet gösterenlere, Ankara'dan gelen talimatlar doğrultusunda zaman tanınmış, borçları taksite bağlanarak bir ödeme planı verilmiştir. Bunda da yine kişilerin siyasilerle olan ilişkilerinin yakınlık derecesi önemli olmuştur.¹³⁰

Varlık Vergisi ile ilgili ödeme süresi dolduğunda, ödeme yapanların çoğunlukla gayri müslim azınlıklar olduğu görülmüştür. Ödeme süresinin dolmasından sonra vergi yükünü ödemeyen ya da ödeyemeyen vergi mükelleflerinin bedenlen çalıştırılmasına ilişkin hazırlıkların tamamlandığı açıklanmıştır.¹³¹ Mükellefler çalışmalarına karşılık günlük 250 kuruş ile ücretlendirilmiş, bunun da 60 kuruşu yiyecek, yatacak vb. masrafları için kesilmiş, geri kalanı da vergi borcuna sayılmıştır.¹³² 21 Şubat 1943 tarihinde Varlık Vergisini ödeme süresi dolmuştur. Hemen ertesi gün, zorunlu çalışma için mükellefler İstanbul Kadıköy'de bulunan Halkevinde kurulan toplama merkezine sevk edilmeye başlanmıştır.¹³³

Vergisini ödemeyenlerin çalıştırılacakları yer olarak Aşkale (Erzurum) tespit edilmiştir. Varlık Vergisini ödemediği için Aşkale'ye 410 vergi mükellefi gönderilmiştir.¹³⁴ Aşkale'ye sevk edilen mükelleflerin görevi, İran-Trabzon transit yolunu kardan temizlemek ve Erzurum-Sivas yolunda toprak kazıp taş çıkarmak olarak belirlenmiştir.¹³⁵ Aşkale'de zorunlu çalışma işlemleri Eylül 1943'e doğru gevşemeye başlamıştır. Bazı mükellefler Sivrihisar'a (Eskişehir) gönderilmiş, Varlık Vergisi Kanunu'nun tasfiyesinden hemen önce mükelleflerin borçlarını, ailelerinin yanında çalışarak da ödeyebilecekleri esas kabul edilmiştir.¹³⁶

Yabancılardan ve yabancı kuruluşlardan alınacak vergi, dönemin dış politik gelişmeleri göz önünde tutularak ve daha çok diplomatik ilişkilere göre şekillenmiştir. Bu yabancı kuruluşlar, Türkiye'de bulunan temsilcilikleri vasıtasıyla ödemeleri gereken vergi yükümlülüğünü çok daha aza indirgeyebilmişlerdir. Hatta

¹³⁰ Koçak, *a.g.e.*, s.496-497.

¹³¹ *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1942.

¹³² Akar, *a.g.e.*, s.69.

¹³³ Akar, *a.g.e.*, s.69. ; *Tan*, 20 Ocak 1943.

¹³⁴ Koçak, *a.g.e.*, s.500.

¹³⁵ Koçak, *a.g.e.*, s.500-501. ; *Ulus*, 06 Nisan 1943.

¹³⁶ Akar, *a.g.e.*, s.72.

tamamen verginin kaldırılıp uygulanmadığı da görülmüştür.¹³⁷ Büyük çiftçilere pek az uygulanan ve ağırlık merkezini İstanbul'un oluşturduğu bu vergi Anadolu'da çok fazla uygulanmamıştır.¹³⁸ Verginin hedef aldığı grup gayri Müslimler olduğu bir gerçektir. Varlık Vergisi Kanunu yaklaşık olarak 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra, 15 Mart 1944 tarihli ve 4530 numaralı "Varlık Vergisi Bekayasının Terkine Dair Kanun" ile yürürlükten kaldırılmıştır.¹³⁹

Varlık Vergisinin ırkçı bir yönü olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Verginin bu yönüyle savaş sırasında Almanya karşısında savaşa girmiş olan müttefik grubuyla Türkiye'yi karşı karşıya getirdiği söylenmiştir. Almanya'nın başarı elde ettiği bir dönemde, Varlık Vergisi Kanunu'nun kabul edilmesinde, yükselen milliyetçilik duygusunun etkisine dikkat çekmişlerdir. Yine kanunda Selanik'e gelip Müslümanlığı kabul ederek Türk adını almış dönmelere de yer verilmiş olmasında, Hitler'in etkisinin büyük olduğu da bu iddialar arsında yer almıştır.¹⁴⁰ Oysa ki dönemin Türkiye'sinde geniş bir zengin Müslüman Türk burjuvazisi bulunmuyordu ve servet sahibi olanlar genel olarak Gayri Müslimlerdi. Dolayısıyla vergi mükelleflerinin çoğunun gayri Müslim olması olağandışı bir durum değildi. Ancak verginin uygulanması sırasında bir takım aksaklıklar yaşandığı ve uygulamada Gayri Müslimlerin zor durumlarla karşı karşıya kaldığı da yadsınmaması gereken bir gerçektir.

Yapılan tüm eleştirilere rağmen dönemin başbakanı Saraçoğlu, 1951 yılında artık muhalefetteyken bile bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:¹⁴¹

Eser benimdir, o kadar benimdir ki, bugün aynı mevkide aynı mali şartlarla karşılaşırsam, bu kanunun tecrübelerinden edindiğimiz şartlarla karşılaşırsam bir yenisini yapmakta tereddüt etmem... Türkiye'deki varlığın büyük kısmı İstanbul'da toplanır. İstanbul'da toplanan bu varlığın yine mühim kısmı yabancı ve azınlıkların elindedir. Bu bakımdan varlıktan vergi alındığına göre onlardan daha çok para alınmıştır. O Varlık Vergisi Kanunu'nu bu

¹³⁷ Koçak, a.g.e., s.504-505.

¹³⁸ Koçak, a.g.e., s.511.

¹³⁹ Akar, a.g.e., s.75.

¹⁴⁰ Çetin Yetkin, *Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.212-213.

¹⁴¹ Çavdar, a.g.e., s.326-327.

memlekete ben getirdim. Bunun sevabı da günahı da benim boynuma olsun.

Varlık Vergisi Kanunu ile ekonomide gayri müslim azınlıkların yerini, Müslüman Türk girişimcilerin alması hedeflenmiştir. Koçak’a göre bu, Osmanlı’nın son dönemlerinde İttihat Terakki’nin uygulamaya çalıştığı bir politikanın uzantısı olarak da görülmüştür. Bu vergi Türk-Müslüman sermayesinin, gayri müslim sermayesinin yerini alması isteği doğrultusunda bir çalışma olmuştur. Gerçekten de hem sermaye Müslüman- Türk girişimcilerin eline geçmiş hem de Anadolu ticaret grubu da İstanbul sermayesi içerisindeki yerini almıştır.¹⁴² Varlık Vergisi 16 ay gibi kısa bir süre uygulanmış ve yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen hükümete karşı duyulan kızgınlık uzun bir süre daha devam etmiştir. Devlet içerisinde sermayeye düşman olan bir grubun olduğu düşüncesi, siyasi güveni oldukça sarsmıştır. Gerek Türk gerekse yabancı sermayedarların güveni sarsılmıştır. Bu mevcut sermayedarlara göre mülkiyete karşı beliren tehlikeyi önlemenin en iyi yolu ya mevcut hükümeti etkili bir şekilde sınırlamak ya da diğer kişisel hürriyetlerle birlikte, mülkiyet hakkını teminat altına alabilecek yeni bir hükümet kurmaktır.¹⁴³

¹⁴² Koçak, *a.g.e.*, s.514-515.

¹⁴³ Karpat, *a.g.e.*, s.111.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPRAK MAHSULERİ VERGİSİ KANUNU

2.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun Hazırlık Dönemi

2.1.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun Gerekçesi

Savaş yıllarında Türkiye’de devletin üretime müdahalesi, ekonominin temel birimi olduğu için tarım kesiminde yoğun olarak uygulanmıştır. Tarım sektörüne, emeğe ve ürüne yönelik olmak üzere iki şekilde müdahale yapılmıştır. Emeğe yönelik müdahaleler silâh altına alma, çalışma mükellefiyeti gibi uygulamalar olmuştur. Ürüne yönelik müdahaleler ise, ürüne el koyma ve vergilendirme biçiminde yapılmıştır. Olağan zamanlarda alınan Arazi, Yol ve Hayvan Vergileri gibi vergiler yükseltilmiş, bunlara ek olarak sadece savaş zamanında geçerli olan, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi vergiler kabul edilmiştir.¹⁴⁴

Toprak Mahsulleri Vergisi çok amaçlı düşünülmüştür. Verginin mali amacı, ekonomisi zor durumda olan devlete gelir sağlamak, sosyal amacı ise tüccar kesimine uygulanan Varlık Vergisi benzeri bir vergiyi tarım kesimine uygulayarak tepkileri hafifletmek olmuştur.¹⁴⁵

Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu tasarısı, 15 Mayıs 1943 tarih ve 6/1611 sayı ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştur. Tasarıda 1929 ekonomik bunalımından itibaren hükümetin çiftçiyi

¹⁴⁴ Çolak, a.g.t., s.237.

¹⁴⁵ İzzettin Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Ankara: Yurt Yayınları, 1988, s.120.

korumak için aldığı tedbirlerden bahsedildikten sonra Toprak Mahsulleri Vergisi'nin gerekçesi, şu şekilde belirtilmiştir: “*zirai mahsullerin maliyet fiyatlarının çok üstünde bir kıymet iktisabı köylümüzün kalkınması noktasından memnurlukla karşılanmakla beraber, alınması lazım gelen müdafaa tedbirlerimizin istilzam ettiği büyük külfetlerin bütün millet arasında ahenkli bir tevzii düşünüldüğü sırada maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür.*”¹⁴⁶

Tasarıda verginin olağanüstü durumdan kaynaklandığı ve aynen alınacak kısmının %8, nakden alınacak kısmının ise %12 olduğu vurgulanmıştır. Piyasada meydana gelebilecek değişikliklerden üreticinin zarar görmemesi için bu oranın da %8'e kadar çekilebileceği belirtilmiştir. Bu kanunun gerekçesinde hedeflenen amaçlar şöyle sıralanmıştır:

*Bu kanun layihasıyla toprak mahsullerinden bir vergi almak amacının yanında, hükümet alımlarının talebi arttırmak suretiyle piyasa fiyatlarında etkili olacağı ortadadır. Milli Korunma Kanununa göre kabul edilen kararlarla, muhtelif zamanlarda el konan bazı mahsullerin satın alma ve tahminlerinde maruz kalınan zorluklar ve üreticilerin şikâyetleri de göz önünde bulundurularak piyasada hükümet ihtiyaçlarına ait talepleri mümkün mertebe azaltmak ve aynı zamanda tahmin sisteminden ziyade ölçü esasına yer vermek suretiyle ve ofisle birlikte teşkilatı daha geniş ve temeli olan maliye teşkilatı vasıtasıyla vergi olarak mahsulün önemli bir kısmını almak esasının daha verimli olacağı düşünülmüştür.*¹⁴⁷

Vergi hububat ve bakliyattan aynen alınması ve böylece ordu ile resmi dairelerin ihtiyaçların karşılanması hedeflenmiştir. İhtiyaçtan fazla olan miktarla da düzenli satış yapılarak piyasada hububat ve bakliyat fiyatlarında oluşabilecek yükselişlerin de önüne geçilmesi düşünülmüştür.¹⁴⁸

¹⁴⁶ TBMM ZC, 13. İnikat, 4 Haziran 1943, Devre 7, Cilt 3, (4 Haziran 1943), S. Sayısı:66, s.1.

¹⁴⁷ TBMM ZC, s.1.

¹⁴⁸ TBMM ZC, s.1-2.

2.1.2. Hazırlık Çalışmaları

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu tasarısını görüşmek üzere geçici bir encümen kurulmuş ve üyeleri, Adliye, Bütçe, Dâhiliye, Gümrük ve İnhisarlar, İktisat, Maliye ve Ziraat encümenlerinden seçilmiştir.¹⁴⁹ Hükümetin sunmuş olduğu tasarıyı inceleyen encümen, tasarı maddelerinden otuz dördünde değişikliğe gitmiştir.¹⁵⁰ Vergide genellik prensibinin temini için ziraat ürünlerinden herhangi birinin vergi dışında tutulmaması ve bu suretle üretimin o ürüne kaymasına engel olmak amaçlanmıştır. Bütün mahsullerin aynen alınarak muhafazasının imkânı olmadığı gibi, aynen alınacak bütün vergilerin de ölçme esasına göre toplanması mümkün değildir. Mahsulün üretim tarzına ve muhafaza süresine bakılarak bir kısım mahsullerde ölçü esasının yanında kontrole tabi beyan esasına da yer verilmesi ve bu mahsullerden bir kısmının vergisinin aynen, diğerlerinin nakden alınması düşünülmüştür. Bu verginin hesaplanmasında ve tahsil edilmesinde üreticiyi sıkmayacak ve onların hakkını koruyacak hükümler kanun layihasına eklenmiştir.¹⁵¹

Geçici Encümen, hükümetin teklif ettiği kanun layihasını inceleyerek düzenlemiş ve kanun layihasını meclise sunarak acilen görüşülmesini istemiştir. 4 Haziran 1943'te başlayan görüşmelerde Maliye Bakanı bulunmadığı için onun adına sorulara Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Geçici Encümene yöneltilen sorulara da

¹⁴⁹ Encümen şu üyelerden oluşmuştur: Encümen Reisi Mardin milletvekili Rıza Erten, Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin, Kâtip Giresun milletvekili Necmi Osten, Amasya milletvekili Ali Kemal Yiğitoğlu, Antalya milletvekili Nurullah Esat Sumer, Aydın milletvekili Adnan Menderes, Bilecik milletvekili Yahya Sezai Uzun, Burdur milletvekili Şekip Engineri, Çankırı milletvekili Atıf İnan, Çorum milletvekili Naim Atalay, Denizli milletvekilleri Emin Aslan Tokad, Naili Küçüka, Diyarbakır milletvekili Kemal Şedele, Eskişehir milletvekili İstamat Özdamar, Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, Hatay milletvekili Eyüp Durukan, İçel milletvekili Şefik Tugay, İzmir milletvekili Ekrem Oran, Kastamonu milletvekili Hamdi Çelen, Konya milletvekili Sedat Çumralı, Kocaeli milletvekili Salah Yargı, Kırklareli milletvekili Zühtü Akın, Malatya milletvekilleri Osman Taner, Mahmut Nedim Zıpcı, Manisa milletvekili Haldun Sahran, Niğde milletvekili Rıfat Dolunay, Rize milletvekili Tahsin Bekir Balta, Seyhan milletvekili Cavit Oral, Siirt milletvekili Saffet Tuncay, Tokat milletvekili Galip Pekel, Trabzon milletvekilleri Faik Ahmet Barutçu, Temel Göksel, Yozgat milletvekili Ahmet Sungur, Zonguldak milletvekili Rıfat Vardar'dır. *TBMM ZC*, s.5.

¹⁵⁰ *TBMM ZC*, s.38.

¹⁵¹ *TBMM ZC*, s.2.

Geçici Encümen sözcüsü Şinasi Devrin cevap vermiştir.¹⁵²

2.2. Toprak Mahsulleri Vergisinin Kabulü ve Uygulamaya Geçiş

2.2.1. Meclis Tartışmaları ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kabulü

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun maddeleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülürken çok sert tartışmalar yaşanmıştır. Milletvekilleri kanunla ilgili endişelerini dile getirmiş ve verginin, yıllar yılı çiftçinin belini bükmüş olan Aşar Vergisi'ne benzemesine özellikle itiraz etmişlerdir. Aşar Vergisinin kaldırılmasının, Cumhuriyet rejiminin yaptığı en iyi icraatlar arasında olduğu söylenirken şimdi bu verginin başka bir isimle görüşülüyor olmasından endişe edilmiştir. Özellikle bazı maddelerin görüşülmesi sırasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Görüşmeler sırasında hükümet, kanunun savaş şartlarının getirdiği bir zorunluluktan dolayı alınan, geçici bir vergi olduğunu vurgulayarak kendini savunmuştur.¹⁵³

Görüşmelerde ilk olarak söz alan İzmir milletvekili Halil Menteşe, 1942 yılının olağanüstü masraflarının miktarını, Varlık Vergisinin 1942'den 1943'e devir miktarını, 1943'te tahsil edilecek miktarını, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin 1942 senesinin mahsulüne göre mi yoksa 1943 şartlarına göre mi toplanacağını ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nden alınabilecek hâsılatın tahmini ne olduğunu sormuştur. Bu konuda beyanat veren Saraçoğlu, 1943 yılında bütçedeki açığın 150 milyon lira olduğunu, bu açığın 110-130 milyonunun Toprak Mahsulleri Vergisi ile geri kalan kısmının ise Varlık Vergisi'nden o yıl elde edilmesi planlanan 30-50 milyon lira ile kapatılacağını belirtmiştir.¹⁵⁴

Görüşmeler sırasında söz alan Eskişehir milletvekili Emin Sazak, kanunda

¹⁵² TBMM ZC, s.14.

¹⁵³ TBMM ZC, s.14.

¹⁵⁴ TBMM ZC, s.14-15.

geçen bazı mahsullerden %8, bazılarında ise %12 alınması usulünün, tüm mahsullerden %8 olacak şekilde değiştirilmesini teklif etmiştir. Ölçme işine de dikkat çeken Sazak, köylüyü harman yerinde fazladan bekletmenin ve ürünlerini belli harmanlara taşımaya zorlamanın doğru olmadığına değinmiştir. Vergi toplama işiyle Maliye Bakanlığı'nın değil Toprak Mahsulleri Ofisi'nin meşgul olmasını isteyerek, kanunun hangi ürünleri kapsayıp hangilerini kapsamadığının ayrıntılı olarak belirtilmesi gerektiğini savunmuştur. Saraçoğlu verdiği cevapta bu kanunu eski Aşar Vergisine benzetmemek için büyük çaba sarf ettiklerini, ayrıca bu kanunun geçici olduğuna dair bir maddenin de kanun metnine eklendiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Söz alan İçel milletvekili Refik Koraltan, bu verginin içeriği itibariyle Aşar Vergisi'ne çok benzediğini ancak ruh itibariyle iki verginin birbirinden çok farklı olduğunu belirtmiş ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin olağanüstü dönemin koşullarından kaynaklandığını söylemiştir. Bu koşullar ortadan kalkar kalkmaz verginin de kaldırılacağını sözlerine eklemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türk Hükümetlerinin farklı politikalar izlediğini, bunların bir kısmının başarılı, bir kısmının da başarısız sonuçlar verdiğini ifade etmiştir. Saraçoğlu Hükümeti döneminden itibaren uygulanmakta olan piyasa serbestliği politikasının, piyasalarda zikzaklar oluştursa da pazarlarda ürünün bollaşmasına neden olduğunu belirtmiştir. Savaş koşullarının en çok sabit gelirlileri etkilediğini vurgulayan Koraltan, hükümetin bunun için de önlemler aldığını söylemiştir. Koraltan, Saraçoğlu'nun bahsettiği 1,5 milyon dar gelirlinin yiyecek ve yiyecek bulmada zorluk çektiğini ancak en büyük sıkıntının yiyecek bulmada olduğunu söylemiştir. Hükümetin, yiyecek maddelerini dar gelirlilere aynen verdiği takdirde bir ferahlama yaşanacağını ve ekonominin de olumlu yönde etkileneceğini savunmuştur. Bu yüzden Toprak Mahsulleri Vergisinin alınması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵⁶

Görüşmelerde söz alan İzmir milletvekili Halil Menteşe, Aşara

¹⁵⁵ TBMM ZC, s. 16.

¹⁵⁶ TBMM ZC, s. 17-19.

dönülmesinin zaruri olup olmadığını, ülke için harp ihtimalinin uzak olduğunu, ordunun bir kısmının terhis edilmesi yoluyla ya da Varlık Vergisi gibi diğer vergilerle bütçe açığının karşılanıp karşılanamayacağını sormuştur. Saraçoğlu cevabında, savaş için her zaman hazırlıklı ve sağlam durulması gerektiğini belirterek, ordunun bir kısmının terhis edilmesiyle, bütçe açığının kapatılması gibi bir şeyin söz konusu olmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁷

Bu tartışmaların ardından Geçici Encümen tarafından hazırlanan kanun layihasının maddelerinin okunması işlemine geçilmiştir. 43 madde tek tek okunmuş ve meclisin bilgisine sunulmuştur. Ancak milletvekillerinin bazı maddelerle ilgili kendi düşüncelerini açıklamaları üzerine bu maddelerde değişiklik yapılmıştır.

Birinci maddede vergiye tabi olan maddeler, bağlı bulunan bir numaralı cetvelle birlikte belirtilmiştir. Birinci maddeye itiraz eden Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, patatesin, fındığın ve fıstığın bu vergi haricinde tutulmasını istemiştir. Ancak eşitlik esasına aykırı olduğu için bu teklif kabul görmemiştir. İkinci maddeyle hangi ürünlerin vergiye tabi olmadığı sıralanmıştır.¹⁵⁸

Üzerinde tartışılan üçüncü madde şu şekildedir: “*Toprak Mahsulleri Vergisi vergiye tabi mahsullerin idrak zamanındaki sahibinden alınır. Bu kanunun tatbikatında, arazinin ve ipek kozalarının zilyedi mahsulün sahibi sayılır. İştirakli icar veya işletmelerde, mal sahibi ile kiracı veya ortak mahsulden aldıkları hisseler nispetinde vergi ile mükelleftirler, Ancak vergi, işletmeyi idare edenden alınır. Şu kadar ki bunlardan her biri verginin ödenmesinden müteselsilen mesuldür.*” Bu maddeyle ilgili söz alan Çorum mebusu İsmet Eker, bu maddede yer alan işletme idarecisinin toprağın sahibi mi yoksa kiracısı mı olduğunu sormuştur. Encümen adına söz alan Şinasi Devrin, verginin bilfiil işletmeyi idare eden kişiden alınacağını söylemiştir. Buna itiraz eden İsmet Eker, ortakçılardan birinin borcunu ödememesi durumunda, yükün tek bir kişinin sırtına kalabileceğine dikkat

¹⁵⁷ TBMM ZC, s. 19-20.

¹⁵⁸ TBMM ZC, s. 20.

çekmiştir.¹⁵⁹

Özellikle müteselsilen (zincirleme olarak) borçlu sayılma ibaresi üzerinde duran milletvekilleri, bu konuya bir açıklık getirilmesini istemişlerdir. Devrin, kişilerin aldıkları hisseler ölçüsünde vergi mükellefi sayıldıklarını belirterek, tahsilat sırasında verginin, işletmeyi idare edenden, ölçüye tabi ürünlerde harmanı yapan kişiden, ölçülerek alınması esasına dayandığını ifade etmiştir. Devrin, ölçme usulünün uygulanacağı ürünlerde, vergi ölçme işinden hemen sonra alınarak köydeki resmi ambara teslim edileceğini ve tarafların teslim işlemi sırasında vergilerini aralarındaki anlaşmaya göre oranlandırabileceklerini belirtmiştir. Bu madde üzerinde tartışılan bir diğer nokta ise köylerdeki ambar sayılarının yetersizliği olmuştur. Devrin, her köyde bir ambar tesisinin zorunluluğuna değinmiştir.¹⁶⁰

Yine altıncı madde olan “*Şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri, her mahsul yılı Maliye vekâletince istihsal mıntıklarına ve mahsul nevilerine göre tâyin edilecek zamanlarda mahalle ve köylerdeki her nevi istihsal yerleri ile bunlardan alınacağı umulan mahsul miktarı hakkındaki malûmatı, mükelleflerin veya namlarına hareket eden kimselerin beyanına müsteniden matbu hazırlık cetvellerine kaydederler. Belediyeler ile muhtar ve ihtiyar meclisleri mükelleflerin istihsal yerleri hakkındaki beyanlarının doğruluğunu araştıрмаğa ve bildirmeyen veya gizli kalan yerleri cetvelde göstermeğe mecburdurlar.*” okunduktan sonra söz alan Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, bu hazırlık cetvellerinde bildirilen beyanların hukuki neticesinin ne olduğunu sormuştur. Encümen adına söz alan Devrin, üreticilerin bu hazırlık cetvellerindeki beyanlarının tutmaması durumunda cezai bir müeyyide uygulanmayacağını, amacın sadece ambarların ve ne kadar ürün elde edileceğinin belirlenmesi olduğunu söylemiştir. Çorum milletvekili İsmet Eker, bu şekilde yaptırım olmayan ve tamamen beyana dayalı bir hazırlık cetvelinin boşuna mali yük olduğunu belirterek itiraz etmiştir. Ancak bu madde encümenin verdiği

¹⁵⁹ TBMM ZC, s. 20-21.

¹⁶⁰ TBMM ZC, s. 21-23.

biçimiyle oylanarak kabul edilmiştir.¹⁶¹

Uzlaşmaya varılamayan bir diğer madde on üçüncü madde olmuştur. *“Ölçülecek mahsullerin ölçülünceye kadar dokuzuncu maddede zikredilen yerlerden başka yerlere taşınması yasaktır, Harman kalkacak vaziyete geldikten sonra, müstahsil köylerde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyeye harmanının hazır olduğunu bildirir. Bu ihbardan itibaren üç gün içinde ölçme kolu gelip harmanı ölçmediği takdirde, harman ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi azasından biri huzuriyle ölçülür. Ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi azasından biri de gelip harmanı ölçmediği takdirde, mükellef tarafından varidat dairesine yapılacak yazılı müracaat tarihinden itibaren iki gün zarfında ölçme kolu gelmezse, mükellef harmanını bizzat ölçerek neticeyi köyde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyeye bildirir. Sel ve su baskını tehdidi halinde, ölçme memuruna veya ihtiyar meclisine bildirilmek kaydıyla, mahsul ölçülmeden evvel harman ve yığın yerlerinden münasip bir yere kaldırılabilir.”*¹⁶²

On üçüncü maddeyle ilgili söz alan Çorum milletvekili İsmet Eker’in isteği üzerine harman kalkacak vaziyete geldikten sonra ifadesi yerine, harmanda mahsul ölçmeye hazırlanınca ifadesi kullanılmıştır. Kocaeli milletvekili Refik Fenmen, su baskını ifadesinin yanına yangın tehlikesinin de eklenmesini, harmanın hazır olmasının bildirilmesinden sonra üç gün içinde ölçme memurları gelmezse ifadesi yerine, iki gün içerisinde gelmezse ifadesinin kullanılmasını istemiştir. Encümen tarafından üç gün yerine iki gün ifadesinin konulması isteği kabul edilirken sel felaketi yanına yangının da eklenmesi isteği kabul edilmemiştir. On üçüncü madde yapılan bu değişikliklerle kabul edilmiştir.¹⁶³

Tartışılan bir diğer madde on yedinci madde olmuştur. *“Verginin nispeti, Hükümetçe Millî korunma kanununa müsteniden muayyen miktarı muayyen fiyatla*

¹⁶¹ TBMM ZC, s. 24-26.

¹⁶² TBMM ZC, s. 27.

¹⁶³ TBMM ZC, s. 27-28.

alınan mahsullerde % 8, diğerlerinde % 12'dir. Şu kadar ki, % 12 nispetinde vergiye tabi mahsullerde herhangi birinin vergi nispetinin icabında % 8 e kadar indirmeğe İcra Vekilleri Heyeti salahiyetlidir."¹⁶⁴

Bu maddeye itiraz eden İzmir milletvekili Halil Menteşe, zeytinin zaten %15 oranında muamele vergisine tabi olduğunu, bir de %8 oranında Toprak Mahsulleri Vergisi'ne tabi tutulduğu takdirde bu oranın %23'e çıkacağını, bu yüzden de zeytin mahsulünün Toprak Mahsulleri Vergisi'nden muaf tutulması gerektiğini söylemiştir. Encümen adına söz alan Devrin, verginin genel ve adilane olması açısından zeytinden de bu verginin alınmasına karar verildiğini belirtmiştir. Devrin, zeytin üreticilerinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için gerekli olduğu varsayılan 30 litrelik yıllık zeytinyağı üretiminin, muamele vergisinin dışında tutulduğunu fakat bunun üzerindeki miktarlarda yapılan üretimin, işlenmiş mamul olmasından dolayı muamele vergisine tabi tutulduğunu söylemiştir. Bu madde encümenin ilk sunduğu biçimiyle, değişikliğe uğramadan kabul edilmiştir.¹⁶⁵

Milletvekillerinin itirazda bulundukları son madde yirminci madde olmuştur. *"Aynen alınan vergilerin teslim yerleri her mahalle veya köy için en yakın ve elverişli olmak üzere tespit edilir ve on ikinci madde mucibince mükellefe verilen ihbarnamede gösterilir. Mükellefler vergi olarak muvakkat köy ambarına teslim ettikleri miktarları bu ambarlara teslim tarihinden itibaren iki ay içinde kendi vasıtalarıyla teslim yerlerine götürmeğe mecburdurlar, İcabında bu müddeti uzatmağa Maliye Vekili mezundur. Teslim yeri, köy ambarlarında toplanan mahsuller için bu ambarların bulunduğu yerden, diğer mahsuller için mahsulün toplandığı köy veya kasabadan 25 kilometreden fazla mesafede bulunduğu takdirde, fazlası için kilometre basma kiloda 2 para hesabiyle nakliye ücreti verilir."*¹⁶⁶

Bu maddeye itiraz eden Kocaeli milletvekili Fenmen ve Çorum milletvekili Eker, nakliye işinin köylü için büyük bir yük olduğunu ve verilen

¹⁶⁴ TBMM ZC, s. 29.

¹⁶⁵ TBMM ZC, s. 29-30.

¹⁶⁶ TBMM ZC, s. 31.

nakliye ücretinin de yetersiz olduğunu dile getirmişlerdir. Fenmen, bu maddede yer alan 25 kilometre ifadesinin değiştirilerek 10 kilometreye düşürülmesini talep etmiştir. Ancak encümen adına söz alan Devrin bu oranların Milli Korunma Kanunu ile aynı olduğunu, yapılacak böyle bir değişikliğin bütçeye büyük bir yük getireceğini belirtmiştir. Sivas milletvekili Işık da yol için verilecek para miktarının çok büyük olmadığını, bu paraların yolsuzluk yapılarak belli ellerde toplanabileceğini belirterek tamamen kaldırılmasını istemiştir. Üzerinde tartışılan bu madde değişikliğe uğramadan encümenin sunduğu biçimiyle kabul edilmiştir.¹⁶⁷

Bir mahsul yılı uygulanan 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, 4 Haziran 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek 283 oyla kabul edilmiştir. Üye adedi 455, oturuma katılan üye sayısı 283, katılmayan üye sayısı 168'dir.¹⁶⁸ Uygulamaya koyulan 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun tam metni ekler bölümünde verilmiştir.

2.2.2. Vergi Borçlarının Tespiti ve Öne Çıkan Uygulamalar

4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi 4 Haziran 1943 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 7 Haziran 1943 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁶⁹

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin afyon, pancar, narenciye, keten, kendir, patates, susam, ayçiçeği, kuşyemi ve ipek kozasından nakit olarak, özellikle hububat türleri, antepfıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm, pamuk ve zeytin gibi ürünlerden ise aynen alınması benimsenmiştir. Genel olarak saklanması, depolanması kolay olan ve çabuk bozulmayan ürünler, ordunun ve halkın iaşesinde kullanılmak üzere aynen alınmıştır.¹⁷⁰

¹⁶⁷ TBMM ZC, s. 31-32.

¹⁶⁸ TBMM ZC, s.38.

¹⁶⁹ Resmi Gazete, Cilt: 5423, 7 Haziran 1943, s.5241-5244.

¹⁷⁰ 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Ankara: Başvekalet Devlet Matbaası, 1943, s.47-48.

Alınacak vergi oranı, mısır ve çeltik hariç diğer hububatlar ile kuşyemi ölçme usulüne göre, bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut, antepfıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm, pamuk, zeytin, keten, kendir, patates, susam, ayçiçeği, afyon, pancar, narenciye ve ipek kozasından ise mükelleflerin beyanına göre belirlenmiştir.¹⁷¹

Kanununda uygulanacak vergi oranı, Milli Korunma Kanununu doğrultusunda devletçe satın alımı yapılan ürünlerde %8, diğerlerinde ise %12 olarak tespit edilmiştir. Kanununa göre tayin ve ilan edilen fiyatlarla satın alımı yapılacak hububat ve bakliyat oranı, %8'i aynı vergi olarak alımı yapılacak miktar düşüldükten sonra, geriye kalan mahsulün ancak %12'si hükümetçe satın alınacaktır denilmiştir.¹⁷² Nakden alınacak ürünlerde ise piyasa değerleri, mahalli belediye ve ticaret odaları tarafından tespit edilerek alınmıştır.¹⁷³

Verginin tespiti için ölçme ve tahmin komisyonlarından oluşturulan ölçü ve tahmin kolları oluşturulmuştur. Oluşturulan ölçme ve tahmin kolları, 19 Haziran 1943'ten itibaren çalışmaya başlamıştır. Ölçü ve tahmin memurluklarına öğretmen, eğitimci ve lise mezunları ile lise son sınıf öğrencileri tayin edilmiştir. Bu görevlendirilen kişilere 90 liraya kadar ücret ödenmiştir. İlçelerde ölçü ve tahmin memurluğu ile amirliklere de gerekli atamalar yapılarak, bunlara ait ücretler Maliye Bakanlığı tarafından ödenmiştir. Ambar memurlarının ücretlerinin ödenmesi işini ise Toprak Mahsulleri Ofisi üstlenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na yayınlanan bir tamim ile öğretmen, memur, eğitimci ile yaşları uygun öğrencilerin tatil aylarında Toprak Mahsulleri Vergisi ile hububat ile bakliyattan alınan hükmet hisselerinin toplanmasında görev alabilecekleri belirtilmiştir.¹⁷⁴

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununda, vergi toplama işinde çalışacak memurlara ve görevlilere verilecek ücretler de belirlenmiştir. Buna göre ölçme koluna dâhil memurlara ölçtükleri mahsul miktarına göre, 100 kiloda bir kuruşa

¹⁷¹ *a.g.e.*, s. 48.

¹⁷² *Tan*, 1 Haziran 1943, s.1.

¹⁷³ *a.g.e.*, s.2.

¹⁷⁴ **Çankaya**, *a.g.t.*, s.54.

kadar, ambarcılara ise ofise gönderdikleri her 100 kiloda 5 kuruşa kadar, belediyelerce mahalle işleri ile görevlendirilenler, muhtar ve ihtiyar heyeti azalarına ise devlet hissesi değerinin %1'ine kadar ikramiye verileceği ilan edilmiştir.¹⁷⁵ Görevli memurlara ikramiye verilmesindeki amaç, memurların dürüst çalışmasını sağlamak ve köy köy gezerek yapılacak zorlu çalışmanın karşılığını hakkıyla ödemek olmuştur. Çünkü yerine getirilecek bu zorlu görevin ücreti yeterli olmazsa yolsuzlukların yapılabileceğine dair korkular yaşanmıştır.

Kanun metninde hasat zamanında harmanların nerede yapılacağına mükelleflerin beyanına dayanılarak muhtar ve ihtiyar heyetlerince bildirileceği ifade edilmiştir. Ziraat Bankası aracılığıyla valiliklere gönderilen tamimle kanunda belirtilen yerler haricinde harman yapılması yasaklanmıştır. Harman yerlerinin tespitinde, eskiden beri harman yapılan yerler tercih edilmiştir. Vergi olarak tespit edilen mahsul miktarları önce geçici köy ambarına oradan da belirlenen teslim yerlerine vergi mükelleflerince teslim edilmiştir. 1943 yılında üreticilerin, devlet hisselerinin tamamını teslim etmeden hububat mahsullerini satmaları yasaklanmıştır. 22 Eylül 1943'te Bakanlar Kurulu'na kabul edilen kararname ile kuru üzüm, kuru incir, fındık, antepfıstığı, ipek kozası, afyon, pamuk, patates, zeytin, susam, keten tohumu, ayçiçeği tohumundan alınan Toprak Mahsulleri Vergisi %8'e düşürülmüştür.¹⁷⁶ Çünkü bu ürünler işleme tabi tutulan sanayiye yönelik tarımsal ürünlerdir. Bu ürünler işlemde geçirilerek yağ, dokuma vb. gibi mamul madde olarak piyasaya sürüldüğünden bunlar "Muamele Vergisi" ne tabidir. Bu yüzden Muamele Vergisine tabi olan bu ürünlerin Toprak Mahsulleri Vergisi oranı %8'e düşürülmüştür.

1943 yılında çıkarılan 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunun uygulanması sırasında çok büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır. Yetersiz memur kadrosu nedeniyle ölçme işleri gecikmiş, çiftçi ürününü zamanında satamamış ve çalışan memurlar da çiftçiler de büyük sıkıntılar yaşamıştır. Ölçme usulü çiftçilerin işlerini zorlaştırdığı, harman yerlerinden ürünlerini zamanında kaldırmalarına engel

¹⁷⁵ *Vatan*, 9 Haziran 1943.

¹⁷⁶ *Çankaya, a.g.t.*, s.55-58.

olduğu gibi, onların çuvallarını mühürlemek, geceleri çalışmalarına engel olmak gibi faktörlerle de güvensizlik aşılamıştır. Dönemin gazetelerinde devlet, ölçme usulü yerine daha farklı bir yöntem tutup, köylülerin beyanlarına daha çok yer ayırsaydı belki de vergi toplama işi daha başarılı sonuçlanabilirdi denilmiştir.¹⁷⁷

Dönemin önde gelen gazete yazarları sık sık Anadolu'ya geziler düzenleyerek buralarda halkla röportajlar yapmıştır. Bu röportajlarda halk verginin özellikle toplanma usulünden şikayetçi olmuşlardır. Devletin zor bir dönemden geçtiğini, savaş koşulları nedeniyle alınan bu ekonomik tedbirlere karşı olmadıklarını ancak Toprak Mahsulleri Vergisi gibi bu tedbirlerin uygulanması sırasında yaşanan aksaklıkları ve yolsuzlukları hoş karşılamadıklarını belirtmişlerdir. Ölçme usulüyle alınan vergi çiftçiye ve toplayan memurlara büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Dağlık bölgelerde dağınık olarak bulunan köylere ulaşım, az olan kantarla ölçme işinin sağlıklı olarak yapılabilmesinde memurlar da halk da yetersizlikler yüzünden şikâyetçi olmuşlardır.

Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, Eskişehir'in bir köyüne giderek burada röportaj yapmıştır. Yalman, ölçme ve ambar memurlarının burada nasıl çalıştığına dair bilgiler toplamak için sorular sormuştur. Ölçme memurunuz nasıl sorusuna çiftçilerin verdiği yanıt dürüst ve disiplinli bir kişi olduğuna dair olmuştur. Herkese eşit muamelede bulunan, vazifesini devleti düşünerek yapan ve kendi menfaatini düşünmeyen bir memur olduğundan bahsedilmiştir. Eğer bu şekilde herkese eşit davranan bir memur olarak davranmasa, çiftçiler gerekirse Ankara'ya kadar giderek dilekçe verme niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bunlara gerek kalmamıştır. Çiftçiler, eşitlikle davranıldıktan sonra kendilerine verilen her yükü taşımaya hazır olduklarını belirtmişlerdir.¹⁷⁸

2.2.3. Kanunun Uygulanmasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Rolü

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren, ülke ekonomisinin bel

¹⁷⁷ Ahmet Emin Yalman, "Yoldan Notlar 7", *Vatan*, 7 Eylül 1943.

¹⁷⁸ Ahmet Emin Yalman, "Süleyman Çavuşla Bir Mülakat", *Vatan*, 3 Ağustos 1943, s.1-3.

kemiğini oluşturan tarımı iyileştirmeye yönelik önlemler almıştır. 1932 yılında yapılan düzenlemelerle devlet, Ziraat Bankası'na 6 milyon liralık kredi sağlayarak, buğday satın alma yetkisini tanımıştır. Fiyatlar hükümetçe belirlenmiş, alım satım yerleri hükümetçe gösterilmiş ve Ziraat Bankası'na aldığı mahsulleri depolayabilmesi için ambar ve depo yapma yetkisi bile tanınmıştır. Üreticiler bu uygulamadan memnun kalmış, fiyat politikasının diğer tahıl ürünlerine de yaygınlaştırılması kararlaştırmış ve böylece daha geniş olanaklara sahip yeni bir kuruma gerek duyulması üzerine 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur.¹⁷⁹

Toprak Mahsulleri Ofisi'ne tahıl fiyatlarını koruma ve düzenleme yetkisi tanınmıştır. Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen bölgelerde, saptanan fiyatlar üzerinden tahıl satın alarak fiyatları korumak ve tüketim bölgelerinde satış yaparak piyasaları düzenlemek görevini üstlenmiştir. Ofise, fiyatları düzenleme görevini yerine getirebilmesi için, ihracatta ve ithalatta bulunma hakkı tanınmıştır. İlk kurulduğu yıllarda Ofis, buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır ve mahlut ürünlerini alırken, İkinci Dünya Savaşı ile birlikte aldığı ürün çeşitliliğini arttırmıştır.¹⁸⁰

Toprak Mahsulleri Vergisi'ne ait devlet hisselerinin ölçülmesi, tahmini, toplanması, toplanan vergilerin depolanması ve nakledilmesinde en büyük görev Toprak Mahsulleri Ofisi'ne düşmüştür. Değirmenleri işletmek, orduyu beslemek ve yurdun iâşesini sağlamak Ofis'in temel sorumlulukları arasında yer almıştır. Ofis, bu görevlerini yerine getirirken çok sayıda engelle karşılaşmıştır. Ofis tarafından toplanan mahsullerin konulacağı ve muhafaza edileceği yeterli miktarda ve kapasitede depoların bulunmaması bu engellerden biri olmuştur.¹⁸¹

Mahsullerin konulabileceği yeterli sayıda depo bulunmamasından dolayı bazı ürünler Ofis'in köylülere önceden bildirdiği tarihte teslim alınamamıştır. Ürünlerini teslim etmek için gelen köylüler geri gönderilmiş, getirilen ürünler kabul

¹⁷⁹ **Toprak**, *a.g.m.*, s.22-23.

¹⁸⁰ **Toprak**, *a.g.m.*, s.23.

¹⁸¹ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.159-160.

edilmediğinden, köylüler gelecek yıl için devlete borçlanmışlardır. Depo sıkıntısının bir başka olumsuz sonucu da, köylünün ürününü zamanında satışa sunmasını engellemesi olmuştur. Eğer Ofis zamanında alım yapmaz ya da depoda yer kalmadığı gibi gerekçelerle köylüden devlet hissesini almayı ertelerse, köylü kanun gereği ürününü satışa çıkaramamıştır. Ofis'in teslim merkezlerinde ürünü alamaması durumunda birçok üretici taşıdıkları ürünlerini geri götüremedikleri için yasaların dışına çıkarak tüccara çok ucuz fiyatlarla satmak zorunda kalmıştır.¹⁸²

Toprak Mahsulleri Ofisi depo olarak okul binalarını ve camileri kullanmıştır. Ancak, camilerin silo olarak kullanılması halkın tepkisini çektiği gibi, elverişsiz koşullardan dolayı ürün çürümüştür. Çok partili hayata geçiş sürecinde, camilerin depo olarak kullanılması, Cumhuriyet Halk Partisi aleyhine muhalefette öne çıkan unsurlardan biri olmuştur.¹⁸³

Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından toplanan verginin büyük silolara taşınmasında çuval azlığı, vagon yetersizliği gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Savaş nedeniyle birçok ulaşım aracı ve çekim hayvanı ordu tarafından müsadere edilmiş ve tren vagonları ağırlıklı olarak ordu hizmetine sevk edilmiştir. Nakledilmek üzere istasyon civarlarına toplanan tahıl ürünleri istasyonlardan zamanında nakledilemeyince, uzun süre açıkta beklemiş, zamanla bozularak ziyan olmuştur. İstanbul Valiliği, Ticaret Bakanlığı'na başvurarak, mahsulün nakli sırasında büyük sıkıntılar yaşandığını, bu güçlüklerin önlenebilmesi için mahsulün nakledilmeyerek mahalli ihtiyaçlarda kullanılmasını istemiştir.¹⁸⁴

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin savaş yıllarındaki işlerini yürütebilmek için eleman niteliği ve sayısı yeterli olmamıştır. Mevcut personelinin bir kısmının görevlerini kendi bireysel çıkarları için kullanmaları, rüşvet alarak köylülerin vergi kaçakçılığına göz yummaları ya da onların kaçakçılıklarına ortak olmaları, zimmete para ve ürün geçirme gibi hareketlere başvurmaları hükümetin uygulamalarını

¹⁸² **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.161-162.

¹⁸³ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.162-163.

¹⁸⁴ **Çankaya**, *a.g.t.*, s.76. ; **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.163-164.

zorlaştırmıştır. Ofis çalışanlarının bazıları hayat pahalılığı karşısında, zaman zaman küçük çıkarlar için köylülerle ortak hareket etmiş ve köylülerin mahsullerini devletten kaçırmalarına göz yummuşlardır. Tahmin usulü, çeşitli hatalara ve yolsuzluklara açıkken, ölçme usulü de çeşitli yanlışlıklara ve hilelere açık olmuştur. Mahsul alımlarında görevlendirilen memurlar, acil ve sistemsiz bir biçimde seçilmiş, üstelik bunların gerekli teftişleri de yapılamamıştır.¹⁸⁵

14 Ocak 1944 tarihinde Tan gazetesinde Toprak Mahsulleri Ofisi depolarında hırsızlık yapıldığına dair bir haber yayınlanmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Çatalca'da birkaç suçlu tespit edildiği ve bunların ya ağır cezaya yahut Milli Korunma mahkemesine verileceği ifade edilmiştir. Maliye Bakanlığı ve Toprak Ofisi bütün vilayet, kaza ve köylerdeki hububat depo ve ambarlarını kontrole başlamıştır. Buna Çatalca'da bazı depolarda hububatın çuval çuval çalınıp yerine kum konulmuş olduğunun görülmesi sebep olmuştur. Bu hırsızlığı ve aşırımı devlet hissesini toplamaya memur edilen bazı şahısların yaptıkları tespit edilmiştir. Eğer Ağır Ceza Mahkemesine gönderilirse cezaları beş seneden başlamakta, Milli Korunma Mahkemesine sevk edilirse on seneden aşağı ceza almayacağı belirtilmiştir.¹⁸⁶

Yapılan birçok şikâyet üzerine Toprak Mahsulleri Ofisi'nde ilgililerce tahkikata başlanmıştır.¹⁸⁷ Ofisin silo ve diğer inşaatları bakanlık müfettişlerince geniş bir teftişe tabi tutulmuştur. Teftişe özellikle Aydın, Burdur, Trabzon, ve Samsun mıntıkaları tabi olmuştur.¹⁸⁸ Ticaret ve maliye müfettişleri Amerika'ya ısmarlanan silo işini, ithal edilen hububatta görülen açıkları, inşaat malzemesi meselesini tetkike başlamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin eskiden beri hakkında sürekli dedikoduların olduğu bir kurum olduğunu belirten Tan gazetesi, bunun sebebi olarak sadece bir müdürlük olduğu halde milyonlarca liralık işlerle uğraşmak ve acele iş yapabilmek için çok defa kanunlardan sıyrılınarak radikal kararlar almak zorunda kalmasını göstermiştir. Eski müdürün işten çekilmesinden sonra Ticaret

¹⁸⁵ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.165-170.

¹⁸⁶ *Tan*, 14 Ocak 1944, s.2.

¹⁸⁷ *Tan*, 15 Ocak 1944, s.2.

¹⁸⁸ *Tan*, 30 Nisan 1944, s.1-2.

Bakanlığı bu kurumun işleriyle ilgili geniş çaplı bir soruşturma başlatıldığını söylemiştir. Soruşturma başlatılan konulardan biri, Toprak Ofisinin çiftçiden toplanan devlet hisselerini korumak için memlekette yeteri kadar ambar ve silo bulunmadığını söyleyerek, Amerika'dan küçük ve seyyar silolar getirtilmeye çalışılması olmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde bu seyyar siloların memlekette yapılan silolardan daha ucuza mal olacağı sonucuna varılarak, Tatko şirketi vasıtasıyla Amerikan firmalarıyla iletişime geçilmiştir. Konu müfettişlerce incelenmeye alınmıştır.¹⁸⁹

Toprak Mahsulleri Ofisi, çeşitli imkânsızlıklar, usulsüzlükler ya da koordinasyon eksikleri yüzünden kendisinden beklenen sonucu verememiştir. Tan gazetesi yazarı Zekeriya Sertel, yazısında ofisin 1943 senesinde çiftçiden toplanan devlet payı hububat ile piyasaya müdahale ederek fiyatlar üzerinde düzenleyici rol oynamasını beklediklerini ifade etmiştir. Ofis müdürleri de resmi veya hususi olarak bu rolü oynayacak şekilde hazırlandıklarını bildirmişlerdir. Sonbahara girilmiş, mahsulün devşirilmesi ve ambarlara konması mevsiminin artık geçmiş olmasına rağmen hala çiftçinin elindeki hububatın serbest nakil ve satışına izin verilmediğini ifade etmiştir. İstanbul'da insanların kaçak unu 200 kuruşa, eski mahsul pirinci 200 kuruşa, fasulyeyi 110 kuruşa aldığını, yatılı okulların, hastanelerin ve ordunun erzak ihtiyacının büyük bir kısmını müteahhitlerin karşıladığını söylemiştir. Oysa ki Toprak Mahsulleri Ofisinin görevlerinden birinin ordunun ve resmi kurumların ihtiyaçlarını temin etmek, onları piyasadan çekmek olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁰

Sertel, yazısında Toprak Mahsulleri Ofisi ile ilgili beklentilerini de dile getirmiştir. Yazar, Ordu ve okullar piyasadan çekilince, stok yapmaya, kara borsaya ve vurgunculuğa imkân kalmayacağını, böylece hububat ve bakliyat fiyatlarının kendiliğinden düşeceğini söylemiştir. Buna rağmen eğer vurguncular yine stok yapıp fiyatları yükseltmeye çalışırsa Toprak Mahsulleri Ofisi'nin elindeki malları piyasaya sürerek düzenleyici bir rol oynayabileceğini ifade etmiştir. Oysa ordu okul

¹⁸⁹ Tan, 28 Şubat 1944, s.1.

¹⁹⁰ Tan, 24 İlkteşrin 1943, s.1.

ve hastanelerin ihtiyaclarını piyasadan saglamaya devam ettiğini, ofisin bu yönde bir çalışması olmadığını belirtmiştir. Ofisin elinde bu kurumların ihtiyaclarını karşılamaya yetecek kadar, ambarlarda çürümeye terk edilmiş, eski mahsul pirinç olduğunu açıklamıştır. Bu üretim yılında ambarlara konulan malların da aynı şekilde ambarlarda çürümeye terk edilmeyeceğini kimse temin edemez diyerek bu konudaki şüphelerini de dile getirmiştir. Devlet dairelerinin birbirine güvensizliğini ve aralarında koordinasyon olmamasını bunların nedeni olarak söylemiştir. Hububat ve bakliyat işlerinde bütün devlet kurumlarının Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bağlamasının gerektiğini ifade etmiştir. Ofisin elinde bu sene ordunun ve resmi kurumların ihtiyaclarını karşılayarak, onları piyasadan çekebilecek fazla stokun bulunduğunu, artan kısmının da ucuz fiyatla halka dağıtabileceğini söylemiştir. Ticaret Bakanlığı'nın biraz da halkın iase işleriyle meşgul olmasını istediklerini, hükümetin sorumluluk almaktan çekinmemesi gerektiğini vurgulamıştır.”¹⁹¹

Toprak Mahsulleri Ofisi, kuruluşundan itibaren tarım kesimiyle ilgili ürün toplama ve depolama gibi birçok önemli görevi yerine getirmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin toplanması ve depolanması sırasında da çok önemli bir yere sahip olmuştur. Kurum hakkında çıkan tüm yolsuzluk iddialarına rağmen, memur, donanım eksiklikleri ve olanaksızlıklar içerisinde üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

2.3. Toprak Mahsulleri Vergisi'ne Kamuoyunun Yaklaşımı

2.3.1. Kırsal Kesim ve Basının Toprak Mahsulleri Vergisi'ne Bakışı

Savaş yılları boyunca ekonomik ortamın ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin tüm olumsuzluklarını üzerinde hisseden kesim, küçük çiftçiler olmuştur. Kendine yetecek kadar toprağı olan, ortakçı, yarıcı durumundaki ve topraksız çiftçiler verginin asıl yükünü taşımıştır. Buna karşın, pazara yönelik üretim yapan, büyük

¹⁹¹ a.g.m., s.2.

toprak sahibi çiftçiler ise tarımsal ürünlerde yaşanan fiyat artışlarından faydalanarak zenginleşmiştir. Ancak büyük üreticilerin tüm kırsal kesim içerisindeki oranı çok düşüktür.

Vergi, uygulandığı yıllar boyunca ve sonrasında da kamuoyunun gündeminde olmuştur. Dönemin gazetelerinde kırsal kesimin durumuyla ilgili yayınlar sıkça yer almıştır. Bazı gazetelerde kırsal kesimin savaş koşulları ortamından faydalanarak zenginleştiklerine dair yazılar çıkmıştır. Oysaki pazara yönelik üretim yapan büyük çiftçiler arasında gerçekten zenginleşenler olmasına rağmen çiftçilerin büyük çoğunluğunu oluşturan ve geçimlik üretim yapan küçük üreticiler çok zor durumlarla karşılaşmıştır.

Dönemin basınında en çok yer verilen ve eleştirilen konulardan biri kırsal kesimde savaş yıllarıyla birlikte zenginleşerek ortaya çıkan “Hacıağa” tiplerin sonradan görmelikleri olmuştur. Bu konu dönemin mizah dergilerinde ve karikatürlerde sık sık işlenmiştir. Gazetelerin köşe yazarları bu konudaki görüşlerinde fikir çatışmasına düşmüşlerdir. Örneğin Nusret İzgören’in Türk Ekonomisi mecmuasının 195. sayısındaki yazısına değinen Sabiha Sertel, Tan gazetesindeki yazısında şöyle yorumda bulunmuştur:

Türk Ekonomisi’ndeki yazısında İzgören, şöyle bir hikaye anlatmıştır: Bir ahabımın emirberi terhis olunduğu için köyüne dönecekti. Birikmiş yüz lira kadar parası vardı. Öteberi almak için çarşıya gitmiş, akşam dönüşte evdekilere göstermiş parlak siyah silindir bir şapka çıkarıp başına geçirmişti.” Sertel, yazarın, köylünün israfını göstermek için verdiği bu örnek gerçek bir olay olarak kabul edilse bile, geniş köylü kitlelerinin ekonomik durumunu, israfını göstermesinden ötürü bir demagoji olarak kabul edilmeli” demiştir.¹⁹²

Vatan gazetesindeki köşesinde aynı konuya değinen Yalman, şöyle demiştir:

“Köylünün servet içinde yüzdüğü, kendilerinin memleketin en yüksek zümresi arasına katıldığı efsanesi, hakikatin karikatüründen başka bir şey değildir. Hakikatte zenginleşen

¹⁹² **Sabiha Z. Sertel**, “Silindir Şapkalı Köylü”, *Tan*, 24 İlkanun 1943, s.1.

köylünün esas tabakaları değil, 40 bin köye dağılmış 2,5 milyona yakın köy işletmesi etrafında toplanan 13 milyonluk bir köylü nüfusu içinde, toplamı 150 bini bulmayan, büyük ziraat işlemelerini elinde tutan, fakir köylüleri insafsızca soyan çiftlik sahipleri ve köy ağalarıdır. İsraf ediyorlarsa yine 100 lira biriktiren değil, bu zümredir. Bu zümre ticaret serbestisinden ve hububat fiyatlarının aşırı yükselmesinden bir dereceye kadar istifade etmiş ise de 10 milyondan fazla bir nüfusla memleket ahalisinin büyük ekseriyetini teşkil eden asıl köylü ve rençberler kütlesi, şehirlerin küçük esnafı ve işçi kitleleri gibi, bu serbest ticaretten zarar görmekte ve sıkıntı çekmektedirler. Fakat birkaç bin köy ağasının eline geçirdiği paraları israfı etrafındaki masallar hakikati değiştirmeye yeterli değildir. Vakia bu olduğu halde silindir şapkalı köylü hikayesi diyebiliriz ki sadece bir fantezi veya demagoji değil, hakikatin bir karikatürüdür.¹⁹³

Bu dönemde gazetelerde hububat ve bakliyat fiyatlarının aşırı yükselmesi üzerine köylünün zengin olduğu, kazandığı fazla parayı içkiye, sefahate sarf ettiği, köylerde rakı sarfiyatının arttığına dair söylentiler dolaşmaya başlamıştır. Birkaç köylünün İstanbul'a gelerek çalgılı meyhanelerde görünerek yüklü miktarda para harcaması da bu kanaati güçlendirmiştir. Bazı şehirlerde köylü kıyafetli insanların bol para harcaması, köylünün zengin olduğunu göstermediği halde söylentiler artmıştır.¹⁹⁴

Çorlu'nun Türkgücü köyünden Faik Güldere Tan gazetesine gönderdiği mektupta şöyle demektedir:

Geçen kış köylünün cebi doldu, köylü sefahat daldı diyenler oldu. Bunlar yalnız zengin köyleri gezmiş olanlardır. Veyahut İstanbul'da oturan çiftlik işleten ve kendilerine köylü süsü verenleri görüp de bütün köylüleri böyle zannedenlerdir. Köyü bilen ve köylümüzü tanıyan bir kimsenin bu derece kör olmasına imkan yoktur. Geçen sene hayvanının yemini, tarlasının tohumunu, hatta ailesinin geçini temin edemeyen köylüyü unutuyorsunuz. Köylüye tohumluk diye ayrılan ve kazamıza gönderilen 8-10 ton mısır, ekim seferberliği yapıyoruz bahanesiyle kasabalarda birkaç zengin çiftlik sahibinin elinde kaldı, köylüye ancak üçer beşer kilo pay düştü. Yahut o güne kadar ziraatla alakası olmayan değirmenciler çiftlik işletmek

¹⁹³ Sabiha Z. Sertel, a.g.m., s.1.

¹⁹⁴ M. Zekeriya Sertel, "Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?", Tan, 8 Haziran 1943, s.1.

*desisesiyle tohumları öğütüp artık fiyatla piyasaya sürdüler. Köylerde refaha, hatta sefahate varanlar yok değildir, fakat bunların yanında sefaletе düşenler de daha çoktur. Ağır yükü daima fakir köylü taşıyor.*¹⁹⁵

Gazeteciler sık sık Anadolu'nun çeşitli şehirlerini ve köylerini gezerek yaptıkları gözlemlerini aktarmışlardır. Yurt ve Dünya dergisinin sahipleri 1943 yılında, Ankara civarındaki köyleri dolaşarak araştırma yapmışlar ve iki yıl önce köylerde gördükleri manzara ile bulundukları zaman arasındaki vaziyeti karşılaştırarak sonuçlar çıkarmıştır. Yurt ve Dünya dergisinin Haziran sayısında Mediha Berkes çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Köylerde zengin olan çiftçi, Polatlı gibi hububat ve bilhassa buğday yetiştiren bölgelerde bulunanlar olmuştur. Buğday yetiştiren bu bölge, fiyatların aşırı derecede yükselmesinden dolayı zenginleşmiştir. Fakat burada buğday ve hububat yetiştiremeyen diğer çiftçiler buğdayı daha yüksek fiyatla almaya mecbur oldukları için sefaletе düşmüşlerdir. Çiftçinin zenginleştiğini iddia edenler Ankara'nın yakınında ve yol üstünde bulunduğu için, en iyi mahsul alan Polatlı ve Çubuk köylerini görerek tespitte bulunmuşlardır.¹⁹⁶

Mediha Berkes çiftçinin durumuyla ilgili şöyle demiştir:

*Bu sene bol mahsul umulduğu için tarlalarını süren yerlerde vaziyet iyi olacaktır. Hatta ekin çok para ettiği için bazı yerlerde pancar ve pamuk yerine bu sene buğday ve arpa ekilmiştir. Fakat bazı yerlerde tam tersine olarak erkeklerin bir kısmı askerde olduğu için kadınların bütün tarlaları ekemedikleri söyleniyor. Bundan başka yiyecek darlığı fazla olan yerlerde halk kendilerine dağıtılan tohumlukların bir kısmını yemişlerdir. Bazı yerlerde toprağı sürmek için lazım olan koşum hayvanları yoktur. Çünkü bazı fakir aileler daha hasat zamanı buğday borçlarını ödeyemeyeceklerini ve kışın aç kalacaklarını düşünerek hayvanlarını satıp buğday almışlardır. Aynı zamanda yiyecek azlığından dolayı hayvan ölümü de çok olmuştur.*¹⁹⁷

Berkes'in de değindiği gibi erkeklerin seferberlik ilan edilerek silahaltına alınmasıyla ekilen tarım alanlarında düşüşler yaşanmıştır. Tarla

¹⁹⁵ M. Zekeriya Sertel, *a.g.m.*, s.3.

¹⁹⁶ M. Zekeriya Sertel, *a.g.m.*, s.3.

¹⁹⁷ M. Zekeriya Sertel, *a.g.m.*, s.1.

işlerinde kullanılan koşum hayvanlarının bulunmaması, tohumlukların yetersiz oluşu gibi nedenlerle tarlalar boş kalmış, bu da tarımsal üretimde düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Ülkenin farklı yerlerini gezen farklı yazarlar benzer şeyler söylemişlerdir. Örneğin Ege bölgesinin bağ köylerinde ve Karadeniz havalisinde yiyecek darlığı olduğu ifade edilmiştir. Sertel'e göre çiftçinin zengin olduğunu iddia etmek doğru değildir. Bir kısım büyük toprak sahipleri zenginleşmiştir, ancak bunu tüm köylü için genellemek yanlıştır. Herkesin temennisi çiftçinin durumunun iyileşmesi yönündedir.¹⁹⁸

Anadolu'da yaptığı gezilerle ilgili bir değerlendirme yapan Yalman, varsayılan savaş zengini köylüleri her tarafta boşuna aradığını, bir iki istisna örneğe ya da kasabaya para yemeye giden birkaç köylüye bakarak, şehirlilerin yanlış ve zararlı kanaatlere vardıklarını belirtmiştir.¹⁹⁹

Halk, Yalman ile konuşurken samimi itiraflarda da bulunmuşlardır.

*Çoğumuz kendi malımızın hırsızı olduk. Vicdanımızın (gayrimeşru) diye kabul etmeğe alıştığı hareketleri zaruret (meşru) diye gösterir oldu. Günah işliyoruz. "Bismillah" diyip ekmegimizi nasıl yiyeceğimizi bilmiyorum. Halbuki mesele basitti. Hükümet mahsul vergisi diye yüzde on hatta yüzde on iki alsaydı bunu seve seve verirdik ve kendimizi toplardık. Hükümetin eline daha fazla mal gelir, böyle de masrafa boğulmaz ve bizi hudutsuz zorluklar karşısında bırakmazdı. İki kişinin göreceği iş için otuz kişi kullanıldığı halde yine maksada varılmıyor. Toprak adamı arasında kötüsü azdır. Bu iş bir memleket meselesi diye bizim namusumuza tevdi edilseydi işe sarılır, hükümetin hakkını arardık. Zaten kurulan kontrol tesirli olamamış, hem bizim, hem de hükümetin zararına suiistimallere yol açmıştır.*²⁰⁰

Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, Eskişehir'e giderek burada röportaj yapmıştır. Yalman, ölçme ve ambar memurlarının burada nasıl çalıştığına

¹⁹⁸ M. Zekeriya Sertel, *a.g.m.*, s.3.

¹⁹⁹ Ahmet Emin Yalman, "Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler", *Vatan*, 22 Ağustos 1943, s.1.

²⁰⁰ Ahmet Emin Yalman, "Ege'den Notlar 3", *Vatan*, 18 Eylül 1943, s.1.

dair bilgiler toplamak için sorular sormuştur. Ölçme memurunuz nasıl sorusuna çiftçilerin verdiği yanıtta memurun dürüst ve disiplinli bir kişi olduğu ifade edilmiştir. Memurun herkese eşit muamelede bulunan, vazifesini devleti düşünerek yapan ve kendi menfaatini düşünmeyen bir kişi olduğundan bahsedilmiştir. Eğer bu şekilde herkese eşit davranan bir memur olarak davranmasa, köy halkı gerekirse Ankara'ya kadar giderek dilekçe verme niyetinde olduklarını belirtmişlerdir. Ancak bunlara gerek kalmamıştır. Köy halkı, eşitlikle davranıldıktan sonra kendilerine verilen her yükü taşımaya hazır olduklarını belirtmişlerdir.²⁰¹

Devletin zor günler yaşadığını belirten halk, çok sayıda askeri beslemenin hiç kolay bir iş olmadığına değinmiştir. O yıl devletin köylerinden ne kadar ürün alacağı sorusuna 1000 kile yanıtını vermişlerdir. Yalman, devlet eğer buraya memur yollamasaydı peki ne kadar alabilirdi sorusunun cevabını istemiştir. Bu soruya dürüstlikle cevap veren halk, ancak 500 kile kaldırabilirdi, eğer insanlarla konuşulsa daha fazlasını da alabilirdi demişlerdir. Gazetecinin peki ya kesesini doldurmaya niyetli kötü niyetli bir memur gelse devlet ne kadar ürün kaldırırды sorusuna 150-200 kile cevabını vermişlerdir. Yalman, birçok art niyetli memurun, kırsal kesimle işbirliği yaparak kesesini doldurduğundan bahsetmiş, buna engel olabilmek için genel bir kontrol yapılarak bunun tespitinin mümkün olup olmadığını sorgulamıştır. Eğer hükümet vergi toplama işini halka bırakmış olsaydı daha masrafsız ve daha güvenilir olurdu yorumunu yapmıştır. O yıl mahsulden bire on iki alındığını belirten halk ürünün iyi olduğunu vurgulamıştır.²⁰²

Köy halkıyla konuşmasına devam eden Yalman işlerin gidişine ait şikâyetlerinin olup olmadığını sormuştur. Bu soruya şöyle cevap vermişlerdir:

Var. Bir defa her birimizin alıştığımız bir harman yerimiz bulunurdu evimize yakındı. Şimdi eve yakın harman yerine, mal kaçıırız diye, izin verilmediği için yeni yer bulmak ve adetlerimizi değiştirmek lazım... Bu bize çok güç geliyor. Sonra güneş batınca harmanlar duruyor. Hâlbuki iyi rüzgâr bulunca hele ay ışığında biz geç vakte kadar harman savururduk. Bu yüzden işlerimiz gecikiyor. Gece serinliğinde çalışmak da elbette

²⁰¹ Yalman, "Süleyman", s.1-3.

²⁰² Yalman, a.g.m., s.2.

*daha zevkliydi. Bundan mahrumuz. Üçüncü bir mesele: Her gün her birimiz ne kadar mahsul çıkarıyorsak ölçme memuru kaydediyor ve mahsulün üzerine de akşam damgayı vuruyor. Bu damgayı biz düşmanımız, bir çocuk veya oralardan geçen bir hayvan bozarsa işimiz dumandır. Bunun için gündüz bu kadar çalıştıktan sonra: “Aman damga bozulmasın sabaha kadar bozulmasın” diye harman yerinde nöbet beklemek lazım geliyor. Dördüncü bir mesele: Mercimek tahmini yapılacak diye bekliyoruz. Mercimekler dökülüyor. Dökülenden hayır yoktur, yerinde kalanlar da kartlaşıyor ve çorba için işe yaramaz hale geliyor.*²⁰³

Aslında bu cevap 1943 yılında tüm kırsal kesimin yaşadıklarını özetleyen ve durumunu net bir şekilde ortaya koyan bir açıklama olmuştur. Kırsal kesim devletin belirlediği harman yerleri haricinde ve akşam serinliğinden faydalanarak çalışamamaktan şikayetçi olmuştur. Sadece gündüz ve havanın yakıcı olduğu saatlerde çalışmalarına izin verildiğini bu durumun hem işleri zorlaştırdığını hem de geciktirdiğini vurgulamışlardır. Ölçme memurlarının harman yerlerine geç gelmesinden dolayı ürünlerin işe yaramaz duruma gelerek ziyan olduğundan dert yanmışlardır.

Verginin toplanması sırasında kırsal kesimin en çok şikayet ettiği konulardan biri vergi toplama işinin kırtasiyecilik kısmı olmuştur. Devletin vergi toplama sırasında uyguladığı yöntem, kırsal kesimi gereksiz prosedürlerle uğraştırıp oyaladığından zor durumda bırakmıştır. Yalman, ölçme memuruyla da görüşerek ona sorular sormuştur. Ölçme memuru, görevinin gereği olarak her çiftçi için ayrı ayrı cetvel tutmuştur. Bu cetvellere her günkü harmanın verdiği sonuçlar günü gününe yazılmış ve mahsul vergisi, para ile alınan kısım gösterilmiştir. Ölçme ve ambar memurlarına ayrıca yetki verilmiş: Teslim alınan buğdayı gözle muayene ederek, yabancı maddeler ve çavdar, tolerans haddi diye kabul edilen yüzde beşten fazla mı, tam yirmi kuruş verilmeli mi, yoksa fiyattan düşürmeli mi bunları tahmin etmişlerdir. Bu muamele yapıldıktan sonra köyün ambarında toplanan zahireyi çiftçiler, ambar memurundan miktarca teslim almış ve Toprak Ofisin en yakın

²⁰³ Ahmet Emin Yalman, “Köyden Notlar 2”, *Vatan*, 5 Ağustos 1943, s.1.

merkezine teslim ederek geçen seneden daha basit bir muamele ile parasını almıştır. Yalman’a göre bu yöntemde, aradaki gereksiz zorlukların yanında bir de ölçme memuruna büyük bir yetki tanınmıştır. Kırsal kesimin iyi niyetle işbirliği hiçe sayılarak, sistemin bütün yükü acele ile devşirilmiş ölçme memurlarının insafına bırakılmıştır.²⁰⁴

Gazetelerde yer alan kırsal kesime ait röportajlardaki bu ifadeler hem halk arasında yaygın olan direnişin varlığı hakkında, hem de halkın bilincinin niteliğiyle ilgili ipuçları vermiştir. Kırsal kesim, “haram- helal” kavramlarını ve meşru davranış ölçütlerini, kendi ekonomik koşulları bağlamında yeniden değerlendirmişlerdir. Devletin kırsal kesimden taleplerinin, kendilerine yapılmış bir haksızlık olduğunu belirterek, konuşmalarında, mahsullerini devletten gizlediklerini açıkça ifade etmişlerdir. Onların çocukları askerde olduğundan köyde çalışacak insan kalmamıştı. Piyasada gaz, tuz bulunamamış, bulunsa bile onların alım gücünün çok üstünde bir değerle ücretlendirilmiştir. Kırsal kesime göre devletin, yetiştirdikleri ürünü az ya da çok ellerinden alması önemli bir haksızlık olmuştur.²⁰⁵

Kırsal kesim bu vergiyle zor durumda bırakılmıştır. Ürünlerini devletin belirlediği harmanlarda toparlamak ve memurların belirlediği saatler içerisinde çalışmak zorunda bırakılmışlardır. Günlerce ölçme memurlarının gelmesini bekleyerek işleri aksamış, mühürlenmiş çuvalların zarar görmemesi için geceleri uyumamışlar, ölçme memuruna tanınan geniş yetkiler doğrultusunda zaman zaman sadece gözüyle yaptığı ürünün kalitesine dair değerlendirmeye maruz kalmışlar ve ürünün değerini tam karşılığıyla alamamışlardır. İşte tüm bunlar kırsal kesimde Cumhuriyet Halk Partisi’ne ve İsmet İnönü’ye tepkilerin artmasına neden olmuştur.

Toprak Mahsulleri Vergisiyle ilgili olarak çıkarıldığı 1943 yılından, kaldırıldığı 1945’e kadar basında bu konuyla ilgili birçok yazı ve haber yayınlanmıştır. Gazeteler, vergi daha mecliste görüşülürken, kanun layihasıyla ilgili haberler vererek, mecliste tartışıldığını, son şeklini almak üzere olduğunu

²⁰⁴ Yalman, *a.g.m.*, s.3.

²⁰⁵ Metinsoy, *a.g.e.*, s.174.

belirtmiştir. Bu gazetelerde çıkan yazılarda özellikle, bu verginin savaş koşullarının getirdiği ekonomik külfetlerden kaynaklanan zorunlu ve geçici bir vergi olduğu noktası vurgulanmıştır.²⁰⁶

Dönemin önde gelen gazetelerinin başyazarları Anadolu'ya geziler düzenleyerek köyleri gezmiş ve kırsal kesimin durumuyla ilgili röportajlar yapmıştır. Kanunun çıkışında, değiştirilmesinde ve kaldırılmasında mecliste yapılan tartışmalara ve kanun maddelerinin içeriğine değinmişlerdir.

Gazetelerin en çok vurgu yaptıkları konu, vurgunculuk ve karaborsa faaliyetleri olmuştur. Ekim 1943'te, Ticaret Bakanlığı'nda İzmir, Ankara ve İstanbul valilerinin de katılımıyla toplanan uzmanlardan oluşan bir komisyonun, vurgunla mücadele ve hayatı ucuzlatmak için alınması gereken tedbirler hakkında tartışmalara dair haberler basında olumlu karşılanmıştır. Tan gazetesi bu işte hayli geç kalınmış olduğunu ancak zararın neresinden dönülürse kar olduğu belirterek bu girişimi yine de memnuniyetle karşıladıklarını ifade etmiştir.

Gazeteler, Ticaret Bakanlığının hayat pahalılığının sebeplerini araştırmaya başlamasını sevindirici bir olay olarak görmekle beraber, önlem almakta gecikildiğine dair eleştirmişlerdir. Ticaret Bakanlığı, bütün vilayetlerden bir rapor istemiştir. Her vilayet, kendi bölgesi Ticaret ve Sanayi Odasının bu husustaki fikir ve önerilerini sorarak raporunu hazırlamıştır. Ticaret Bakanlığı bu raporların her birini tek tek inceledikten sonra hayat pahalılığının sebeplerini tespit etmiş ve bu sebepleri ortadan kaldıracı tedbirler almaya karar vermiştir. Oysa savaşın başlamasından sonraki dönemde, hayat pahalılığının sebepleri hakkında İstanbul Ticaret Odası birçok rapor hazırlayarak Ticaret Bakanlığına göndermiştir. Bu raporlardan başka oda toplantılarında verilmiş birçok karar bakanlığa gönderilmiştir. Ticaret Bakanlığının neden yeniden rapor istediğine anlam veremeyen Tan gazetesi yazarı Kenber, hayat pahalılığının belli başlı sebeplerini ancak böyle bir pahalılığın ortaya çıkışına fırsat verilmiş olmasında aramak en

²⁰⁶ Tan, 1 Haziran 1943.

doğru yoldur demiştir. Hükümete ait sanayi kuruluşlarında bile maliyet fiyatlarının, nakliye ücretlerinin ve Toprak Ofisinin yaptığı bütün işlemlerde fiyatlarının yüksek olduğuna dikkat çekmiştir.²⁰⁷

Bu konuya Tan gazetesindeki yazısında değinen M. Zekeriya Sertel, vurgunla mücadele ve hayat pahalılığının önüne geçmek için, önce vurgunu ve hayat pahalılığını ortaya çıkaran sebepleri bulmak ve sonra da bu sebepleri ortadan kaldırmak gerektiğini belirtmiştir. Sertel, vurgunculuğun ve hayat pahalılığının sebepleri gazetede şöyle sıralamıştır:²⁰⁸

1 Paramız kıymetini kaybetmiştir. Ve enflasyonun önüne geçmedikçe paranın kıymetini yükseltmek imkânı yoktur. 2 Münakale hem güçleşmiş, hem pahalılaşmıştır. Aynı zamanda münakale masrafları da, eskisine nispetle bir kaç misli artmıştır. 3 Toprak Mahsulleri Ofisi, bu sene devlet ihtiyaçlarını temin edecek ve sonra da piyasada nazımlık rolünü oynayacaktı. Hâlbuki “ofis, köylüden umduğu nispette pay alamadı. Geçen sene mahsul az olduğu halde 500 bin ton buğday toplayan devlet, bu sene mahsul bereketli olmasına rağmen, yine ancak aynı miktarda buğday alabilmiştir. Münakale güçlüğünden dolayı da bu mahsul vaktinde istihlak merkezlerine sevk edememiştir. Ofis nazım rol oynayamamıştır. 4 devletin kabul ettiği en son sistem, alış verişin serbest olmasını istilzam etmektedir. Bu sistemin kabulünden sonra istihlaki tanzim fikrinden vazgeçilmiş, satışlar ve fiyatları kontrol için belediyelerin zayıf ve bu iş için kifayetsiz terk edildiği için, piyasa tamamen kontrolden kurtulmuştur.”²⁰⁹

Ticaret Bakanı bir toplantı yaparak gazetecilerin sorularını cevaplamıştır. Gazetecilerin gıda maddelerinin satılmalarının ve bir yerden diğer bir yere nakillerinin yasak olup olmadığı sorusu üzerine Ticaret Bakanı şu açıklamayı yapmıştır:

Biliyorsunuz ki bu yıl hububat, bakliyat ve çeltikten toprak mahsulleri vergisi ile birlikte devlet hissesi almaktayız. Devlet hisselerinin alım işleri vergi ile birleştirilmiş, hububat ve çeltikte harmanlarda ölçü, bakliyatta ise tarlada tahmin esasına gidilmiştir. Hububatta mahsul idrak tarihlerine göre memleket

²⁰⁷ Lütfi Arif Kenber, “Hayat Pahalılığına Yol Açan Amiller”, Tan, 22 İlkteşrin 1943, s.3.

²⁰⁸ M. Zekeriya Sertel, “Vurgunculukla Mücadelede Geç Kalmış Değil miyiz?”, Tan, 22 İlkanun 1943, s.1.

²⁰⁹ M. Zekeriya Sertel, a.g.m., s.3.

dört bölgeye ayrılarak Ankara, İstanbul, İzmir, Zonguldak olduğu gibi diğer şehir ve kasabalardan ekmeklik ve yemlik ihtiyaçları bu tarihlerde toprak mahsulleri ofisince temin edilmeye başlanmış, vergi ve devlet hisselerinin emniyetini sağlamak için de yine bu tarihlerde başlayan ve kısa bir müddet süren alım ve satım yasağı konulmuştur. Bu tedbir müstahsile malını nakletmek, zati ihtiyaçları için kullanma imkanını verdiği gibi ticaret kastı olmaksızın köylülerin aralarında, ihtiyaçlarını temin etmeye de mani değildi. Bu yasak mahsul idrak vaziyetine göre 10 Ağustosan başlayarak bütün yurttan 8 Eylülde kaldırılmış, vergi ve devlet hissesi borcunu ödeyen müstahsillerin malını dilediklerine satmalarına ve bu malların istenilen yere nakledilmesine izin verilmiştir.²¹⁰

Ticaret Bakanı açıklamasının devamında, İstanbul, İzmir, Ankara şehirlerinde, hububat ve türlerinin ticaret amacıyla şehre sokulması ve satılması işlerinin Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bırakıldığını açıklamıştır. 1943 yılında soğukların uzaması yüzünden harman işlerinin geciktiğini, bu yüzden de devlet payının toplanması işinin zorlaştığını belirtmiştir. Devlet payının kış gelmeden önce tüketim merkezlerine ulaştırılması işini daha kısa bir zamanda yapmak zorunda kaldıklarını belirtmiştir. Açıkta kalan malların bir an önce güvenilir yerlerde stoklanması için devlet nakil vasıtalarının hububat nakliyatına ayrıldığını ifade etmiştir.²¹¹

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kabulünün halk arasında nasıl karşılandığına değinerek bu konudaki tespitlerini gazetede köşesinde dile getiren Ahmet Emin Yalman, 1942 yılında çiftçilere uygulanan politikalara değinerek, çiftçilerin subaşılarla problemler yaşadığını belirtmiştir. Yalman, subaşıların çiftçiye ezberden borçlandırdıklarını, kendilerini göstermek isteyen bir kısım idare amirlerinin de hakikati ve vatandaşın menfaatini arayacağına subaşılarının rakamlarını bir kat daha şişirdiklerini ifade etmiştir. Üretici, 1942 yılında, malının ancak yüzde yirmisini muayyen bir fiyata hükümete satmakla mükellefken, zahiresinin yüzde yüzünü, fazla olarak nohudunu, fasulyesini, baklasını verdiği halde, borcunu ödeyemeyenler görülmüştür. Bunu ödeyebilmek için öküzünü

²¹⁰ Tan, 9 Sontesrin 1943, s.1.

²¹¹ a.g.m., s.1.

satanlar, çaresini bulamadığı için hapisanelere atılanlar olmuştur. Yalman’a göre 1942 yılında yaşanan bu olumsuzluklardan sonra, 1943’te kabul edilen mahsul vergisi ve bir kısım buğdayı 20 kuruşa satmak mükellefiyeti çok ağır olmakla beraber, çiftçiye gökten inmiş bir nimet gibi görünmüştür. Yazar bu konuda “Çünkü, hiç olmazsa verdiğini varından vermiştir. 1942’deki subaşı sistemi ise, yoğunundan vermek zarureti yaratmıştır.” demiştir.²¹²

İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca ve özellikle 1944 yılından itibaren, Vatan, Tan ve Tasvir-i Efkar gibi gazetelerde tek parti yönetimine karşı olumsuz eleştiriler yer almıştır. Tek Parti yönetiminin baskılarına rağmen, değişik dünya görüşlerine sahip bu gazetelerin yönetimi eleştirebilmelerine cesaret veren olay, savaşı demokrasi cephesinin kazanacağını anlaşılmıştır.²¹³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında basında uygulanan sansüre rağmen mizah dergileri ve gazetelerin karikatür bölümleri dönemin ekonomik koşullarını eleştirmekten geri durmamıştır. Bu yılların önde gelen karikatür dergileri arasında Akbaba ve Şaka dergileri yer almıştır. Bu dönemin öne çıkan karikatüristleri Cemal Nadir Güler, Orhan Ural, Şevki gibi isimler olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında karikatüristlerin özellikle üzerinde durdukları konular karaborsa, istifçilik, savaş zenginleri olmuştur. Özellikle Cemal Nadir karikatürlerinde sık sık bu konuyu işlemiştir. Örneğin radyo dinleyen bir vurguncuyu çizdiği karikatürde, savaş zengini, savaşın bitmeyeceğini söyleyen Hitlerin sesine “Heil Hitler” diye sevinçle karşılık vermiştir.²¹⁴

Savaş yılları boyunca sabit gelirliler artan enflasyon karşısında fakirleşirken karaborsacılar bu ortamdan faydalanarak zenginleşmiştir. Kırsal kesimde nüfusun büyük çoğunluğu fakirlik çekmeye devam etse de büyük topraklara sahip olanlar karaborsada fırlayan hububat fiyatları sayesinde

²¹² Yalman, “Yoldan Notlar 7”, s.1.

²¹³ Necdet Ekinci, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, 3. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004, s.311.

²¹⁴ Cemal Nadir Güler, *Harp Zenginleri Albümü*, İstanbul, 1945, s.6.

zenginleşmişlerdir. “Hacıağa” olarak isimlendirilen bu sonradan zengin olmuş kesimin sanata olan ilgisi, aşırı harcamaları ve görgüsüzlükleri sık sık yerilmiştir.

Kırsal kesim, Toprak Mahsulleri Vergisi, üretimin düşüşü, iklim koşulları ve yetersiz iş gücüyle mücadele verirken, karaborsada yükselen tahıl fiyatları aracı olan tüccarın yüzünü güldürmüştür. Kırsal kesim üretimi gerçekleştirmiş ve emeğinin karşılığını zaman zaman tam olarak alamamıştır. Oysa sadece tarımsal ürünleri pazarlara taşıyarak satanlar ve aracılar bundan büyük karlar elde etmişlerdir. Kırsal kesimde küçük üretici fakirleşirken, kentlere ürün taşıyan büyük üreticiler ve karaborsacılar daha da zenginleşmiştir.

Cemal Nadir yine karikatür albümlerinden birinde farelerle birlikte hububat çuvallarını kemiren bir karaborsacı tüccarı resmetmiştir.²¹⁵ Resimdeki farelerin konuşmalarını yazan Güler, doymak bilmeyen, açgözlü, zenginliğini daha da artırma çabasındaki tüccarları eleştirmiştir. Özellikle karaborsada fiyatları artan pirinç, mısır, buğday, fasulye gibi ürünleri istifleyerek zenginleşenler eleştirilmiştir.

Dönemin önemli isimlerinden biri olan Orhan Ural da sık sık karaborsacı tüccarları yeren karikatürler çizmiştir. Örneğin çizimlerinden birinden iki karaborsacı tüccar arasında şöyle bir diyalog resmedilmiştir: “Bizim velinimeti istikbale geldim” diğer tüccar “pederi mi?” diye sormuş ancak tüccarın cevabı “Yok canım buğday çuvallarını” olmuştur.²¹⁶

Dönemin önde gelen yayınlarından olan Şaka dergisinin kapağında yayınlanmış bir karikatürde yine buğday fiyatlarının artışı vurgulanmıştır.²¹⁷

Yine hububat fiyatlarındaki yükselişin eleştirildiği karikatürlerden birinde iki yumurta yiyen bir adamdan tavukların yediği arpa için 80 kuruş arpa parası

²¹⁵ Güler, a.g.e., s.16.

²¹⁶ Şaka, 29 Temmuz 1943, Cilt:6, No:43, s.3.

²¹⁷ a.g.e., s.1.

istenerek arpa fiyatlarındaki artış eleştirilmiştir.²¹⁸

Toprak Mahsulleri Vergisi sadece kendisine yetecek kadar üretim yapan çiftçinin durumunu daha da kötüleştirirken, bu sayede pazara ürün indirebilecek üretimi yapabilen büyük çiftçiler, artan mahsul fiyatlarıyla zenginleşmişlerdir. Pazara ürün götürebilen kesim büyük çiftçiler olmuş, verginin uygulanmasının ardından geçimlik üretim yapanlar pazardan çekilmiştir.

Buğday fiyatlarının 25 kuruşa düştüğünün resmedildiği bir karikatürde makarna vurguncunun elinde olduğu için 250 kuruş olan fiyatını düşüremediği ifade edilmiştir. Bu dönemde piyasada zor bulunan ve tezgah altlarında istiflenen makarna karaborsada çok yüksek fiyatlarla satılmıştır.²¹⁹

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ambar ve silo eksiklikleri yüzünden çürüyen, kurtlanan mahsulleri denize döküşü de sık sık karikatürlere konu olmuştur. Bu dönemde Ofis'in elverişsiz ambar koşulları yüzünden büyük miktarda makarna, kurtlandıktan sonra piyasaya sürülmüştür.²²⁰

Kırsal kesimin yaşadığı sıkıntılar, köyden kente yaşanan göçler ve topraklandırma kanunu da sık sık çizilen konular arasında yer almıştır. Kırsal kesime toprak dağıtılması ve savaş koşullarının bitmesinden sonra ekonomik güçlerinin artacağı yönündeki temennilerini ve görüşlerini resmetmişlerdir.

2.3.2. Vergi Borcuyla İlgili İtiraz ve Şikâyetler

Vergi tahmininde yapılan yanlışlıklar ya da adaletsizlikler birçok şikâyete neden olmuştur. Tahminlere ilişkin bu şikâyetler basında, milletvekillerinin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne gönderdikleri raporlarda ve

²¹⁸ *a.g.e.*, s.4.

²¹⁹ *Akbaba*, 15 Şubat 1945, Sayı:47, s.3.

²²⁰ *Akbaba*, 6 Nisan 1944, Sayı:5, s.10.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yerel kongrelerinde dile getirilen eleştiriler arasında sık sık yer almıştır. Örneğin Ankara'nın Bala kazasının Aşıkoğlu köyünde muhtarın yaptığı adam kayırma ve hırsızlık karşısında köylüler muhtarı jandarmaya ihbar etmiştir. Sonuç alamayınca muhtarı değiştirmek için Bala kaymakamına başvurmuşlar, oradan da istedikleri sonuç çıkmayınca Ankara valiliğine bizzat başvurarak dertlerini anlatmışlar ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne verdikleri dilekçede muhtarın yaptığı kanunsuz işleri sıralamışlardır.²²¹

Kırsal kesimle devlet görevlileri arasındaki güveni, devlet görevlilerinin ve muhtarlarının keyfi davranışları, bunlara karşı gelişen tepkiler ve mahsullerini bu görevlilerden kaçırma girişimleri bozmuştur. Verginin tahsili sürecinde memurların ve özellikle de jandarmanın baskısı ve kötü muamelesi kırsal kesime sıkıntı yaşatmıştır. Kırsal kesimin haksız diye nitelendirdikleri vergi oranlarına veya yerel idare amirlerinin taleplerine direnişi karşısında, devlet görevlileri bazen zora başvurmuştur. Pek çok çiftçi haksız yere hapse atılmıştır. Bürokrasinin kötü ve katı muamelesi kırsal kesimde hoşnutsuzluğa ve hükümete karşı tepkilere neden olmuştur.²²²

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununda bazı mahsullerin %12 oranında vergiye tabi olması, vergi oranının yüksek olduğu ve üreticilerin yeterli kar elde edemediği gerekçesiyle eleştirilmiştir.²²³

Vatan gazetesi Ahmet Emin Yalman, yurt gezileri sırasında gittiği köylerden birinde yaşanan bir olayı aktarmıştır. Çiftçiler, önceki yıl ekim sahaları hakkında bilgi istenince, hükümet tohumluk dağıtacak sanıp, sahalarını geniş göstermişler. Gelen komisyon da daha şu kadar ilave deyince paniklemişler ve belirlenen vergi borcu miktarına itiraz etmişler. Gerçeği görüp anlasın diye birinin gönderilmesini talep etmişler. Mal müdürü buna itiraz etmişse de köylünün ısrarlı başvuruları sonucu nihayet bir ziraat memuru gelmiş, ancak durumda bir değişiklik

²²¹ Metinsoy, *a.g.e.*, s.175-177.

²²² Metinsoy, *a.g.e.*, s.177.

²²³ Çankaya, *a.g.t.*, s.58.

olmamış. Hatta çiftçilerden biri dertlerini anlatmak için Kaymakamla görüşmüş. Kaymakamla görüşen çiftçi içinde bulundukları durumu şöyle ifade etmiştir: *“Tahmin zaten fazla yapılmış. Siz de arttırıyorsunuz. Bir hayvana altmış kilo sararsanız götürür, yüz kilo sararsanız yıkılır. Çıkmayacak olduktan sonra ne diye arttırıyorsunuz? Bizi zorla yalancı yapmayın. Sonunda siz de yalancı çıkacaksınız.”* Ancak Kaymakam: *“Ukalalık lazım değil, böyle kalacak.”* diyerek ısrar etmiştir. Sonuçta hiçbir şey elde edememişler. Çiftçiler vergi borcunu ödeyebilmek için, elindekileri vermekle kalmayıp pancardan gelen parayı da kullanmış. Dumlupınar’dan zahire satın almış, bazıları nohutlarını, fasulyelerini yatırmışlar.²²⁴

Yalman, gezileri sırasında ölçü işlerinin bölge amiriyle karşılaşılarak ona sorular sormuştur. Asıl mesleği gezici başmuallimlik olan görevli, 1943 senesi mahsul vergisi teşkilatı hakkında görüş ve düşüncelerini gazeteciye anlatmıştır. Uygulanan sistemin kırsal kesime güvensizlik verdiğine, işlerini engelleyerek geciktirdiğine ve onları zor durumda bıraktığına değinerek, çiftçiye vicdanı sorumluluk hissi geliştiren bir denetleme usulü kabul edilseydi daha iyi sonuçlar alınabilirdi demiştir. Ölçme memurlarının azlığı nedeniyle, memurların harman yerlerine geç ulaştığını, bu yüzden harmanlardaki ürünlerin yağmur zamanına kaldığını belirtmiştir. Ayrıca çiftçilerin harmanlarını hava karardıktan sonra yapmalarına izin verilmediğini ve ekin yığınlarına mühürler basıldığını ifade ederek bunların çiftçiye tedirgin ettiğini ifade etmiştir. Kırsal kesimin, gündüz, verginin kırtasiye işleriyle uğraşmak ve alıştığı harmanların haricindeki harmanlara ürünlerini taşımak zorunda bırakıldığını, gece serin havada çalışma hakkının elinden alındığını, harman işlerinin gecikmesi yüzünden malını paraya çevirerek ihtiyaçlarını karşılamasının güçleştirildiğini vurgulamıştır.²²⁵

Ölçme usulü, kırsal kesimin işlerini zorlaştırdığı, harman yerlerinden ürünlerini zamanında kaldırmalarına engel olduğu gibi, onların çuvallarını mühürlemek, geceleri çalışmalarına engel olmak gibi faktörlerle de güvensizlik

²²⁴ **Ahmet Emin Yalman**, “Yoldan Notlar 4 - Adam Yetiştiren Toprak”, *Vatan*, 29 Ağustos 1943, s.1.

²²⁵ **Yalman**, “Yoldan Notlar 7”, s.1.

aşılmiştir. Bu dönemde halk en çok ölçme işleri ile ilgili sıkıntılar yaşamıştır ve her fırsatta bunu dile getirmiştir.

Çiftçiler, Yalman ile konuşurken samimi itiraflarda bulunmuşlardır.

*Çoğumuz kendi malımızın hırsızı olduk. Vicdanımızın (gayrimeşru) diye kabul etmeğe alıştığı hareketleri zaruret (meşru) diye gösterir oldu. Günah işliyoruz. “Bismillah” diyip ekmegimizi nasıl yiyeceğimizi bilmiyorum. Halbuki mesele basitti. Hükümet mahsul vergisi diye yüzde on hatta yüzde on iki alsaydı bunu seve seve verirdik ve kendimizi toplardık. Hükümetin eline daha fazla mal gelir, böyle de masrafa boğulmaz ve bizi hudutsuz zorluklar karşısında bırakmazdı. İki kişinin göreceği iş için otuz kişi kullanıldığı halde yine maksada varılmıyor. Toprak adamı arasında kötüsü azdır. Bu iş bir memleket meselesi diye bizim namusumuza tevdi edilseydi işe sarılır, hükümetin hakkını arardık. Zaten kurulan kontrol tesirli olamamış, hem bizim, hem de hükümetin zararına suiistimallere yol açmıştır.*²²⁶

Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, gezileri sırasında uğradığı Çukurhisar köyünde bir çiftçi ile görüşmüştür. Çiftçinin söyledikleri, vergi kaçırma işinin artık çiftçiler arasında bir hırsızlık değil, hakkını saklama olarak görülmeye başlandığını göstermiştir. Çiftçi durumu şöyle ifade etmiştir:

*Allahın emri ve devletin kanunu birdir. Buna itaat etmemek, haram işlemek demektir. Türk müyüz, hepimiz biriz. Aç kalacaksak beraber kalmalıyız. Nereye gidilecekse beraber gitmeliyiz. Bir kanun bize zorla haram işletmemelidir. Bir taraftan malı satmaya izin verilmez, diğer taraftan tahsildar gelir, ağnam vergisi, bina vergisi, yol vergisi ister, Ziraat bankası taksiti çatar. İnsan kendi malının zorla hırsızı olmaz da ne yapar? Ben yetiştirdiğim zahireye kaç para verildiğini aramam. Yeter ki elime geçen parayla borçlarımı vereyim, üzerime giyecek bir şeyler alabileyim ve diğer ihtiyaçlarımı karşılayayım. Yüz liraya bir öküz alınırdı, dört yüz oldu. Boyunduruk boş kalınca insan ne yapacak, ister istemez borca girecek, bulduğu fiyata öküz alacak, diğer şeyleri de ona göre uyduracak.*²²⁷

Bazı çiftçilerin düşük oranlarda vergi ödemiş olduğu ya da hiç ödememiş

²²⁶ Yalman, “Ege’den Notlar 3”, s.1.

²²⁷ Yalman, “Yoldan Notlar 7”, s.2.

olduğu yolundaki söylenti, çiftçi için kendi vergi kaçırma eylemlerini meşru ve haklı gösteren bir dayanak olmuştur. Bu söylentiler, çiftçiler arası vergi kaçırma eylemlerini yaygınlaştıran ve meşrulaştıran bir iletişim aracı görevi üstlenmiştir. Böylelikle çiftçiler kendi vergiden kaçırma eylemlerini, başkalarını örnek göstererek meşrulaştırmışlar, bütünün bir parçası gibi göstererek kendilerine gayri resmi bir suç ortaklığı ağı oluşturmuşlardır.²²⁸

Gezilerini sürdüren Vatan gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman, Eylül 1943'te İzmir İncir ve Üzüm Kooperatifler Birliği toplantısına katılmıştır. Üreticiler, *"Bu mevsim yağacak yağmur, bizim için rahmet değildir. Zehirdir, zehir... İncirlerimizi üzümlerimiz sergide... Yağmur yağarsa mahvoluruz."* demişlerdir.²²⁹ Bu tepkiler aylarca harmanlarda, sergilerde ürünleri bekletilen çiftçiler için zaman ve mahsullerini muhafaza etmenin ne kadar önemini ortaya koymuştur.

Kooperatif Birliği Başkanı Muhip Ozyiğit'in, Ticaret Bakanlığı tarafından görevine son verildiği kongrenin arifesinde bildirilmiş ve kongrede görev yaptıktan sonra çekilmesi de ilave edilmiştir. Bu dönemde sıkça görülen dedikodular ve asılsız şikâyetlerle görevden almanın bir örneği de bu olayda yaşanmıştır.²³⁰

Kongrede üreticiler şikâyetlerini açık yüreklilikle dile getirmişlerdir. Çok sayıda şikâyetçi ve şikâyet dinlenmiştir. Özellikle pamuk üreticilerinin çok fazla şikâyeti aktarılmıştır. Pamuğun ülke için beyaz altın olduğunu söyleyen çiftçiler, geçmiş yıllarda devletin de teşvik etmesi sonucu pamuk üretimi işine başladıklarını ifade etmişlerdir.²³¹

Diğer bir yaygın şikâyet konusu, küçük ve orta ölçekli çiftçilerin durumları olmuştur. Büyük çiftlik sahiplerin azlığına değinen bu üreticiler, devletin tohumluk, üretim ve pazara ulaştırma gibi masrafları hesaplamadan vergi yükünü

²²⁸ Metinsoy, *a.g.e.*, s.180.

²²⁹ Ahmet Emin Yalman, "Ege'den Notlar 1", *Vatan*, 12 Eylül 1943, s.1.

²³⁰ Ahmet Emin Yalman, "Ege'den Notlar 2", *Vatan*, 14 Eylül 1943, s.1.

²³¹ Yalman, "Ege'den Notlar 3", , s.1.

yüklediğinden şikayet etmişlerdir. Tarım sektörünün öneminin hükümet tarafından yeteri kadar anlaşılamadığından dert yanan çiftçiler, kendi tarlası olup da 6 tondan fazla mahsul ekenlerin sayısının çok az olduğuna değinerek, çoğunluğu küçük çiftçilerin oluşturduğunu vurgulamışlardır. Çiftçilerin üretim masraflarının hesaplanmadığına dikkat çekilerek, üretim sırasında kullanılan insan gücünün, emeklerinin, araç ve hayvanların yevmiyelerinin devlet tarafından hesaba katılmadığından şikayet etmişlerdir. Aralarında kilesi on liraya, on iki liraya tohumluk alanlar olduğunu, hükümetin tohumluğu hem az, hem de geç verdiğini söylemişlerdir. Hükümete kilesi üç liraya yüzde elli verdikten ve kendi kullanacakları payı ayırdıktan sonra pazara çıkaracak pek az mallarının kaldığını, bunu ne fiyata satarak masraflarını karşılayabilip, gelecek yıla hazırlık yapabileceklerini sormuşlardır.”²³²

Kırsal kesim Toprak Mahsulleri Vergisi’ne karşı herhangi bir itirazlarının olmadığını, olağanüstü koşullar nedeniyle toplanan bir vergi olduğunu anlayışla karşıladıklarını ancak uygulamadan kaynaklanan problemlerin kendilerini mağdur ettiğini her fırsatta dile getirmiştir. Gazetelerde, Anadolu’yu gezen gazetecilerin yaptığı röportajlarda kırsal kesim şikâyetleri sıkça yer almıştır. Çiftçiler ölçme usulünün bazı yeteneksiz ya da kötü niyetli memurlar yüzünden hakkaniyetle yapılamamasından, memurların geç gelmesi yüzünden ürünlerinin harmanlarda ziyan olmasından ve verginin taşınması işlemleri yüzünden çalışmalarının aksamasından dert yanmışlardır. Bu gibi şikâyetler ve haksızlıklar kırsal kesimi vergiyi ödememeye ya da ürünlerini gizlemeye sevk etmiştir. Verginin toplanması sırasında haksızlıkların yapıldığına dair yaygın dedikodular bu çalma işleminin meşruluk kaynağını oluşturmuş ve kırsal kesim tepkilerini bu yolla ortaya koymuştur.

²³² Yalman, *a.g.m.*, s.3.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER VE VERGİNİN TASFİYESİ

3.1. Toprak Mahsulleri Vergisinde Yapılan Değişiklikler ve Meclis Tartışmaları

3.1.1. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Değiştirilmesi Tartışmaları

4 Haziran 1943'te kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, verginin tespiti ve toplanması sırasında yaşanan aksaklıklar ve yanlış uygulamalar nedeniyle istenen sonucu verememiştir. Hükümet, bu aksaklıkları gidermek, sorunlara çözüm üretmek için kanunda önemli değişiklikler yapmak zorunda kalmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisi hakkında Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanarak meclise sunulması kararlaştırılan kanun layihası tasarısının Bütçe, Dahiliye, İktisat, Maliye, Ticaret ve Ziraat Encümenlerinden seçilen beşer üyeden oluşan Geçici Encümende görüşülmesine 22 Mart 1944'te karar verilmiştir.²³³

Kanun tasarısında değişikliğe neden gidildiği ve yeni tasarının gerekçeleri ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Bu gerekçeler arasında, hububatta uygulanan ölçü

²³³ Encümendeki milletvekilleri: Encümen Reisi Mardin milletvekili Rıza Erten, M.M. Zonguldak milletvekili Şinasi Devrin, Kâtip Antalya milletvekili H. Turhan Dağlıoğlu, Antalya milletvekili Galip Kahraman, Aydın milletvekilleri Adnan Menderes, Nuri Göktepe, Balıkesir milletvekili Muzaffer Akpınar, Çanakkale milletvekili Selahattin Batu, Çankırı milletvekili Atıf İnan, Çoruh milletvekili Atıf Tüzün, Diyarbakır milletvekili Kemal Şedele, Eskişehir milletvekili Emin Sazak, Gaziantep milletvekili Abdurrahman Melek, Hakkari milletvekili Ali Reşat Göksidan, Kars milletvekili Esat Özoğuz, Kastamonu milletvekilleri Hilmi Çoruk, Fahri Ecevit, Kocaeli milletvekili Salah Yargı, Konya milletvekilleri Halkı Karagülle, Ahmet Hamdi Dikmen, Kütahya milletvekilleri Selahattin Kutman, Hamit Pekcan, Malatya milletvekili Mahmut Nedim Zıpcı, Manisa milletvekili Haldun Sahran, Ordu milletvekili Muammer Yarımbyık, Rize milletvekili Tahsin Bekir Balta, Seyhan milletvekili Damar Arıkoğlu, Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, Tokat milletvekili Cemal Kovalı Trabzon milletvekilleri Faik Ahmet Barutçu, Temel Göksel, M. Süreyya Anamur, Yozgat milletvekili Ahmet Sungur, Salim Korkmaz, Zonguldak milletvekili Rıfat Vardar'dır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, Cilt 9, İçtima:1, Kırk Dördüncü İnikat, 19.04.1944, S. Sayısı 89, s.7.

usulü için, tahmin ve ölçü memurlarının yeterli sayıda ve bilgi donanımına sahip olmayışı, köy harmanlarının geniş ve dağınık bir sahada olmaları, üreticilerin harman yerinin tespitinde serbest bırakılmaları, geniş ve dağınık alanların denetiminin güç olması, hububatın yaklaşık %50'sinin devlet tarafından toplanmasından dolayı kaçakçılığın artması, ölçme işiyle ilgilenen memurların görevlerini hakkıyla yerine getirmemeleri yer almıştır. Yaşanan bu sıkıntıların sebebi olarak da verginin toplanmasında uygulanan ölçme usulü gösterilmiştir. Çünkü ölçme usulünün oldukça kalabalık bir memur kadrosu gerektirdiği görülmüştür. Bu gibi sebeplerle yeni bir Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu tasarısı hazırlanmıştır.²³⁴ Tasarıda neden kanunda değişikliğe gidildiği şu şekilde ifade edilmiştir:

*Devletin hububata olan ihtiyacı sebebiyle Millî Korunma Kanunu hükümlerine istinaden daha evvelki seneler Devlet hisseleri hakkında tecrübe edilen muhtelif mubayaa şekilleri de göz önünde bulundurularak önümüzdeki seneler için tatbiki elverişli salim bir vergi usulü aramak zarureti kendisini hissettirmiştir. Hatıra gelen muhtelif cibayet usulleri arasında köy ve kasabaların ve müstakil çiftliklerin birer birlik telakki edilerek vergi mükellefiyetini bu birliğin üretimi üzerinden ve birlik namına tesis etmek ve birlikler namına tahmin esasına göre tespit ettirilecek verginin üreticiler arasında tevziini birliğin mümessillerine bırakmak tarzında bir cibayet şekli Hazine ve üretici bakımından daha kolay ve tatbiki elverişli görülmüştür.*²³⁵

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin tahmin yöntemi ile belirlenmesine ve her il ve ilçede bu iş için tahmin komisyonlarının kurulmasına karar verilmiştir. Üretim bölgeleri birliklere ayrılmış, her şehir, kasaba, köy ve çiftlik birer birlik olarak kabul edilmiştir. Birlik şahsiyeti olmayan vergi mükellefleri topluluk olarak belirtilmiş, topluluğa ait vergi miktarı birlik için toplam olarak belirlenmiştir. Her mükellef için ayrı ayrı vergi miktarı belirtilmemiştir.²³⁶

Toprak Mahsulleri Vergisi kanun layihasının Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görüşmelerine 19 Nisan 1944 Çarşamba günü başlanmıştır.

²³⁴ TBMM ZC, s. 89.

²³⁵ TBMM ZC, s.1.

²³⁶ Çolak, a.g.t., s.250.

Görüşmelerin başında söz alan Sivas milletvekili Nuri Demirağ, ülke nüfusunun %85'ini oluşturan çiftçilere yönelik böyle önemli bir kanun layihasının görüşmelerinin ivedilikle yapılmasına karşı çıkmıştır. Onun önerisiyle oylamaya gidilmiş ve kanunun ivedilikle görüşülmesi esası kabul edilmemiştir.²³⁷

Seyhan milletvekili Cavit Oral, beş yıldan beri içerisinde bulundukları İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ülkenin zor günler geçirdiğini ve devlet bütçesi açıklarının sürekli arttığını belirtmiştir. Bu bütçe açıklarına çözüm olabilmesi için 1943 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kabul edildiğini, bir yıllık uygulamadan sonra, bu verginin uygulanmasında yaşanan zorlukları ve hataları düzeltmek için bu yeni tasarının sunulduğunu ifade etmiştir. Bu tasarıda yer alan en önemli değişikliklerin, verginin tarzı ve toplanma usullerinin değiştirilmesi ile üreticiye vergiye itiraz etme hakkı verilmesi olduğunu belirtmiştir. 1943 yılında uygulanan verginin tamamen memur kadrosunun ölçülerine dayandığını, oysa görüşülmekte olan ve tahmin esasına dayanan bu yeni verginin, üreticinin dürüstlüğüne bağlı olduğunu ifade etmiştir. Üretici aleyhine olan vergi oranının %8'den %10'a yükseltmesinin dönemin zor koşullarından kaynaklandığını belirtmiştir. Hububat tarımının, ülke ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olduğuna değinerek, hükümetin özellikle hububat fiyatlarının belirlenmesi konusunda dikkatli davranmasını istemiştir.²³⁸

Eskişehir milletvekili Emin Sazak, geçici encümenin üyelerinden biri olarak oylamada vergi oranının %10'a çıkarılmasına karşı çıktığını, yapılmakta olan görüşmelerde yine bu esasa karşı olduğunu ve bunun aleyhinde bir karar vereceğini belirterek, arkadaşlarından kendisine destek olmalarını istemiştir. Ancak kendisi geçici encümenin üyelerinden olduğu için verdiği karar, meclis başkanı tarafından kabul edilmemiştir.²³⁹

Oturumda söz alan Sivas milletvekili Nuri Demirağ, Toprak Mahsulleri

²³⁷ *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre VII, Cilt 9, İçtima:1, Kırk Dördüncü İnikat, 19.04.1944, s.63-64.

²³⁸ *TBMM ZC*, s.64-65.

²³⁹ *TBMM ZC*, s.65-66.

Vergisi'nin 4429 sayılı kanunla 1943 yılından itibaren uygulandığını, ancak bu uygulamadan önceki iki yıl boyunca çiftçilerden piyasa fiyatlarının altında bedel ödenerek zorunlu alımlar yapılarak çiftçinin zaten buna benzer bir vergi ödemeye tabi tutulduğunu söylemiştir. Kırsal kesimin tahmin ve beyan usullerinden şikâyetçi olduklarına vurgu yaparak, beyan ve tahmin usulünün sakıncalı olduğunu savunmuştur. Kanunun uygulanması için kurulacak heyetlerde görevlendirilecek memurların, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin işini doğru yapabilecek, dürüst kişilerden oluşmasının önemine vurgu yapmıştır. Verginin toplanması için gerekli memur ve görevli kadrosunun ve yapılacak masrafların bir hesabını yapan Demirağ, toplanacak vergi gelirinin ortalama %8'inin masraflara harcanması gerektiğini söylemiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin aslında Aşar vergisinin geri dönmüş biçimi olduğunu, dünyada yaşanan büyük savaş yüzünden ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zor durumdan dolayı böyle bir verginin geçici olarak kabul edildiğini vurgulayarak, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Aşar Vergisi gibi iltizam usulü ile toplanmasını önermiştir.²⁴⁰

Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, köylülerden Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili gelen şikâyetlerin büyük kısmının, verginin toplanması sırasında yaşanan uygulama zorlukları ve usulsüzlüklerden kaynaklandığını söylemiştir. Karadeniz bölgesinin en önemli gelir kaynağı olan fındık gibi ihraç ürünlerinden alınan vergi oranının düşürülmesi ve verginin ihraç sırasında alınması gerektiğini belirtmiştir. Gaziantep milletvekili Cemil Barlas, iltizam usulünü kaldırmanın Cumhuriyet rejiminin yapmış olduğu en önemli icraatlardan olduğunu ve bu sistemin ne olursa olsun asla kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Vergi oranının %8 de tutulması ve eğer verginin masrafları gelirinden çoksa kaldırılması gerektiğini söylemiştir.²⁴¹

Sivas milletvekili İ. Mehmet Uğur, verginin oranını belirleyecek olan tahmin komisyonlarında, bu işten anlayan kişilerin görevlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Isparta milletvekili Kemal Turan, idare amirlerinin işini gereği kadar ciddiye almamalarından dolayı, çoğu yerde köylünün mal müdürüyle ve muhtarla

²⁴⁰ TBMM ZC, s.65-69.

²⁴¹ TBMM ZC, s.69-71.

baş başa kalmasını verginin ilk yılında başarısız olmasının nedeni olarak göstermiştir. Önemli olanın çok vergi toplamak değil, hakkıyla vergi toplamak olduğunu vurgulamıştır. Büyük memur kadrolarıyla vergiyi toplamak yerine, borsalara yansıyan kuru üzüm, kuru incir gibi maddelerden sadece borsadaki vergilerini almanın daha masrafsız olacağını iddia etmiştir. Emin Sazak'ın önerisine destek verdiğini ve vergi oranının %8'de kalmasının daha uygun olacağını belirtmiştir.²⁴²

Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, bir önceki yıl verginin toplanmasında uygulanan ölçme usulünün başarısız olmasının sebepleri olarak, memurların yetersizliğini, Anadolu'da köylerin dağınık olmasını ve harman yerlerinin belirli muhtelif yerlerde olmasını sıralamıştır. Ölçme sisteminin uygulanmasında yaşanan zorluklar ve maliyeye getirdiği yük yüzünden verginin toplanmasında tahmin usulünün getirildiği vurgulamıştır. Diyarbakır milletvekili Kemal Şedele, Yozgat milletvekili Sırrı İçöz, Kastamonu milletvekili Fahri Ecevit ve Niğde milletvekili Hüseyin Ulusoy da iltizam usulünün aleyhinde söz alarak Cumhuriyet rejiminin asla bu sisteme dönemeyeceğini söylemiştir. Maraş milletvekili Yahyaoğlu da çiftçinin Toprak Mahsulleri Vergisi'ni teslim etmek için yaşayacağı zorlukları sıralayarak vergi oranına karşı çıkmış ve verginin %8 oranında kabul edilmesini istemiştir.²⁴³

Oturumda söz alan Bingöl milletvekili F. Fikri Düşünsel, ilk uygulandığı yıl, on gün içinde görüşülerek kabul edilmiş olan Toprak Mahsulleri Vergisi kanununun, üç haftadır sadece encümende tartışıldığını söyleyerek, zamanın uzamasına dikkat çekmiştir. Kurulan komisyonlar vasıtasıyla halkın şikâyetlerinin daha rahat değerlendirilebileceğini, bu heyetlerde bulunacak kişilerin dürüst memurlar olması gerektiğini ve valilerin bu verginin toplanması sırasındaki önemini vurgulamıştır. Maliye Bakanı Ağralı, itirazların verginin alınıp alınmaması hususunda değil, ne oranda alınacağı ve nasıl alınacağı konusunda olduğunu belirterek, bu soruların cevaplarının layihanın maddelerinin içerisinde yer aldığını

²⁴² TBMM ZC, s.71-72.

²⁴³ TBMM ZC, s.72-74.

söylemiştir. Yalnızca Gaziantep milletvekili Cemil Barlas'ın, bir önceki yıl elde edilen kazançla ilgili sorusunun cevabının layihada yer almadığını belirterek bu konuda açıklamada bulunmuştur. Bir önceki yıl 250 bin ton toplandığını, satın alınan miktarla birlikte toplam ürünün 627 bin ton olduğunu, para olarak ise bunun yaklaşık 90 milyon civarında olduğunu söylemiştir.²⁴⁴

Geçici encümen adına söz alan Şinasi Devrin, kanun layihasında yapılan değişiklikleri, kanunun ve uygulamalarının önceki uygulanan kanundan farklılıklarını anlatarak, milletvekillerinin sorularına ve itirazlarına cevap vermiştir. İlk yıl uygulanan verginin toplanmasında kullanılan ölçme usulünün çok güvenilir olduğunu, ancak bu usulün uygulanabilmesi için çok geniş bir memur kadrosu gerektiğini ve yaklaşık 34.500 köyde denetleme yapmanın zorluklarını belirtmiştir.²⁴⁵

Verginin toplanmasında uygulanabilecek ölçme, tahmin ve iltizam olmak üzere üç yol bulunduğunu, bunlardan iltizam usulünün kabul edilemez, ölçme usulünün zorluklarla dolu olduğunu, zorunlu olarak tahmin usulüne gidildiğini açıklamıştır. Tahmin usulünün de bir takım sakıncalar içerdiğini ve kanun layihası hazırlanırken bunların en aza indirilmeye çalışıldığını belirtmiştir. Beyan usulünün düzgün uygulanabilmesi için gerekli önlemleri aldıklarını söylemiştir.

*Tahmin usulü adından anlaşılacağı üzere tam manasıyla hakikati değil, hakikate en yakın olan miktarı elde etmek maksadıyla konulan bir sistemdir. Şu halde encümenin ilk endişesi ve üzerinde hassasiyetle durduğu ilk nokta bu tahminin imkân oranında hakikate yaklaşmış olmasını temine çalışmak olmuştur. İki sene önce tatbik olunan tahmin sistemiyle bu sistemin bariz farkı işlemeyen tahmin sisteminin bütün aksak noktalarını izale edecek hususların, Hükümetin ve arkadaşlarımızın itinalarıyla, birer birer bu lâyhaya derc edilmiştir.*²⁴⁶

Alınan önlemler çerçevesinde vukuf heyetleri ziraattan anlayan, tarafsız

²⁴⁴ TBMM ZC, s.75-77.

²⁴⁵ TBMM ZC, s.78.

²⁴⁶ TBMM ZC, s.78-79.

kişilerden oluşturulmuş masraflar en asgari düzeye çekilmiştir. Doğru beyanların yapılabilmesi için her köyde ihtiyar heyetlerinin, beyan cetvelleri bulundurması gerektiği belirtilmiş, mükelleflerin üretim yerlerinin ve tohum miktarlarının bu cetvellere işlenmesi esası getirilmiştir. Ancak kesin yargıya mahsul beyannameleri ile varılacağı vurgulanmıştır.²⁴⁷

Çiftçilerin ürünleri ve tarlalarıyla ilgili beyanlarının doğruluğunun kontrolü, muhtar ve ihtiyar heyetinin denetimine verilmiştir. Mahsul beyanlarının ürünün toplanmasına en yakın zamanda tespit edilmesi, muhtar ve ihtiyar heyetinin yapacağı beyanın üreticiye sorularak yapılması ve doğruluğunun onaylanması halinde imzalanması, aksi halde itiraz edilmesi esası getirilmiştir. Muhtar ve ihtiyar heyetinin üreticilere tarafsız davranmaması durumunda ise denetimin ziraat erbabı arasından seçilecek bir vukuf heyeti tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Mahsul beyannamesinde gösterilen ürün miktarı, vukuf heyetinin verdiği rapordaki miktarla uyuşmazsa, köy temsilcisi tahmin komisyonuna çağrılarak alınması beklenen ürün miktarı kendisine söylenerek, bunu üreticilere ulaştırması esası kabul edilmiştir. Eğer vukuf heyetinin raporları ile mahsul beyannamesindeki rakamlar uymaz ve üreticiler kendi verdikleri rakamın doğru olduğunu savunursa, tahmin heyeti karar vermeden önce bir hakem heyeti gönderir ve son karar üreticileri dinleyen hakem heyeti tarafından verilir denilmiştir. Hakem heyeti, daha önce başka bir bölgede vukuf heyeti olarak görev yapmış heyetlerden biri olarak kabul edilmiştir. Böylece ayrı bir memur kadrosuyla yeni bir heyet kurulmasına gerek kalmamıştır.²⁴⁸

3.1.2. Kanun Maddeleri Üzerinde Tartışmalar

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu layihasıyla ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra aynı gün maddeler tek tek okunarak müzakerelerine geçilmiştir. Bazı maddeler üzerinde uzun süren tartışmalar olurken, bazıları encümenin sunduğu layihadaki hali ile aynen kabul edilmiştir.

²⁴⁷ TBMM ZC, s. 79.

²⁴⁸ TBMM ZC, s.79-80.

Birinci madde ve ona bağı bir numaralı cetvel ile Toprak Mahsulleri Vergisi'ne tabi olan tarım ürünleri sıralanmıştır. Bu vergiye tabi olan ürünlerden bazılarına itiraz edilmiştir. Bazı milletvekilleri tarafından narenciyeden, kaplıcadan, zeytinden, kumdarıdan vergi alınmaması talep edilmiştir. Uzun tartışmalardan ve açıklamalardan sonra birinci madde layihada olduğu şekliyle aynen kabul edilmiştir.²⁴⁹

Görüşmelere ertesi gün devam edilmesine karar verilerek oturum kapatılmıştır. 20 Nisan 1944'te yapılan oturumda, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu layihasının okunmasına, üçüncü maddeden devam edilmiştir. "Toprak Mahsulleri Vergisi vergiye tabi mahsullerin idrak zamanındaki sahibinden alınır. Bu konunun tatbikatında, arazinin ve ipek kozasının zilyedi mahsulün sahibi sayılır. İştirakli icar veya işletmelerde, mal sahibi ile kiracı veya ortak mahsulden aldıkları hisseler oranında vergi ile mükelleftirler. Vergi, işletmeyi idare edenden alınır. Şu kadar ki bu mükelleflerden her biri verginin ödenmesinden müteselsilen mesuldür." İçel milletvekili Tugay, bu maddede belirtilen ortak işletmelerde, borçta her iki tarafın da sorumlu olmasına itiraz etmiştir. Ancak encümen adına söz alan Devrin, bu maddenin geçen yılki şeklini aynen koruduğunu ve uygulamada herhangi bir sorun ya da şikâyetle karşılaşmadığını belirtmiştir. Madde olduğu şekliyle aynen kabul edilmiştir.²⁵⁰

Üzerinde tartışılan altıncı madde ise "Mükellefler veya namlarına hareket edenler şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri nezdinde açılmış olan beyan cetvellerine:

- A) Ekin yerlerinin, bağ ve bekçilerinin mevki, vasıf ve mesahalarını;
- B) Ektikleri tohum miktarı ve nevilerini;
- C) Kullandıkları ziraat vasıtalarını;
- D) Bahçe ve zeytinliklerdeki ağaç sayısını;
- E) Böcekhanelerin yerini ve açtıkları tohum kutusu adedini;

Kaydettirmek suretiyle beyanda bulunmağa ve beyanlarını imzalamaya

²⁴⁹ TBMM ZC, s.81-91.

²⁵⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre VII, Cilt 9, İctima:1, Kırk Beşinci İnikat, 20.04.1944, s. 97-98.

mecburdurlar. Belediyeler ile muhtar ve ihtiyar meclisleri bu beyanların doğruluğunu araştırmak ve eksik veya yanlış bildirilen malûmatı cetvellerde göstermekle mükelleftirler. Mesahası yapılmamış veya sahibi tarafından bilinmeyen yerlerde mesaha tahmini ve sayılması müşkül olan yerlerde ağaç miktarı, takribi olarak beyan edilebilir.” denilmiştir.²⁵¹

Altıncı maddeye yönelik bazı itirazlar ve sorular olmuştur. Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, mükellefler kasten ya da mazereti doğrultusunda gelip mahsul beyanında bulunmazsa ne tip bir uygulamaya gidileceğini, beyan cetvellerinin ne kadar zaman mükelleflere açık tutulacağını sormuş ve maddede geçen ağaç terimi yerine kendi yörelerinde özellikle fındık üreticiliğinde kullanılan ocak teriminin geçmesini istemiştir. Erzincan milletvekili Şükrü Sökmensüer, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin zaten çok fazla yükümlüğü olduğunu ve bu kanunun uygulanmasında kendilerine çok fazla sorumluluk verildiğini, ayrıca bunların tarafsız olabilmelerinin zor olduğunu, bu sebeple de yanlarında o bölgenin en üst idari amirince seçilmiş ve saygın iki çiftçinin daha görevlendirilmesini istemiştir. Kastamonu milletvekili Abidin Binkaya, beyan cetveli ile mahsul cetvelinin birleştirilmesini istemiştir. Tokat milletvekili Galip Pekel, köylerde ihtiyar heyetini oluşturan kişilerin zaten çiftçilerden oluştuğunu bunun haricinde iki kişi atamanın karışıklık çıkarmaktan başka bir işe yaramayacağını belirterek, Sökmensüer’in isteğine karşı çıkmıştır.²⁵²

Altıncı madde ile ilgili sorulara encümen adına cevap veren Devrin, fındık ürünüde ağaç yerine ocak olarak bildirim yapılmasında bir sakınca bulunmadığını, beyan cetveli ile mahsul cetvelinin her ikisinin de tutulmasının gerekli olduğunu, mazerete bağlı olarak beyanda bulunmayan çiftçilerin hakkının mahfuz olduğunu, muhtar ve ihtiyar heyetlerinin görevlerini kanunda belirtildiği şekliyle yerine getirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Diğer soruların da kanun layihasının maddeleri içerisinde yer aldığını ve bu maddeler okunurken cevaplanacağını belirtmiştir.²⁵³

²⁵¹ TBMM ZC, s. 98.

²⁵² TBMM ZC, s. 98-102.

²⁵³ TBMM ZC, s. 98-103.

On İkinci Madde ile ilgili olarak da tartışmalar yaşanmıştır. “Her vilâyet ve kaza merkezinde bir tahmin komisyonu bulunur. Tahmin komisyonu vilâyet merkezinde valinin veya tensip edeceği bir zatın, kazada kaymakamın reisliği altında aşağıda yazılı kimselerden teşekkül eder:

1. Mahallin en büyük mal memuru;
2. Ziraat müdürü veya memuru, yoksa ziraat muallimi, o da yoksa çiftçi mallarını koruma meclisinden bir aza;
3. Memurlar arasından en büyük mülkiye âmiri tarafından seçilecek bir zat;
4. Vilâyet umumî meclisi daimî encümenince vilâyet umumî meclisi azasından seçilecek bir zat;
5. Belediye Encümenince belediye azaları arasından seçilecek bir zat;
6. Ziraat odası, ziraat odası bulunmayan yerlerde ticaret odası, oda yoksa belediye encümenince ziraat erbabı arasından seçilecek iki zat;

Dördüncü ve beşinci bendlerde yazılı azalar tercihan ziraat erbabı arasından seçilir.”²⁵⁴

Erzincan milletvekili Şükrü Sökmensüer on ikinci madde tartışılırken söz isteyerek kendi seçim mıntıkasındaki çiftçilerin şikâyetlerini aktarmıştır. Kendi seçim mıntıkasında bulunan çiftçilerin en çok şikâyet ettikleri noktalardan birisinin, vasıfların ve tartıların mükelleflerin aleyhine tespit edilmesinin olduğunu belirtmiştir. Çiftçilerin bir diğer şikâyetinin de mükelleflerin teslim etmek istedikleri ürünlerin zamanında alınmaması, geciktirilmesi olduğunu ifade etmiştir. Sökmensüer, konuşmasında Tetkik ve Murakebe Komisyonundaki görevini yerine getirmesi işinde valinin bir yardımcısı olması gerektiğini savunmuştur. Valinin, murakabe, teftiş, itiraz ve şikâyetleri yerinde inceleyebilmesi için elindeki yetkilerinin genişletilmesini istemiştir. Bingöl milletvekili F. Fikri Düşünsel, kanunun kırk sekizinci maddesi uyarınca başta vali olmak üzere bütün idari amirlerin, vergilerin tahsilinden birinci derecede sorumlu olduğunu belirtmiştir.

²⁵⁴ TBMM ZC, s.108.

Encümen adına söz alan Devrin, bu konunun kırk sekizinci madde konuşulurken tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Şükrü Sökmensüer'in önerisine uygun olarak zaten valinin isterse komisyonun başına kendi adına birini görevlendirebileceğini söylemiştir. Ancak bu durumda bile komisyondan birinci derecede sorumlu kişinin vali olduğunu vurgulamıştır.²⁵⁵

On Beşinci Madde ise Mahsul beyannameleri ile ilgilidir: “Mahsul Beyannameleri;

- A) Şehir ve kasabalarda belediye reisi veya tevkil edeceği zat ve belediye encümenince belediye meclisi azaları arasından seçilecek üç zat ile birlik mümessili (Ziraat erbabı tercih olunur);
- B) Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi;
- C) Çiftliklerde birliğin mümessili; tarafından hazırlanır.

Beyannamelere her mükellefin elde edeceği miktar derc olunarak yekûn itibariyle birliğin mahsul miktarı tespit olunur. Mükelleflerden her biri beyannamenin kendisine ait kısmının hizasına imza ve işaretini koyar ve varsa, itirazını kaydeder. Mahsul beyannameleri birlik mümessilleri tarafından tahmin komisyonuna makbuz mukabilinde tevdi olunur.”²⁵⁶

On beşinci madde ile ilgili tartışmalar yapılmış, Balıkesir milletvekili Yahya Sezai Uzay, şehir ve kasabalarda bulunan çiftliklere ait mahsullerin belediye başkanı önderliğinde beş kişilik bir heyet tarafından, köylerde de muhtar ve ihtiyar heyetinden oluşan bir heyet tarafından tahmin edileceğini belirterek çiftlikler için sadece sahibi denildiğini bu ifadenin yetersiz olduğunu ve “Çiftliklerde, çiftliğin bağlı olduğu veya arazisinin en yakın bulunduğu” biçiminde değiştirilmesini teklif etmiştir. Ancak bu teklif kabul edilmemiştir.²⁵⁷

On altıncı madde de tartışmalardan sonra değişikliğe uğrayarak kabul

²⁵⁵ TBMM ZC, s.108-111.

²⁵⁶ TBMM ZC, s.112.

²⁵⁷ TBMM ZC, s.112-117.

edilen maddelerdendir. “Her kazada üçer kişiden mürekkep lüzumu kadar vukuf heyeti kurulur. Vukuf heyetinin azaları biri memur ikisi ziraat erbabından olarak tahmin komisyonunun teklifi üzerine mahallin en büyük mülkiye âmiri tarafından tayin olunur. Ziraat erbabının iş sahibi ve umumun güvenini kazanmış olanlar arasından seçilmesi şarttır. Vukuf heyetlerine seçilenler vazife görürken doğruluktan ayrılmayacaklarına dair tahmin komisyonu huzurunda yemin ederler.” Kocaeli milletvekili Sedat Pek yeminin şeklinin ne olacağının ve ne şekilde olacağının da kanun metninde yer alması gerektiğini belirterek bir takrir sunmuştur. Ve sunulan bu takrir kabul edilerek yemin metni de kanun maddesine eklenmiştir.²⁵⁸

Milletvekillerinin çok önemli olduğunu söyleyerek üzerinde önemle durdukları maddeler, asıl mükellefiyetin kesinlik kazandığı yirmi birinci ve yirmi ikinci maddeler olmuştur.

Yirmi birinci maddede şöyle denilmiştir: “Tahmin Komisyonlarınca yapılan tetkik neticesinde tespit edilen mükellefiyet miktarı birlik tarafından verilen mahsul beyannamesinden fazla olduğu takdirde birlik mümessili mensup olduğu birliğin üreticilerine köylerde ihtiyar meclisi; şehir ve kasabalarda 15. maddede yazılı heyet huzurunda bu fazlalığı bildirir. Üreticiler komisyonca tespit edilen miktarı uygun görürlerse imza ve işaretleriyle tasdik edecekleri cetvel beş gün içinde mümessiller tarafından komisyona gönderilir. Bu suretle komisyonun tespit ettiği mükellefiyet katileşir. Yukarıdaki fıkrada yazılı müddet içinde muvafakatı mutazammın bir cetvel gönderilmez veya komisyona birlik veya mükellef üretici tarafından itirazda bulunmazsa komisyonca ittihaz edilen karar katileşir.”²⁵⁹

Yirmi birinci madde üzerine söz alan Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, tebliğ, mümessiller tarafından birliklerde mükelleflerin önünde okunacaktır denilirken, mükelleflerin kendi mahsul beyanlarına ne kadar bir ilave yapılacağı konusunda net bir bilgi olmadığını ifade etmiştir. Tebliğ edilen fazla, mükelleflerin

²⁵⁸ TBMM ZC, s.117-118.

²⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt 9, İctima:1, Kırk Altıncı İnikat, 21.04.1944, s.127.

gösterdikleri mahsul miktarının hangi oranında uygulanacaktır diye sormuştur. İtiraz süresinin beş gün olmasına dikkat çekerek, itiraz olmadığı takdirde kesinleşmiş sayılan miktar, mükelleflerin hisselerine düşen miktar belirtilerek bildirilmediği takdirde, hukuki yaptırımının ne olacağını sormuştur. Belirtilen tebliğ sisteminin sakıncalarına değinen Şarlan, birlikte, ihtiyar heyeti huzurunda mükelleflere yapılacak ilanın, tebliğ olarak kabul edilmesinin sıkıntı yaratabileceğini ifade etmiştir. İlan sırasında orada bulunmayan mükelleflerin itiraz hakkı saklı tutulmakla birlikte, beş gün süre içerisinde itiraz etmesinin gerekliliği durumu zorlaştırmıştır.²⁶⁰

İzmir milletvekili Münir Birsell de tahmin komisyonun belirttiği fazlalığın mükelleflere bildirilmesinde sorun yaşanabileceği konusunun üzerinde durmuştur. Köylerde, kasaba ve şehirlerde, birlikte bulunan tüm mükellefleri bir araya toplamanın zor olduğunu belirterek, yapılan tebliğin tüm mükelleflere ulaşamayacağını ifade etmiştir. Balıkesir milletvekili Yahya Sezai Uzay, tahmin komisyonunun bildirdiği fazlalık birlik tarafından kabul edilip, ödeme cetveli hazırlanarak gönderilirse, ya da kabul edilmeyip itiraz edilirse bir sorun yaşanmayacağını ancak birlikten herhangi bir itiraz gelmediği halde, bir kabulünde gelmeyip cetvelin ulaştırılmaması halinde ne yapılması gerektiği konusunda bir eksiklik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yirmi birinci ve yirmi ikinci maddelerin içerik olarak iç içe geçtiğini, bu iki maddenin birleştirilerek tek bir madde haline getirilmesini ve eksik kalan yönlerinin başka bir madde olarak tamamlanmasını ifade etmiştir.²⁶¹

Geçici Encümen adına söz alan Şinasi Devrin, gerçekten de yirmi birinci ve yirmi ikinci maddelerin çok önemli olduklarına değinerek, kanunun neredeyse ana maddelerinin bu ikisi olduğunu belirtmiştir. Ancak bu kanun hazırlanırken, kanunun tüm yurttaki geniş sahalarda ve çok sayıda insana uygulanacağı göz önünde bulundurularak, kanunun fazla teferruattan uzak tutulmaya çalışıldığını, bu yüzden de bu maddelerin içeriğindeki bazı unsurların diğer maddelerin içerisinde

²⁶⁰ TBMM ZC, s.127-128.

²⁶¹ TBMM ZC, s.129-130.

desteklendiğini ve herhangi bir haksızlık içermediğini söylemiştir. Kanunun yirminci maddesinde mahsul beyannamesi ile heyetin belirttiği miktarlar arasında fark olmadığı zaman kararın kesinleşeceği, yirmi birinci maddede ise beyanname ile heyetin rakamlarının uyuşmadığı, ancak bir anlaşmaya varıldığı durumların aktarıldığını söylemiş yirmi ikinci maddede ise beyanname ile heyet kararının uyuşmadığı ve mükelleflerin de birbirleriyle uyuşmadığı durumlarda ne yapılacağını belirtildiğini açıklamıştır. Bu madde üzerine yapılan müzakereler sonucunda Balıkesir milletvekili Yahya Sezai Birsel’in itirazı üzerine “Bildiri” kelimesinden sonra “ve münasip vasıtalarla ilan eder.” ifadesi eklenmiştir. Böylece fazlalığın birlik önünde okunulması ile yetinilmeyerek ilan edilmesi de kararlaştırılmıştır.²⁶²

En çok tartışılan maddelerden bir diğeri yirmi ikinci madde olmuştur. “Tahmin komisyonlarınca tespit edilen mükellefiyet miktarına karşı kararın tebliğinden itibaren beş gün zarfında:

- A- Mahallin en büyük mal memuru;
- B- Birlik namına mümessiller.

Tahmin komisyonu nezdinde itiraz edebilirler. Gerek bu iki halde ve gerekse 15. madde mucibince mahsul beyanına ait cetvelin tanzimi sırasında veya yirmi birinci madde hükümleri dahilinde üreticiler tarafından vâkı itiraz üzerine tahmin komisyonları karar vermeksizin o birliğe bir hakem heyeti göndermeğe mecburdur. Hakem heyeti tetkik mevzuu olan sahaya evvelce gitmemiş olan vukuf heyetlerinden biri olur. Hakem heyeti tetkikatını, köylerde ihtiyar meclisi, şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı heyet huzurunda itiraz edenlerin ve diğer üreticilerin de iştirakiyle alenen icra eder. Yapılan itirazlar varit görüldüğü takdirde üreticilere ve birliğe ait mükellefiyet miktarını yeniden ve kati olarak tespit eder. Şu kadar ki tespit edilen miktar evvelce mahsul beyannamesinde gösterilen miktardan aşağı olamaz.”²⁶³

²⁶² TBMM ZC, s.130-131.

²⁶³ TBMM ZC, s.139.

Yirmi ikinci maddeyle ilgili uzun süren tartışmalar yapılmıştır. Bu maddeyle ilgili itirazda bulunan İzmir milletvekilleri Halil Menteşe ve Münir Birsnel, tespit edilen miktar mahsul beyannamesinden az olamaz ifadesine dikkat çekerek, mahsul beyannamesine itiraz etmiş ve bu itirazının sonucuna henüz ulaşamamış olan üretici için sakınca doğurduğunu ifade etmişlerdir. Birsnel ve Tokat milletvekili Galip Pekel son kararın hakem heyetleri yerine tahmin komisyonları tarafından verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Pekel, tahmin komisyonlarındaki son kararın, validen ve yüksek memurlardan çıktığını belirterek, daha alt derecedeki memurlardan oluşacak hakemler kurulunun kararının, bu kararın üstünde tutulmasının, valinin ve yüksek memurların otoritesini sarsacağına dikkat çekmiştir.²⁶⁴

Erzincan milletvekili Şükrü Sökmensüer, kanun maddesinde ihtiyar heyeti kelimesinden önce muhtar kelimesinin konulması gerektiğini belirtmiştir. Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, vukuf heyetinin bir birliğe ait mahsul miktarına, birlik itiraz etmez ancak bir ya da birkaç mükellef itiraz ederse, onların üzerine düşen miktarın toplam yekûndan düşülmesi gerektiğini belirtmiştir. Çankırı milletvekili Atıf İnan, Gümüşhane milletvekili Recai Güreli ve İzmir milletvekili Münir Birsnel yirmi ikinci maddenin son fıkrasına itiraz ederek köylerde sadece heyetin değil, heyet adına tüm üreticilerin itiraz hakkının olmasını istemişlerdir. Ankara milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, suiistimal niyetiyle yapılacak itirazları engelleyebilmek için, eğer üreticinin yaptığı itirazın gereksiz ya da haksız olduğu ortaya çıkarsa, bir yaptırımla cezalandırılmasını önermiştir.²⁶⁵

Hakkında uzun tartışmalar yaşanan ve değiştirilmesi için tahrir verilen maddelerden bir diğeri yirmi beşinci madde olmuştur. “Kuru üzüm ve kuru incire ait mahsul beyanı ve tahminleri bu mahsullerin sergi yerlerindeki miktarlarına göre yapılır.” Bingöl milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, üzüm mahsulünün son şekliyle elde edilinceye kadar hakiki bir tahminde bulunmanın çok zor olduğunu belirterek, elde edilen ürünün ihraç edildiğini, çok küçük bir miktarının ülkede kullanıldığını

²⁶⁴ TBMM ZC, s.139-141.

²⁶⁵ TBMM ZC, s.142-149.

söylemiştir. Bu durumun incir ve fındık için de aynı olduğunu ifade etmiştir. Manisa milletvekili Hikmet Bayur, üzümün şiddetli yağmurdan bile etkilenebilen hassas bir mahsul olduğunu belirtmiştir. Hikmet Bayur, Ordu milletvekili Hamdi Şarlan, Çankırı milletvekili Atıf İnan, Gümüşhane milletvekili Hasan Fehmi Ataç, üzüm, incir, fındık gibi ihraç ürünlerine ait Toprak Mahsulleri Vergisi'nin gümrüklerde alınmasını teklif etmiştir. Bu maddenin değiştirilmesine dair verilen takrire on üç milletvekili imza atmıştır.²⁶⁶

Encümen adına söz alan Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu, eğer üzüm, incir ve fındık gibi ihraç edilen mahsullerden alınan vergi gümrükte alınır ise bunun adı Gümrük vergisi olur, ayrıca verginin amacı halkın iâşesini sağlamak olduğuna göre bu vergiyi nakit olarak almak, verginin ruhuna aykırıdır demiştir. Çankırı milletvekili Atıf İnan ise vergiyi gümrükte belirleyerek, mahsul üzerinden aynen alınmasının, vergi kaçırmayı engelleyeceğini iddia etmiştir. Ayrıca bu verginin ihracatta alınmasının ithalatı da olumsuz etkileyerek fiyatları yükselteceği iddialarının yersiz olduğunu belirterek, vatandaşın şikâyetinin vergiyi ödemek değil, verginin eşit biçimde toplanmaması olduğunu ifade etmiştir. Yapılan uzun tartışmalar üzerine madde, düzenlenmesi için yeniden encümene gönderilmiştir.

Üzerinde en çok tartışılan maddelerden bir diğeri yirmi yedinci maddedir. “Verginin oranı %10’dur.” Kanunun kabul edildiği yıl, vergi oranı, Milli Korunma Kanunu hükümlerine göre hükümet tarafından zorunlu alım yapılan ürünlerde %8, diğerlerinde ise %12 olarak tespit edilmişti. Bu oranın tüm ürünlerde %10 olarak belirlenmesi milletvekillerinin birçoğunun itirazlarına ve madde aleyhinde tartışmalarına neden olmuştur. Bu vergi oranının %10 değil de %8 olarak kabul edilmesini isteyen, Kırklareli milletvekili Zühtü Akın ve Konya milletvekili Şevki Ergun’un vermiş olduğu takrirden yirmi beş milletvekilinin imzası bulunmaktadır.²⁶⁷

²⁶⁶ Takrire imza atan on üç milletvekili: İzmir milletvekili Esat Çınar, Benal Arıman, Halit Onaran, Manisa milletvekilleri Osman Erçin, Faik Kurdoğlu, Hikmet Bayur, İsmail Ertem, Ordu milletvekilleri Hamdi Şarlan, Zeki Mesut Sezer, Şevket Akyazı, Trabzon milletvekili Mithat Aydın ve Ordu milletvekili Vehbi Demir’dir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, Cilt 9, İçtima:1, Kirk Altıncı İnikat, 21.04.1944, s.151-165.

²⁶⁷ Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, Eskişehir milletvekilleri Yavuz Abadan, İsmail Arukan, Emin Sazak, İzzet Ulvi Aykut, Ankara milletvekili Fevzi Daldal, Muammer Eriş, Rifat Börekçi,

Söz alan Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, zorunlu alım yapılan ürünlerde bir önceki yıl vergi oranının %8 olarak uygulandığını hatırlatarak, vergi oranı %8'den %10 çıkarılırken, devletin zorunlu alım yapmaya devam edip etmeyeceğini sormuştur. Eskişehir milletvekili Yavuz Abadan, çiftçiyi korumayı kendine prensip edinmiş olan hükümetin yapmış olduğu bu vergi oranı artışının halkçılık ilkesi ile örtüşmediğini söylemiştir. Eskişehir milletvekili İzzet Arukan, bir tona kadar üretim yapan çiftçilerin vergiden muaf tutulmasını önererek, devletin mecburi alım yapıp yapmayacağı ve devlete ait nakliye vasıtalarının kullanımının halka serbest bırakılıp bırakılmayacağı sorularını sormuştur. Söz alan Sivas milletvekili İsmail Mehmet Uğur da kantarda çalım olayları yaşanıp yaşanmayacağını, çiftçinin malını teslim ederken haftalarca beklemek zorunda kalıp kalmayacağını ve valinin bu işlerde etkili olup olmayacağını sorarak cevaplarını istemiştir. Eskişehir milletvekili Emin Sazak, vergi oranını %10 tespit etmekle %8 vergi ödeyenlerin oranının %2 yükseltilmiş olduğuna, ancak %12 vergi ödeyenlerin %2 çekilmiş olduğuna dikkat çekerek yükseltilecekse hepsinin eşit oranda yükseltilmesini istemiştir.²⁶⁸

Niğde milletvekili Hüseyin Ulusoy, Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, %10 oranını savunarak, vergi eşit şekilde uygulandığı sürece halkın, %10'u devletten esirgemeyeceğini belirtmişlerdir.²⁶⁹ Sorulara ve itirazlara cevap veren Maliye Bakanı Fuat Ağralı, olağanüstü koşullar altında alınan geçici bir vergi olduğunu hatırlattıktan sonra, itiraz noktasının gayrisafî hâsılat üzerinden alınmasına olduğunu belirtmiştir. Bu verginin toplanmasında sağlanan başarı oranında devletin zorunlu satın almayı azaltacağını vurgulamıştır. Kanun maddesi ile ilgili söz alan İstanbul milletvekili Kazım Karabekir, neden devletin bütçe açığının fakir çiftçilerden alınmak yerine, memleketin zenginlerinden alınmadığını ve Pul Vergisi

Kütahya milletvekili Recep Peker, Gaziantep milletvekili Cemil Sait Barlas, Gümüşhane milletvekili Cabir Selek, Kars milletvekili Fuat Köprülü, İçel milletvekilleri Turhan Cemal Beriker, Muhtar Berker, Trabzon milletvekilleri M. Süreyya Anamur, Lütfi Yavuz, Konya milletvekilleri Sadi Irmak, Mehmet Adil Binal, Maraş milletvekili Abdullah Yayıcioğlu, Elazığ milletvekili Hasan Kişioğlu, Muş milletvekili Kamil Kotan, Tunceli milletvekili Hasan Üçöz, Balıkesir milletvekili Hayrettin Karan, ordu milletvekili Şevket Akyazı, Kırşehir milletvekili Şevket Torgut. . *TBMM ZC*, s.174.

²⁶⁸ *TBMM ZC*, s.168-171.

²⁶⁹ *TBMM ZC*, s.171-172.

gibi Osmanlı döneminde uygulanmış ancak kaldırılmış olan başka vergi türlerinin uygulanıp uygulanamayacağını sorarak, verginin %8 oranında toplanması gerektiğini söylemiştir. Maliye Bakanı, devletin zorunlu alımlara devam edeceğini belirterek, sadece zengin şehirlilerden vergi alınmasının eşitlik ilkesine aykırı olacağını belirtmiştir. Yapılan tüm tartışmalara rağmen vergi %8 değil, geçici encümenin oluşturduğu şekliyle %10 olarak kabul edilmiştir.²⁷⁰

Yirmi sekizinci madde de milletvekillerinin üzerinde tartıştığı maddelerden biri olmuştur. Kanunun bu maddesinde, iki numaralı cetvel olarak kanun metnine bağlı bulunan listede belirtilen ürünlerden verginin aynen, diğerlerinde ise nakden alınacağı belirtilmiştir. Çankırı milletvekili Akif Arkan, kaplıca mahsulünün, Toprak Mahsulleri Vergisinin geçen yılki uygulamaları sırasındaki çiftçi istekleri göz önünde bulundurularak, bu yıl aynen değil nakden alınmasını teklif etmiştir. Elazığ milletvekili İhsan Yalçın da bu isteğe destek vermiştir. Sivas milletvekili Nuri Demirağ, kuru bezelye ve börülcenin, ordunun ve halkın iâşesinin sağlanmasında faydalanmak üzere, nakden değil de aynen alınmasını teklif etmiştir. İki milletvekilinin verdiği takrirler doğrultusunda, iki numaralı cetvelde belirtilen aynen alınacak ürünler arasından kaplıca mahsulü çıkartılırken, bezelye ve börülce listeye dâhil edilmiştir.²⁷¹

Otuzuncu madde de değiştirilmesi hakkında takrir verilen maddelerden olmuştur. “Vergi olarak aynen alınacak mahsullerin vasıflarını tahmin komisyonları tayin eder.” Otuzuncu maddedeki vergi olarak aynen alınacak mahsullerin vasıflarını tahmin komisyonları tayin eder ifadesini yetersiz bulan Ankara milletvekili Ziya Yörük ve Erzincan milletvekili Şükrü Sökmensüer’in takriri üzerine maddenin devamına “ve bu mevzuda hasıl olacak ihtilafları hal ve intaç eder.” ifadesi eklenmiştir.²⁷²

Otuz birinci madde görüşülürken de uzun tartışmalar yaşanmıştır. “Aynen

²⁷⁰ TBMM ZC, s.172-181.

²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt 9, İçtima:1, Kırk Sekizinci İnikat, 24.04.1944, s.190-192.

²⁷² TBMM ZC, s.194-195.

alınan vergilerin teslim yerleri her mahalle, köy ve çiftlik için en yakın ve elverişli olmak üzere tespit edilir. Teslim yeri mahsulün üretim mahallinden 25 kilometreden fazla mesafede bulunduğu takdirde, fazlası için kilometre başına kiloda ki para hesabıyla nakliye ücreti verilir.”²⁷³

Otuz birinci madde ile ilgili söz alan Kocaeli milletvekili Refik Fenmen, ilk 25 kilometre haricinde verilen ücretlerin iki para olarak değil de mahalli rayice göre ödenmesini teklif etmiştir. Kütahya milletvekili Ali Süha Delilbaşı da söz alarak taşıt araçlarının geçen yılki fiyatlarıyla bile iki paranın çok düşük kaldığını belirterek, Fenmen’in isteğine katıldığını ve ücretin mahalli rayice göre belirlenmesi gerektiğini söylemiştir. Amasya milletvekili Zeki Tarhan, birçok il ve ilçe merkezlerinde aynen alınan vergileri koymak için depo olmadığına, bunların kargir ve camilerde toplandığına dikkat çekmiştir. Ayrıca çiftçilerin nakil sırasında ve verginin ölçümü, teslimi sırasında günlerce zaman kaybettiğini sözlerine eklemiştir. Tarhan, vergi teslim yerlerinde geniş ve müsait kadrolu bir alım heyetiyle, bir yerine daha fazla baskül bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Gümüşhane milletvekili Recai Güreli, mesafelerin hesaplanması için düzgün haritaların kullanılmasını ve buna göre yol rayiçlerinin belirlenmesini istemiştir. Niğde milletvekili Hüseyin Ulusoy, teslim yerlerinde çiftçinin ürününü kantara taşımak için çok fazla hamallık ücretinin kesildiğini belirterek, tesellüm yerlerinde üreticiye herhangi bir masraf tahmil edilemez ifadesinin eklenmesini istemiştir.²⁷⁴

Otuz birinci maddenin müzakeresi sırasında söz alan Eskişehir milletvekili İzzet Arukan, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin kendi kamyonlarıyla geçici ambarlardan teslim yerlerine yaptığı nakliyattan, ton kilometre başına halktan 100 kuruş alırken, halka ton kilometre başına 50 kuruş ödemesinin doğru olmadığını söylemiştir. Siirt milletvekili Ali Rıza Esen, 25 kilometreden sonrası için kilometre başına konulan 2 paralık taşıma ücretinin teknisyenlerin yaptığı ayrıntılı araştırmalarla belirlendiğini, bu miktarın yeterli olduğunu ifade etmiştir. Eskişehir milletvekili Emin Sazak da köylünün 25-30 kilometreden öteye bir nakliye yapmak zorunda kalmadığını

²⁷³ TBMM ZC, s.195.

²⁷⁴ TBMM ZC, s.195-197.

belirterek, Esen gibi kanun maddesinin lehine konuşmuştur. Sivas milletvekili Nuri Demirağ, verilen iki paranın üreticiyi telaşa düşürecek kadar düşük bir rakam olmadığını, istenilirse arttırılabileceğini ama asıl meselenin, çiftçinin teslim yerlerinde bekletilmemesi olduğunu belirtmiştir. Ankara milletvekili Fevzi Daldal, teslim yerlerinde ürün adaletle ve kısa zamanda teslim alındığı takdirde nakil ücretinin iki ya da dört para olmasının bir öneminin de kalmayacağını belirterek, ölçüm ve teslim işlerinin adaletle ve hızlıca yapılmasının önemine dikkat çekmiştir.²⁷⁵

Geçici encümen adına söz alan Zonguldak Milletvekili Şinasi Devrin, iki paranın yeterli bir miktar olduğunu söylemiştir. Ancak encümenin de çiftçinin teslim sırasında bekletilmemesi gerektiğine katıldığını belirtmiştir. Bu amaçla Ticaret Bakanlığı ile görüşüldüğünü, kantar sayısının arttırılarak, çiftçinin bekletilmeyeceğini ifade ederek, bunu kanun maddesine eklemenin gerekmediğini, zaten bu konuda dikkatli davranılacağını taahhüt etmiştir. Mesafe cetvelleri ile ilgili isteğe de cevap vererek, bu cetveller zamanında teslim edilmezse nakliye ücretinin tesliminde gecikmeler yaşanabileceğini belirterek, üreticinin aleyhine bir duruma dönüşebileceğini ifade etmiştir. Milletvekillerinin, teslim yerlerinde çiftçilere herhangi bir masraf yükletilmemesi isteğine encümenin de katıldığını belirterek maddenin “teslim yerlerinde mükellefe herhangi bir masraf yükletilemez.” fıkrasının ilave edilerek kabulünü teklif etmiştir. Verilen diğer takrirler dikkate alınmazken otuz birinci madde encümenin yaptığı bu değişiklikle kabul edilmiştir.²⁷⁶

Otuz yedinci madde üzerine de tartışmalar yapılmıştır. “Altıncı maddede yazılı üretim yerleri bilerek eksik beyan edenlerin beyan harici kalan üretim yerlerine isabet eden vergi kısmına bir kat zammolunur. Altıncı maddede yazılı diğer malûmatı kasten vermeyenlerin vergilerine % 5 zam yapılır.” Bu maddede geçen encümenin, yazılı üretim yerlerini bilerek eksik beyan edenlerin, kalan üretim yerlerine isabet eden vergi kısmına bir kat zammolunur ifadesine Konya

²⁷⁵ TBMM ZC, s.196-200.

²⁷⁶ TBMM ZC, s.200-202.

milletvekili Hamdi Dikmen, Çankırı milletvekili Atıf İnan ve Aydın milletvekili Nuri Göktepe bir takrir vererek itiraz etmişlerdir. Ektiği yeri saklayan kişiye %100 ceza yüklemenin fazla olduğunu, bunu %50'ye çekmek gerektiğini ifade etmişlerdir. Encümenin de onayıyla madde bu biçimde değiştirilerek kabul edilmiştir.²⁷⁷

Görüşmelerde tartışılan maddelerden olan kırk üçüncü madde şöyledir: “17 ve 20 nci maddelerde yazılı tahminler yapıldıktan sonra mahsul üretim olununcaya kadar geçen müddet zarfında sel, dolu, kuraklık, samyeli, muzur haşerat, bulaşıcı hastalıklar gibi önlenmesi üreticiin elinde olmayan sebepler dolayısıyla, mahsulün en aşağı dörtte bir oraninde ziyaa uğradığı mükellefin yazılı müracaatı üzerine mahallin en büyük mülkiye amirliğince yapılacak tetkikat ile sabit olduğu takdirde ziyaa uğrayan mahsullere ait vergiler Maliye Vekâletinin müsaadesiyle zarar derecesine göre kısmen, zarar derecesi % 75 ten fazla ise tamamen terkin olunur.”²⁷⁸

Kırk üçüncü maddede Sivas milletvekili Nuri Demirağ, mahsulün en az dörtte biri zarar gördüğü yazılı olarak bildirilir ve tespit edilirse vergisi kısmen ya da tamamen terkin olunur ifadesiyle ilgili olarak, tenzilatın bütün mükellefiyet üzerinden mi yoksa kısmı mükellefiyet üzerinden mi yapılacağını sormuştur. Elazığ milletvekili İhsan Yalçın, kanunda zarar ve hasar tespitinin mülkiye amirliklerince yapılacağını ifade edildiğini belirterek, mülkiye amirliklerince bu tetkikat ne şekilde ve nasıl yapılacaktır sorusunu sormuştur. Yalçın, deprem yüzünden birçok yerde evlerin yıkıldığını, çift ve ahır hayvanlarının öldüğünü, mahsul tarlada durduğu halde bunların toplanmasının imkânsızlaştığını vurgulayarak bunların da vergiden muaf tutulmasını istemiştir. Söz alan Maliye bakanı Elazığ milletvekili Fuat Ağralı, kanun uygulanmaya başladığından beri hasara uğrayıp da başvuruların vergilerinin silindiğini söyleyerek, kanun maddesinin bu düzeltilmiş halinin eskisinden daha fazla üretici lehine olduğunu belirtmiştir. Depremde hasar

²⁷⁷ Madde 37: Altıncı maddede yazılı istihsal yerlerini kasten eksik veya yanlış beyan edenlerin beyan harici kalan istihsal yerlerine isabet eden vergi kısmına %50 zammolunur. *TBMM ZC*, s.202-204.

²⁷⁸ *TBMM ZC*, s.204.

gören çiftçilerin vergisinin affıyla ilgili kısmın ise mecliste görüşülecek depremle ilgili kanun tasarısında ele alınmasının daha doğru olacağını söylemiştir. Yalçın'ın ve Niğde milletvekili R. Dolunay'ın depremde evleri yıkılmış ya da oturulamayacak biçimde hasar görenlerin ve ya çift hayvanları ölenlerin, bin kiloya kadar olan vergilerinin alınmamasına dair verdikleri taktir kabul edilerek encümene gönderilmiştir.²⁷⁹

Tartışmalara neden olan elli üçüncü madde şu şekilde ifade edilmiştir: “Bu kanunun tatbikinde fazla mesaisi görülen valilere Maliye ve Dahiliye Vekâletlerinin müşterek takdiri ve diğer memurlardan tayini merkeze ait memurlara Maliye Vekâletinin vilâyet memurlarına verilen teklifi üzerine Maliye Vekâleti ve memurun mensup olduğu vekâletin tasvipleriyle iki maaşa kadar ikramiye verilir. Şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı kimselerden, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi azasından bu kanunla tahmil edilen vazifeleri iyi şekilde ve doğrulukla ifa edenlere birliğe ait vergi değerinin %2'sine kadar Maliye Vekâletince takdir edilecek miktarda ikramiye verilir. İhtiyar meclisi azasından bilfiil vazife deruhte etmemiş olanlarla yukarıdaki fıkrada yazılı kimselerden bu kanundaki mecburiyetlere riayet etmeyenlere ve mıntıkalarındaki mükelleflerin kanuna aykırı hareketlerini vazifeli memurlara haber vermeyenlere bu ikramiyeler verilmez. Bu madde mucibince ikramiyelerin ödenmesi için aynen alınan vergilerin en az %90 oranında tahsil edilmiş olması lâzımdır.”²⁸⁰

Elli üçüncü maddede belirtilen, vergi toplama işinde görevini başarıyla yerine getirerek verginin %90'ını toplayabilen vali ve memurların mükafatlandırılması esası itirazlarla karşılanmıştır. Bu konuda Kastamonu milletvekili Tezer Taşkiran söz alarak maddenin kaldırılması için taktir vermiştir. Urfa milletvekili Suut Kemal Yetkin, İçel milletvekili Refik Koraltan, Ankara milletvekili Mümtaz Ökmen, Manisa milletvekili Hikmet Bayur, Konya milletvekili Osman Şevki Uludağ, Maraş milletvekili Rasih Kaplan, Rize milletvekili Kemalettin Kamu, verilmemesi yönünde görüşlerini açıklarken, Kastamonu

²⁷⁹ TBMM ZC, s.204-208.

²⁸⁰ TBMM ZC, s.227.

milletvekili Ahmet Fahri Ecevit, Siirt milletvekili Ali Rıza Esen ve Eskişehir milletvekili Emin Sazak verilmesi yönünde görüşlerini bildirmiştir. Tezer Taşkıran'ın vermiş olduğu karar mecliste okunarak kabul edilmiş ve bu madde kanun metninden kaldırılmıştır.²⁸¹

Kaldırılmış olan bu madde ile ilgili olarak 26 Nisan 1944 tarihinde yapılan görüşmelerde 120 milletvekilinin verdiği karar ile 52. maddeden sonra 53 madde olarak muhtar ve ihtiyar heyetinden görevini başarı ile yapanlara mükâfat verilmesi esasıyla kabul edilmiştir.²⁸² Görüşülen tasarı 60 madde ve 3 geçici madde olarak düzenlenmiştir. Hazırlanan kanun tasarısı 26 Nisan 1944 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. Oturuma 293 milletvekili katılmış ve tasarı oybirliğiyle kabul edilmiştir. 4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Kanunu, 28 Nisan 1944 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²⁸³

3.2. Değiştirilen Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamaları

3.2.1. Verginin Tespiti

Vergi toplanması işini kolaylaştırmak, çiftçilerin problemlerine çözüm bulmak ve verginin işleyişiyle ilgili şikâyetleri gidermek amacıyla kanunda değişiklikler yapılmıştır.

1943 yılında çıkarılan ilk Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununda, sadece belirli tarımsal ürünlerde tahmin usulü kullanılmış, genel olarak ölçme usulü uygulanmıştır. Ancak 1944 tarihli yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile

²⁸¹ TBMM ZC, s.227-232.

²⁸² Madde 53: köylerde muhtar ve İhtiyar Meclisi azasından, şehir ve kasabalarda 15. maddede yazılı kimselerden bu kanunla kendilerine verilen vazifeleri liyakat ve başarı ile ifa edenlere 100 lirayı geçmemek üzere maliye Vekâletince takdir edilecek bir ikramiye verilir. Birinci Fıkra yazılı kimselerden bu kanundaki mecburiyetlere riayet etmeyenlere mükellef haklarının ziyanına sebebiyet verenlere ikramiye verilmez. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre VII, Cilt 9, İçtima:1, Kırk Dokuzuncu İnikat, 26.04.1944, s.270.

²⁸³ TBMM ZC, s.89. ; *Resmî Gazete*, Sayı:5693, 26 Ocak 1944.

ölçme yönteminden vazgeçilerek, vergiye tabi olan bütün tarımsal mahsulden, tahmin usulüyle tespit edilmesi esası kabul edilmiştir.²⁸⁴

Gazeteci Ali Rauf, Tan gazetesindeki yazısında yeniden düzenlenen Toprak Mahsulleri Vergisine değinerek, bu verginin olağanüstü durum yüzünden yüzde hesabıyla aynen alınan bir vergi olduğunu belirtmiştir. Yazısında, aynı vergilerin ekonomi sistemleri bakımından geri vergiler olduğunu ve modern vergilerin nakdi olarak alındığını ifade etmiştir. Ekonomi kitaplarında aynı vergiler için söylenen bütün sakıncaların bu verginin uygulanmasında görüldüğünü söylemiştir. Yazar, aynı vergilerle ilgili bu sakıncaları şöyle sıralamıştır:

1. *Maliyenin mahdut ve muayyen memur kadrosu dışında, acele ve rastgele devşirilmiş bir kısım geçici memurlar kifayetsizdir. Evvelden beri memurluk yapan kimseler ise şu ticaret ve ziraat zamanında memurluğa yanaşmıyorlar.*

2. *Mahsul alınmadan önce tahmin ediliyor. Tahmin memurlarının hepsi halkın itimadını kazanmış namuslu ve memleket sever kimseler. Ancak yarın ne kadar olacağı belli olmayan bir mahsul hakkındaki şüphe bunları üretici lehine tahminde bulunmaya sevk etmiştir. Bu suretle devlet hissesi azalıyor. Fakat onlar da diyorlar ki “biz biraz cesurane tahminlerde bulunduk mu üreticinin hayatıyla oynamış oluyoruz. Çünkü mahsul tahminden az olursa ne olacak? Üretici bu yanlış tahmini tashih ettirmek için daireden daireye nasıl koşsun?”*

3. *Tahsilât bitince bunların hesapları günler ve aylarca maliye dairelerini işgal ediyor. Zaten işi çok ve karışık olan maliye dairelerinin daimi memur kadrosu bunlarla uğraşmaya yeterli olmuyor. Kâfi gelse de bu defa maliyenin işleri aksıyor.*²⁸⁵

Yeniden düzenlenen Toprak Mahsulleri Vergisi ile ilgili yorum yapan Tan gazetesi yazarı Sıtkı Yırçalı, sermayeye dayanan büyük toprak işletme ve çiftçileri ile ailesinin geçimini sağlayacak kadar üretim yapan küçük üreticilerin aynı oranda vergiye bağlanmasının doğru olmadığını söylemiştir. Özellikle de toprak mahsulleri fiyatlarının diğer ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına nazaran oldukça düştüğü bir zamanda küçük üreticiler lehine farklar koymak gerektiğini ifade etmiştir. Bu sayede halkın geniş tabakalarına biraz daha fazla satın alma gücü verilebileceğini

²⁸⁴ Metinsoy, a.g.e., s.159.

²⁸⁵ Ali Rauf, “Toprak Mahsulleri Vergisi Nasıl Tahsil Ediliyor?”, Tan, 9 Şubat 1944, s.3.

belirtmiştir.²⁸⁶

Yırçalı, bir önceki yıl uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi'nin neden kaldırıldığını şöyle açıklamıştır:

*Bugünkü vergi nazariyatına göre en mükemmel (ölçme usulü) sistem budur. Her mükellef vergisini mahsulünün hakiki miktarına göre öder. Kıt ve bol yıllara göre vergi düşüp yükselir. Geçen yıl devlet eliyle yapılan ölçme de muhtelif sebeplerle iyi netice vermedi. Mahsul fiyatları çok yüksekti. %50'ye kadar yükselen devlet hisseleri için ödenen para hububat fiyatlarının pazardaki fiyatlarına göre düşüktü. Ölçü ve kontrolün lüzum gösterdiği çok memur ihtiyacı karşısında henüz mesuliyet şuuru teşekkül etmemiş bir çok insan kullanıldı. Zirai bünyemiz de ölçü sisteminin normal şekilde işlemesine mani oldu. Hem memur hem de üretici töhmet altında kaldı. Bu vaziyet karşısında kanun bu yıl yeni bir esas kurmuştur.*²⁸⁷

Yazar, yeni kanuna göre matrahın hangi esaslara göre tespit edileceğini belirterek kanunda tahmin sisteminin esas alındığını ve tahminin bu işle görevlendirilmiş komisyonlarca yapılacağını ifade etmiştir. Kanunda eksik kalan noktalara da değinen yazar, komisyonca tahmin edilen miktar mahsul beyannamesindeki miktardan yüksek olursa, bunun mükellefler arasında paylaşım şeklinin belirtilmediğini söylemiştir. Bu fazlalık, birkaç mükelleften kaynaklanıyorsa yalnız onlara ve birliğin genel durumundan kaynaklanıyorsa yüzde hesabıyla o birliğin bütün mükelleflerine yayılmalıdır demiştir. Yapılan tahminlere hem köy temsilcilerinin hem de mükelleflerin itiraz hakkı bulunmaktadır. Kanunda bir tek mükellef de itiraz etse birliğin genel vaziyeti tekrar gözden geçirilir ve hakem heyeti birlik için karar verir denilmiştir. Fakat itiraz ancak beş günlük bir süre konmuştur. Bu süre içerisinde tahminlere itiraz edilmezse ödenecek vergi miktarı kesinleşmiştir. Yazar, beş günlük sürenin kısalığına dikkat çekerek, bu miktarların köylere kadar götürülüp mükelleflerin bilgisine yetiştirilmesinin epeyce zaman alacağından itiraz hakkının kullanılmasının zor olacağını belirtmiştir.²⁸⁸

²⁸⁶ Sıtkı Yırçalı, "Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi", *Tan*, 30 Mayıs 1944, s.3.

²⁸⁷ Yırçalı, *a,g,m.*, s.3.

²⁸⁸ Yırçalı, *a,g,m.*, s.3.

Kanunda, aynen alınacak mahsuller 25 kilometre içindeki teslim yerlerine kadar mükelleflerce getirilecek, yalnız afyon ve pancarın vergisi Toprak Ofisiyle Şeker Fabrikaları Anonim Şirketleri tarafından satın alındığı zaman, tütünün de inhisarlarca diğer alacaklarıyla beraber tahsil edilecektir denilmiştir. Bir önceki yıl uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisinde tahmine dayanan pamuk, Antep fıstığı, kuru üzüm, kuru incir mahsullerinin vergileri, yeni kabul edilen kanunda yeni esaslara bağlanmıştır. Pamuğun vergisi çırcır fabrikalarında, diğerlerinin vergileri ihraçları sırasında gümrüklerde ihracatçılardan nakden tahsil edilmiştir. Verginin oranı %10 olarak tespit edilmiştir. Verginin tahsili hububat, bakliyat, zeytin ve pamukta aynen, diğer mahsullerde ise tahmine göre belirlenen piyasa fiyatlarının tutarında nakden yapılmıştır. Maliye Bakanlığı, vergisini 5 kilo zeytinden bir kilo yağ olarak aynen veya nakit olarak tahsil edilebilmiştir. Kanunda ceza yaptırımları bulunmakla beraber asıl değişiklik, ana mahsul olan hububatta, matrahın ölçüden tahmine çevrilmesi, oranların birleştirilerek %10'a yükseltilmesi, pamuğun çırcır fabrikalarında tespiti, kuru üzüm, kuru incir, fındık vb Antep fıstığının %11 vergi ile teklif edilmesi olmuştur.²⁸⁹

1944 yılına gelindiğinde gazetelerde Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve uygulamaları ile ilgili haberlerin, bir önceki yıllara benzer bir çizgide devam ettiği görülür. Yine benzer konularda şikâyetler yaşanmıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu düzenlenerek yeniden kabul edilse de çiftçilerin şikâyetlerine çok büyük çözümler getirememiştir. Vergiden çalmalarda, yanlış beyanlarda azalma yaşanmamıştır.

3.2.2. Öne Çıkan Uygulamalar

Verginin uygulamalarıyla ilgili gelişmelere dönemin gazetelerinde geniş yer verilmiştir. Örneğin, 1944 yılında bir Ege kasabasına misafir olan Ali Rauf, 1944 yılı Toprak Mahsulleri Vergisi uygulamalarıyla ilgili bilgiler vermiştir. O yıl

²⁸⁹ Yırcalı, a,g,m., s.3.

mahsulün bereketli olduğunu ve çiftçinin ambarında buğdayı olduğuna değinen yazar çiftçilerin eline geçen parayı genelde tuz, zeytinyağı ve üzüm leblebi gibi ürünler almak için kullanmıştır.²⁹⁰ Rauf, bu Ege kasabasındaki gözlemlerini sürdürerek, o yıl mahsul para ettiği için ekilebilen boş toprak bırakılmadığına dikkat çekmiştir. Tıraş olmak ve bölge hakkında bilgi almak için berbere giden yazar, berber tarlada olduğu için çırağıyla muhabbet etmiştir. Çırak, berberin bütün ve buğday yetiştirmek için tarla kiraladığını, çünkü mahsullerden biri para etmezse diğerinin edeceğini ve böylece birinin karının diğerinin zararını örteceğini söylemiştir. Berber bu sayede buğday sıkıntısı çekmemeyi hedeflemiştir. Hububata nazaran çok masraflı olan ve satış için birçok formalite bulunan pamuk ekimine bu bölgede eskisi gibi rağbet edilmemiştir. Üretici pamuğu istediği zaman, istediği kimseye satamadığından Egedeki üretimi çok düşmüştür. Bu bölgede mahsul fiyatları iyi olduğu için toprak alım satımları da artmıştır.²⁹¹

Sıtkı Yarçalı kanunla ilgili olarak şöyle demiştir:

*Bizde toprağa bağlı üreticilerin çoğunu küçük ve az topraklı veya yarıcı ve ortakçı olarak çalışan köylü teşkil eder. Anadolu'nun birçok yerinde köylünün bütün gelir kaynakları ancak bu mahsullerden ibarettir. Her türlü ihtiyacını, hayvanının yemini toprak vergisini bu mahsulün geliriyle karşılayacaktır. Fiyat farklarından onlar değil: malını bekletecek kudret ve kredi imkanlarına sahip üreticiler istifade etmişlerdir. Binalayh kanun küçük üreticilerin kendi geçim ve hayvanlarının yemini karşılayacak asgari bir haddi vergi ve hatta devlet hissesinden muaf tutulsaydı hem verginin toplanması hem de vergi adaleti bakımından muvafık olurdu. Bunun suistimal edilmesi muhtemelse de bundan devletin kaybı da pek büyük olamazdı. İkinci bir nokta da, bütün üreticiler için vergi oranının %10 oluşudur. Bir büyük çiftçi ile onun toprağında yarıcı, ortakçı olan köylüler de aynı oranda vergi ödeyeceklerdir.*²⁹²

8 Mart 1944'te, Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Bakanlar Kurulu Toplantı Sarayında gazetecileri toplayarak ülkenin durumuyla ilgili bilgi vererek, Toprak kanununun meclise verildiğini, yeterli miktarda gıda maddesi bulunduğunu, altın

²⁹⁰ Ali Rauf, "Köylü Eline Geçen Parayı Ne Yapıyor?", *Tan*, 9 Şubat 1944, s.3.

²⁹¹ Ali Rauf, "Toprak", s.3.

²⁹² Yırcalı, "Yeni", s.3.

mevcudunun 100 tona yükseltildiğini, bir aya kadar ekmek miktarının arttırılacağını, hububat yasağının kaldırılacağını, savaş sonu imarı için 200 milyonluk ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Devlete ait arazi ve büyük çiftlikleri topraksız çiftçilere dağıtma işinin ciddi olarak ele alındığını ifade etmiştir.²⁹³

3.3. Vergi Borcunu Ödeyemeyenlerin Durumu

Halk, Toprak Mahsulleri Vergisini ödemede büyük sıkıntılar yaşadığında, bir takım yollarla bu vergiden kaçmanın çarelerini aramıştır. Savaş yıllarında en çok rastlanan olaylardan biri ürünlerin vergi memurlarından saklanması olmuştur. Örneğin bir çiftçinin samanlığında yapılan aramalar sonucunda, çiftçinin kaldırdığı 450 kilo buğdayı, devlet hissesine vermemek amacıyla saman altında sakladığı anlaşılmıştır. Gazetelerin arka sayfalarında ilan edilen Milli Korunma Mahkemelerinin karar özetleri de vergi kaçırma olaylarını kamuoyuna duyurmuştur ve caydırıcı olmasını sağlamıştır. Mahkemelere intikal eden suçlar arasında şunla bulunmaktadır; mahsul hakkında herhangi bir beyanda bulunmamak, yalan beyanda bulunmak, mahsulü zamanında teslim etmemek, vergiye konu olan mahsulü gizlemek yoluyla devletten kaçırmak.²⁹⁴

1 Nisan 1943'te Resmi Gazete'de yayınlanan Karaman Cumhuriyet Savcılığı karar ilanlarında, "Hükümete borçlandığı hububatı gününde Ofis'e teslim etmemek suretiyle Milli Korunma Kanunu'na aykırı hareket etmekten" Karaman'ın çeşitli köylerinden bazı çiftçiler üç ay hapis ve 250 TL ağır para cezasına çarptırılmıştır. Çiftçilerin başvurduğu bir diğer yöntem, olabildiğince hızlı bir şekilde ürünlerini tüccara satarak elden çıkarmak olmuştur. Üreticilerin bir bölümü Yüzde 25'i teslim etmeden ve Toprak Mahsulleri Vergisi'ni ödemedi malını tüccara satmaya çalışmış ya da karaborsada değerlendirmiştir. Bu şekilde çiftçiler, devlet payını ve vergiyi vermeden, ürünü paraya çevirme olanağı bularak, aynı olarak toplanan Yüzde 25'ten de Toprak Mahsulleri Vergisi'nden de

²⁹³ Tan, 8 Mart 1944, s.1.

²⁹⁴ Metinsoy, a.g.e., s.180-182.

kurtulmuştur.²⁹⁵

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'na göre, belirli bir malın vergisi ödenene kadar nakli ve satışı yasak olmasına rağmen, tonlarca buğdayın demiryolu ya da deniz yoluyla kaçak olarak İstanbul'a getirildiği ve karaborsada satıldığı, sık karşılaşılan ve bilinen bir gerçek olmuştur.²⁹⁶

Yüzde 25'ten ya da Toprak Mahsulleri Vergisi'nden kaçmanın kırsal kesim arasında oldukça yaygın olduğunu gösteren başka bir kanıt da, TBMM Yıllıkları'nda "Arzuhaller" bölümünde bulunan dilekçe özetleri olmuştur. Vatandaş tarafından Millet Meclisi'ne gönderilmiş olan dilekçeler TBMM Yıllıkları'nda özetlenmiş olarak yer almaktadır. Dilekçe özetleri arasında, Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden çiftçilerin ve köy muhtarlarının, Yüzde 25 ve Toprak Mahsulleri Vergisi borçlarının ya da bakayalarının affedilmesi veya eşit paylarda taksitlendirilmesine yönelik çok sayıda talep yer almıştır. Bazı ilçelerin pek çok köyünden dilekçeler gönderilmiş olması ve bir köyden birden fazla kişinin dilekçeye imza atmış olması, belirli bir yörede vergi kaçırma eylemlerinin ya da vergiye itirazın artık kolektif tepki oluştuğunun göstergesi olmuştur.²⁹⁷

Vergiye karşı direnişin boyutlarını görmek için diğer bir kaynak da Cumhuriyet Arşivi'ndeki Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu'nda yer alan milletvekillerinin seçim bölgesi ve teftiş bölgesi raporları olmuştur. Örneğin Aydın milletvekili Refet Alpman, verdiği raporda Aydın Vilayetinin toplam üretiminin 20.000.000 kilo kadar olduğunu oysa bunun vergi matrahında 11.141.131 kilo olarak gösterilmek suretiyle, 8.855.869 kilo mahsulün vergiden kaçırıldığını belirtmiştir.²⁹⁸

Kırsal kesimin Toprak Mahsulleri Vergisi'ne, kendi ürünlerinin tahmin oranlarına ve verginin tahsil sürecindeki olaylara açıkça itiraz ettikleri de

²⁹⁵ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.182-183.

²⁹⁶ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.183.

²⁹⁷ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.184.

²⁹⁸ **Metinsoy**, *a.g.e.*, s.185.

görülmüştür. Toprak Mahsulleri Vergisi tahminlerindeki yanlışlıklara itiraz etmişler, hatta bunun için köylerinden ilçeye, oradan vilayet merkezine kadar gidip malmüdürüne, defterdara, valiye kadar çıkıp, itirazlarını dile getiren ve olumlu sonuç alan çiftçilerin sayısı oldukça fazla olmuştur. Çok etkili olmasa da ve çiftçiler tarafından pek sık başvurulmadığı anlaşılsa da, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulanması sırasında yaşanan yanlışlıkları ve itirazları incelemek üzere Hakem Heyetleri görevlendirilmiştir.²⁹⁹

Kırsal kesim savaş yıllarında devletin uyguladığı tarımsal politikalar karşısında pasif kalmamışlardır. Kırsal kesimin devlet karşısında gösterdikleri direnişler, herhangi bir politik ya da ideolojik niyet ve dürtüyle meydana gelmemiştir. Bu tepkiler daha çok çiftçilerin gündelik yaşamlarını sürdürmek ve kendilerine zarar verdiğini düşündükleri devlet taleplerini yerine getirmek istememelerinin sonucu olarak yaşanmıştır. Çiftçilerin mahsulünü devletten kaçırmadaki en temel etken devletin savaş yıllarının enflasyonist ortamında alım yaptığı mahsul karşılığında köylüye piyasa fiyatlarının çok altında ödeme yapması etkili olmuştur. Çiftçiler kendi koşulları içerisinde akıl yürüterek, kanunların ve devletin yasal saymadığı davranışları kendileri açısından meşru görmüşleridir.³⁰⁰

Toprak Mahsulleri Vergisinin toplanmasında memurların, komisyonların ya da üreticilerin yaşadığı sıkıntıları dönemin gazetelerinden anlamak mümkündür. Bu dönemde halk en çok ölçme işleri ile ilgili sıkıntılar yaşamıştır ve her fırsatta bunu dile getirmiştir.

Savaş yıllarında devletin tarımsal ürünlere el koymasına karşı kırsal kesimin sergilediği direnişte sadece ürünlerinin gerçek değerlerinin altında satın alınması gibi ekonomik nedenler rol oynamamıştır. Köylerde devlet hisselerini toplamakla görevli memurların kanun dışı uygulamaları, Ofis görevlilerinin görev ve yetkilerini kötüye kullanarak çiftçiye sömürmesi, bazen de çiftçiler arasında nüfuzlu çiftçiler lehine fark gözetmeleri ve rüşvetle iş görmeleri kırsal kesimin

²⁹⁹ Metinsoy, *a.g.e.*, s.187.

³⁰⁰ Metinsoy, *a.g.e.*, s.172-173

devlet politikalarına olan güvensizliğini pekiştirmiştir. Haksız ve ayrımcı uygulamalar nedeniyle kırsal kesim mahsulünü devletten gizleme yolunu tutmuştur.³⁰¹

Kırsal kesim Toprak Mahsulleri Vergisini ödememek için çeşitli yollarla resmi otoriteye karşı direnç göstermiştir. Muhtara ve Ofis memurlarına rüşvet vermek ya da köy çevresindeki yakın akrabalık ilişkilerini kullanmak, düşük tahminde bulunulmasını sağlamak ya da devlet görevlilerinin devlet payını vermeyen çiftçiye görmezden gelmesini sağlamak için çiftçilerin başvurduğu yollardan birini teşkil etmiştir. Devletin Yüzde 25 ve Toprak Mahsulleri Vergisi işlerinde istihdam ettiği memurların önemli bir bölümünün geçinmek için rüşvete eğilimli olmaları, bu durumu kolaylaştıran bir etken olmuştur. Yurdun birçok bölgesinde Yüzde 25'in ve Toprak Mahsulleri Vergisi'nin tahmin, ölçüm ve tahsilat işlerinde görev alan memurlar bir çok usulsüzlük yapmış, ya da yapılan usulsüzlüklere göz yumarak sesini çıkarmamıştır. Örneğin Edirne'de bir ölçme memuru ve köy muhtarı çiftçilerden para ve hububat alarak kaçakçılığa izin vermiştir. Eskişehir'de denetimlerde bulunan milletvekilleri, memurların içinde bulunduğu durumu, "Birçok yerlerde çiftçi ve memur elbirliği ederek adeta meşru ve haklı bir iş görür gibi miri malı çalmışlardır" diyerek rapor etmişlerdir.³⁰²

Çiftçilerin başvurduğu usulsüzlüklerden biri de mahsule yabancı maddeler karıştırarak, vergi oranını pratikte düşürmek olmuştur. Mahsulü gizlemenin riskli olduğu durumlarda, devlete teslim edilen mahsulün içine yabancı maddeler karıştırarak vergi oranını azaltmışlardır. Diğer bir yol ise, mahsulün çürük kısmını sağlam ürüne karıştırmak, hatta devlet hissesi olarak mahsulün tamamıyla çürük ve işe yaramaz olan bölümünü vermek olmuştur. Örneğin İstanbul'un Eyüp ilçesine tabi 42 çiftçi, hububattan yüzde 25'lik devlet hissesinin, büyük oranda çürük olduğu için mahkemeye verilmişlerdir. Malatya'da ise bazı çiftçiler devlete teslim ettikleri ürünlerin içine önemli miktarda kum ve toprak karıştırmışlardır.³⁰³

³⁰¹ Metinsoy, *a.g.e.*, s.174.

³⁰² Metinsoy, *a.g.e.*, s.186.

³⁰³ Metinsoy, *a.g.e.*, s.185-186.

Hükümet verginin tahsil edilmesi işinde yaşanan bu sorunlar ve piyasadaki karaborsacılık faaliyetlerinin artarak devam etmesi üzerine çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Suiistimal ve vurgunculukla mücadele için alınması gereken tedbirleri tespit etmek için Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunca bir komisyon seçilerek rapor hazırlattırılmıştır. Komisyonun verdiği bu rapora değinen Tan gazetesi yazarı M. Zekeriya Sertel, hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir. Komisyonun raporu şöyle özetlenmiştir: Bir kısım memurlar hayat zorluğu karşısında ahlaki zaafa düşmüşlerdir. Hayat pahalılığı yüzde 500 oranında artmıştır. Toptancı tüccarlar ve bazı vurguncular eşya fiyatlarını yükseltmiştir. Servet mahdud ellerde toplanmıştır. Komisyon, belirlediği bu sorunların çözümü için küçük ölçüde suiistimal yapan memurlara ayni yardımda bulunmak suretiyle bunları refaha kavuşturmak; büyük servet yapmak kaygısına düşenlere de ağır cezalar vermek, Barem kanununda tadilat yapmak gibi çözümler önermiştir.³⁰⁴

Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunca seçilen komisyon, vurguna mani olmak için de: Vurgunculara karşı tatbik edilen cezanın son haddine çıkarılması; Para cezalarının suçluların bütün mallarına uygulanması; Piyasada muzır faaliyetleri görülenleri ticaretten men etmek ve nezaret altında bulundurmak gibi emniyet tedbirleri alınması; Muhbirlere büyük ikramiyeler verilmesi, Lüzum görülecek yerlerde ihtisas mahkemeleri kurulması; Suç delillerini toplamak üzere bir adli tahkik ve tetkik heyetleri tesisi; Yeni idare amirlerine bu kabil işlerde geniş salahiyet verilmesi; Devlet kontrolünün teşkilatlandırılması gibi çözümler önerilmiştir. Sertel, tavsiye edilen bu tedbirlere ihtiyaç olduğunu, asıl gerekenin geçici bir programla geçici tedbirler almak değil, olumlu bir siyasetle işi temelinden halletmek olduğunu vurgulamıştır.³⁰⁵

Vurgun ve rüşvetle mücadele işlerini düzenlemek için hazırlanan raporu üç bölüme ayırabiliriz: Hayat pahalılığını önlemek ve yaşama şartlarını kolaylaştırmak için iâşe işlerinin düzenlenmesi; Suiistimal ve rüşvetin önüne geçmek için memurların durumlarının iyileştirilmesi ve usulsüzlük yapanların şiddetle

³⁰⁴ M. Zekeriya Sertel, “Suiistimal ve Vurgun İşinde”, *Tan*, 29 İkincikanun 1944, s.1.

³⁰⁵ Zekeriya Sertel, *a.g.m.*, s.1.

cezalandırılması; Vurguna engel olmak için şiddetli ceza tedbirleri alınması. Hayat pahalılığını önlemek ve yaşama şartlarını kolaylaştırmak için iâşe işlerinin bir programa bağlanması gerekmektedir denilmiştir. Komisyon bu programı; İthalat mallarının fiyatlarını kaynağından itibaren tüketiciye kadar kontrole tabi tutarak sıkı surette yükselmelere engel olmak; Hammaddeleri fabrikasyon ve mamulün satışına kadar kontrol altında bulundurmak; Toprak mahsulleri ile her türlü iâşe maddelerinin üretim bölgelerinden pazarlara kadar fiyatlarını takip ve kontrol etmek biçiminde ifade etmiştir. Gerek devlet sanayinde gerek özel sanayide maliyet fiyatlarını mümkün olduğu kadar düşürmek gerekmektedir denilmiştir.³⁰⁶

Sertel'e göre hükümetin bu programının ağırlık merkezi sıkı bir kontrole ve geniş bir kontrol mekanizmasına dayanmıştır. Tavsiye edilen tedbirler iâşe siyasetinin yalnızca küçük bir kısmını kapsadığı için, ana prensipler eskiden olduğu gibi devam ettirilmiştir. Kontrol sisteminin kurulmasına ihtiyaç duyulmasını bu sahada atılmış büyük bir adım olarak nitelemiştir. Mahsulün o yıl bereketli olmasından ötürü buğday fiyatlarının 27 kuruşa kadar düştüğünü belirtmiştir. Ancak kırsal kesimin satın almaya mecbur olduğu maddelerin fiyatları beş on misli artmıştır.³⁰⁷

Kırsal kesimin alım gücünün düşmesine değinen Sertel, ceza ve tehdidin gerekli olduğunu ancak tek başına yetersiz kalacağını belirtmiştir. Komisyonun raporu, hayat pahalılığı ve vurgunculuk sorununun tartışılması, sebeplerinin belirlenmesi ve çözümler aranması işine izin verdiği için çok faydalı olmuştur. Hükümetin, bu problemi temelinden halletmek için esaslı bir iâşe ve fiyat politikası bulması gerekmektedir demiştir.³⁰⁸

Bir Ege kasabasını ziyaret ederek buradaki çiftçilerle görüşen Tan gazetesi yazarı Ali Rauf Aslan, gazetesindeki köşesinde izlenimlerini ve yaptığı röportajlarını aktarmıştır. Çiftçiler Ankara'nın kamu işleri için telgrafla yapılan

³⁰⁶ **M. Zekeriya Sertel**, "İâşe İşlerini Tanzim İçin Bu Tedbirler Kafi Değildir", *Tan*, 30 İkincikanun 1944, s.1.

³⁰⁷ **Zekeriya Sertel**, *a.g.m.*, s.1.

³⁰⁸ **M. Zekeriya Sertel**, *a.g.m.*, s.1.

herhangi bir müracaatı bile dikkatle değerlendirdiğini belirterek hükümetin bu yönünden gururla bahsetmişlerdir. Uygulama ve sorumluluk hacmi olağanüstü durumlar nedeniyle gittikçe şiştiği için memur kadrosu yetersiz kalan mahalli kamu işlerinde, birer aksaklık olup olmadığını halk gerçekçi bir biçimde anlatmıştır. Halk, mahalli kamu işlerinde bir aksaklık olduğunda ve bunu mahalli idare amirleri haletmediğinde Ankara'ya bildireceğiz diyerek mahalli idare üzerinde baskı oluşturmıştır. Bu kamu hukukunda halkın idareye bizzat katılımını ve kontrolünü sağlamıştır. Halk arasında karaborsaya bulaşmış olan ve “eşraf” adı verilen zengin, nüfuz sahibi tüccarlar bulunmaktadır. Yazar, taşrada çeşitli cemiyetlerde üye ya da yönetici olan ve kamu işlerinde halk adına söz söyleyen bu kişiler, nasıl oluyor da kendileriyle ilgili şikâyetlerin ulaşmasına izin veriyorlar diye merak etmiştir.³⁰⁹

Aslan, bu sorunun iki cevabı olduğunu belirtmiştir. Birincisi, taşrada kamu işlerindeki aksaklıklar memur kadrosundan değil, eşraftan gelmiştir. Kazançlarına alet edemedikleri idealist idare amirlerini taşra dışı nüfuzlu tanışmalarla ve başka yere tayin etmekle tehdit ederek sindirmeye çalışmışlardır. Merkez, taşradan gelen bu tip şikâyetleri değerlendirirken, taşradaki çıkarları zedelenen kesimlerin tepkilerini de göz önünde bulunmuştur. İkinci olarak da eşraf artık halkın gözündeki eski yerini kaybetmiştir. Yazar bulunduğu kasabadan merkeze yapılmış bulunan iki şikâyetin de küçük esnaf ve çiftçilerden olduğunu belirterek, şikâyet mekanizmasının işleyişini şöyle özetlemiştir:

Toprak mahsulleri vergisi tahminlerinde küçük bir yanlışlık mı olmuş? Çiftçi doğrudan doğruya mal müdürüne gidiyor; ona derdini dinletemezse kaymakama çıkıyor. Kaza merkezinde dertlerini dinletemeyip de trenle vilayete giden ve valiye dertlerini anlatıp dinlettikten sonra müspet netice ile dönen köylülere rastladım. Bugün taşrada halk, inkılap mekteplerinde yetişmiş idealist idare amirleriyle karşı karşıyadır. Eskiden ikisi arasında Çin Seddi gibi dikilen “eşraf”ın köhne ve derras “vasıtalık” rolü Cumhuriyet Türkiye’sinde süratle tasfiye edilmektedir.”³¹⁰

1943 yılında kabul edilerek yürürlüğe konan Toprak Mahsulleri

³⁰⁹ Ali Rauf Aslan, “Taşra Halkı ve Mahalli İdare Mekanizması”, *Tan*, 11 İkinçanun 1944, s.3.

³¹⁰ Aslan, a.g.m., s.3.

Vergisi'nin uygulanması işi 1945 yılında yumuşatılmıştır. Aynen tahsil edilen vergilerde dahi, mükellef ihtiyacı olduğunu belirterek, ürünü Toprak Mahsulleri Ofisi'nin ambarlarına girmeden vergisini peşin para olarak ödeyebilmiştir. Üretiminin, kendi tüketimini karşılamadığı mahalli mülkiye amirlerince tespit edilen yerlerde, buğday, karışık buğday, çavdar, beyaz arpa, çakır arpa ve yulaf vergilerini nakit olarak ödeyebilmişlerdir. Hazırlanılarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verilen 1946 mali yılı bütçesinde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması öngörülmüştür.³¹¹

3.4. Verginin Tasfiyesi

3.4.1. Meclis Tartışmaları

Hükümetin ne hububat ürünlerini düşük fiyattan zorla satın almak istemesi, ne Yüzde 25 kararı, ne de Toprak Mahsulleri Vergisi kırsal kesim tarafından pratikte kabul görmemiştir. Kırsal kesim, çeşitli güçlüklerle, jandarma baskısıyla ve kovuşturmalarla karşılaşsa da, direnişini sürdürerek devletin talep ettiği oranda ürün vermemiştir. 1942 sonlarına doğru Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun, hükümetin öngördüğü miktardaki alımları yapamamış olduğu yolundaki itirafı bunun belgesi niteliğinde olmuştur. Gerçi devletin yeterince vergi toplayamadığı söyleminin sosyal harcamaları kısmının bir bahanesi olarak tasarlanmış olabileceği iddiaları da bulunmaktadır. Ancak yadsınmaması gereken bir gerçek olarak da devletin vergi toplamakta büyük güçlüklerle karşılaştığı görülmüştür.³¹²

Başbakan Saraçoğlu konuşmasında şöyle demiştir:

Hububat hakkında Yüzde 25 kararını alırken bu yüzden elimize geçecek hububatla hem orduyu hem büyük şehirleri hem de farklı mıntıkaları doyurduktan sonra her yerde tanzim şartları yapabilmek için elimize kafi hububat geçeceğini ümit ediyorduk.

³¹¹ Çankaya, a.g.t., s.63-64.

³¹² Metinsoy, a.g.e., s.188.

*Çünkü istatistikler, Türkiye hububatını 7-8 milyon ton olarak gösteriyor ve bizde bu hesaptan elimize hiç değilse bir buçuk milyon ton hububat geçireceğimizi ümit ediyorduk. Halbuki evdeki hesap pazar çarşıya uymadı. Ve neticede gördük ki, çiftçilerin hükümete borçlandığı rakam 600 bini zor tutuyor.*³¹³

Savaş yılları içinde, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile, 1943 mahsul yılı için 120 milyon TL, 1944 mahsul yılı için 124 milyon TL, 1945 mahsul yılı için 75 milyon TL olmak üzere toplam 319 milyon TL gelir sağlanması hedeflemiştir. Buna karşılık tahsilat, 1943 mali yılında 59.6 milyon TL, 1944 mali yılında 47.2 milyon TL, 1945 mali yılında 66.7 milyon TL ve olmak üzere 173.5 milyon TL olmuştur. Yani toplamda 319 milyon TL hedeflenmiş fakat 173.5 milyon TL vergi toplanabilmiştir. Verginin 1946'ya sirayet eden kısmı ile birlikte toplanan rakam 233,5 milyonu bulmuştur. Bu da tahminlerin ancak %73'ünü oluşturmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi tahminlerinde %25 gibi büyük bir isabetsizlik yaşanmıştır.³¹⁴

1943 mahsul yılının hava şartları ve ekim açısından tarımsal üretim için oldukça verimli geçmesine rağmen, tespit edilen vergi miktarı, üretim açısından normal bir yıl olan 1944 ve hatta kurak ve verimsiz olan 1945 dönemi vergi miktarından düşük olmuştur. 1943 yılında hububatta %61, bakliyatla %73,5 oranında bir hata ve kaçakçılık olmuştur. Bu sonuç, vergide ölçme usulünün mükellef bakımından kaçakçılığa, memur bakımından da işi usulüyle yapmamaya ne kadar müsait olduğunun bir ispatı olmuştur.³¹⁵

Saraçoğlu hükümeti, eski Aşar Vergisi'ni andıran ve toprak mahsulleri üzerinden aynen ya da nakden alınan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile çiftçi kesiminin tepkisiyle karşılaşmıştır. Aşardan farkı, verginin belirlenmesi ve toplanması işinin mültezimlere değil Maliye Bakanlığı'na bırakılmış olmasıdır. Bu vergi özellikle savaş döneminde Maliye Bakanlığı'na önemli bir gelir sağlamış olmasına rağmen, tarım kesiminden gelen tepkiler ve idari zorluklar nedeniyle

³¹³ Metinsoy, a.g.e., s.189.

³¹⁴ Suat Başar, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Volume 7, No:1-4, 1945-1946, s.100.

³¹⁵ Başar, a.g.m., s.101.

kaldırılmıştır.³¹⁶

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması hakkında kanun tasarısı ve bu konuyla ilgili Tarım, Maliye ve Bütçe Komisyonu raporların mecliste ilk görüşmesi 1 Ocak 1946'da yapılmıştır. Görüşmelerde milletvekilleri kanunun kaldırılmasıyla ilgili olarak söz alarak düşüncelerini belirtmişlerdir. Gaziantep milletvekili M. Canbolat, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile savaş yılları boyunca her yıl alınan yüz milyon lirayla, ikinci dünya savaşının barışına kadar uyanık olma ve hazır bulunma kararını gerçekleştirme fırsatı bulunmuştur. Artık savaşın bittiğini ve bu hazır bulunma durumuna gerek kalmadığını, ekonominin bu vergi olmadan da ayakta kalacak güçte olduğunu belirtmiştir.³¹⁷

Denizli milletvekili E. A. Tokad, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun kaldırılmasının üretici için öneminden bahsettikten sonra, mecliste yine aynı dönemlerde meclise getirilmesi düşünülen ve kuraklıktan zarar gören yerlerdeki çiftçilerin toprak mahsulleri vergisinin affedilmesi kanun tasarısının Türk çiftçisi için önemine değinmiştir. Maliye Bakanlığı Toprak Mahsulleri Kanununun lağvı hakkındaki kanuna dayanılarak bir önceki yıl kuraklık görmüş olan 44 ili tespit etmiştir.³¹⁸ Üretimin arttırılmasında bu kanunların ve çalışmaların büyük etki edeceğine inandığını söyleyerek, hükümeti tebrik etmiştir. Bir temenni mahiyetinde de Çiftçiye Topraklandırma Kanununa değinerek, bu kanunun uygulanmasında büyük zorluklar olduğunu, ancak bu kanununun Türk tarımı için çok gerekli olduğunu ifade etmiştir.³¹⁹

Eskişehir milletvekili Emin Sazak, kanunda verginin dünyada barış sağlanıncaya kadar alınacağını belirtildiğini, verginin aslında bir yıl daha süresi olduğu halde Saraçoğlu'nun vergiyi erken kaldırarak çiftçilere bir seneyi hediye ettiğini söylemiştir. Devlet kadrolarının çokluğuna ve çokluğun devlete getirdiği

³¹⁶ Önder, a.g.m., s.120.

³¹⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 7, Cilt:21, Toplantı:3, Yirmi Beşinci Birleşim, 18 Ocak 1946, s.75.

³¹⁸ Çiftçi, Haziran 1946, Yıl:1, Sayı:9, s.29.

³¹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, s.76.

mali yüke dikkat çekerek kanunun kaldırılmasının bu noktada da büyük bir fayda sağladığını ifade etmiştir.³²⁰

3.4.2. Vergi'nin Kaldırılması Hakkında Kanunun Kabulü

Kanun tasarısı ilgili başka söz isteyen milletvekili olmadığı için kanun tasarısı maddelerinin tek tek oylanması işlemine geçilmiştir. Kanun tasarısı maddelerinin hiç birisi ile ilgili herhangi bir itiraz olmadan oylama yapılmıştır. Kanun tasarısı önerildiği biçimiyle aynen kabul edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması hakkında kanun tasarısının ikinci görüşmeleri 23 Ocak 1944 tarihinde yapılmıştır. Kanun maddeleri okunarak tek tek oylanmasına geçilmiştir. Milletvekilleri kanun hakkında ya da kanun maddelerinin hakkında söz almamışlardır. Hiçbir itiraz olmadan birinci görüşmelerde kabul edilmiş olan kanun layihası aynen kabul edilmiştir.³²¹

4480 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Kaldırılması Hakkında Kanun 26 Ocak 1944 tarihinde 6216 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır. Kanun metni aşağıdaki gibidir: ³²²

BİRİNCİ MADDE: 26 Nisan 1944 tarih ve 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 1 Ocak 1946 tarihinden başlamak üzere yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ BİRİNCİ MADDE: 1945 ve daha evvelki mahsul yıllarına ilişkin toprak mahsulleri hakkında, 4553 sayılı kanun hükümleri uygulanır. 1945 yılı mahsulünden 1 Ocak 1946 tarihinden sonra idrak edilecek mahsuller de bu hükme

³²⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, s.76.

³²¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 7, Cilt:21, Toplantı:3, Yirmi Yedinci Birleşim, 23 Ocak 1946, s.91-92.

³²² *TBMM Kanunlar Dergisi*, Dönem 7, Cilt:28, Toplantı:3, Yirmi Yedinci Birleşim, Ankara: TBMM Basımevi, 1946, s.526.

bağlıdır.

GEÇİCİ İKİNCİ MADDE: Bakanlar Kurulu kararıyla belirtilecek kuraklık ve başka tabi'i afet gören yerlerde her ödevlinin 1945 yılına ilişkin ekim cetvelinde ekim alanına attığını beyan ettiği tohum miktarı mezkûr yıl için kesinleşmiş vergisi delaletiyle bulunacak üretimi tutarıyla kıyaslanarak bire ikiye kadar hububat ve bakliyat mahsulü aldıkları anlaşılanların vergileri silinir. Bunlardan kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar alınmış olan vergiler, isteklerine göre ayni veya para olarak teslim yerlerinde geri verilir. Herhangi bir sebeple ekim cetveli alınmamış veya alınan cetvelde atılan tohum miktarları gösterilmemiş olduğu takdirde bu miktarlar ödevlilerin muhtar ve ihtiyar kurulunca onanmış beyanları üzerine idare kurullarınca kesin olarak belli edilir

İKİNCİ MADDE: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

ÜÇÜNCÜ MADDE: Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

23 Ocak 1946 tarihinde, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kaldırıldığı gün, kabul edilen geçici bir madde ile Bakanlar Kurulu Kararıyla sel, kuraklık nedeniyle 1945 üretim yılında tabi afet görmüş üreticilerin vergilerinin silinmesine, kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar borçlarını ödemiş olanların ise isteklerine göre ayni ya da nakdi olarak vergilerinin geri ödenmesine karar verilmiştir.³²³

Kasım 1945'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılmasına değinerek, bu verginin kaldırılmasından duyduğu memnuniyetini dile getirmiştir. Gazetelerde Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılmasının halk arasında da sevinçe karşılandığı belirtilmiştir.³²⁴ Özellikle de vergi borcunu ödemede zorluk yaşayan küçük üreticiler üzerinden çok büyük bir yük kalkmıştır.

³²³ Çiftçi, s.7.; Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: XXVII, Devlet Matbaası, Ankara 1946, s.849.

³²⁴ Çankaya, a.g.t., s.65.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPRAK MAHSÜLLERİ VERGİSİNİN SONUÇLARI

4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi Uygulamalarının Sosyal Hayata Etkileri

İkinci Dünya Savaşı, 1939-1945 yılları boyunca sürmüş, hem maddi hem de manevi olarak devletlere büyük kayıplar verdirtmiştir. Yeni bir dünya düzeninin kurulmasıyla sonuçlanan bu savaşın Türkiye’yi de birçok alanda etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Fiili olarak savaş dışında kalmış olmakla birlikte, ekonomide büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Savaş yıllarında uygulanan kırsal kesime yönelik politikalar, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan bu kesimin toplumsal ve hayatında neden olduğu dönüşümlerle tüm toplumsal yapıyı da etkilemiştir.

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomik ve toplumsal sonuçlarına bakacak olursak, bu savaş, sermayenin belli ellerde toplanmasını sağlamıştır. İlk yıllarda başbakan Refik Saydam’ın ekonomiyi denetim altına alma çabaları, Şükrü Saraçoğlu’nun başbakanlığıyla büyük ölçüde rafa kaldırılmıştır.³²⁵ Savaşla birlikte ithalat kısıtlanması mal darlıklarına neden olmuştur. Savaşın yaklaştığını önceden anlayanlar mal stoklamış, sonuçta karaborsa ve ihtikar artmıştır.³²⁶

Savaş, aralarında derin bir uçurum olan iki toplumsal tabakanın oluşumunu hızlandırmıştır. Toplumsal yapıda, bir tarafta kolayca servet kazanmış az sayıda insan, diğer tarafta ise küçük çiftçi, küçük üretici, emekçi, küçük ve orta derecedeki memurlardan oluşan milyonluk yığınlar yer almıştır. Dar gelirli diye adlandırılacak bu gruptaki insanların yaşama koşulları gittikçe bozulmuştur. Sağlıklı beslenmek bir yana, karınlarını bile doyurmakta zorlanmışlardır. Verem,

³²⁵ Çavdar, *a.g.e.*, s.309.

³²⁶ Çavdar, *a.g.e.*, s.297.

zafiyet, tifüs gibi hastalıklar yaygınlaşmıştır.³²⁷

Tablo III: Nüfusun Gelişimi³²⁸

Yıllar	Toplam Nüfus
1940	17.820.950
1945	18.790.174
1950	20.947.188

Savaş yıllarında Türkiye nüfusu incelenecek olursa 1940 ile 1945 arasında nüfus artış hızında büyük bir yavaşlama görülmüştür. Savaş döneminde, genç nüfusun askere alınması, salgın hastalıklar, yüksek orandaki çocuk ölümleri nüfus artış hızını azaltmıştır. Savaş yıllarının bitmesiyle 1945'ten itibaren nüfus artış oranı % 2'lerin üzerine çıkmıştır. Bu artışta piyasalardaki savaş ekonomisi ortamının kalkması, askere alınanların terhis edilmesi, penisilin gibi ilaçların yaygınlaşması gibi faktörler etkili olmuştur. Nüfusun niteliksel yapısında göze çarpan diğer bir nokta 1940'lı yıllarda görülen köyden kente doğru göç olmuştur. Büyük kentlerdeki sanayi kuruluşlarının çevresinde gecekondu yerleşmeleri artmıştır. Nüfusun okur-yazarlık oranında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1940'ta okuma yazma bilmeyen nüfusun oranı %75,5'ken, 1950'de bu oran % 69,8'e gerilemiştir.³²⁹

Tablo IV: Nüfusun Kent ve Kır Arasındaki Dağılımı³³⁰

Yıllar	Kentsel Nüfus Oranı (%)	Kırsal Nüfus Oranı (%)
1940	24.4	75.6
1945	24.9	75.1
1950	25.0	75.0

Nüfusun kırsal alan ve kentler arasındaki dağılımına bakacak olursak, nüfusun büyük oranda kırsal kesimde yaşadığı gözlemlenmiştir. 1940-1950 yılları

³²⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s.310.

³²⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s.340.

³²⁹ Çavdar, *a.g.e.*, s.340-341.

³³⁰ Çavdar, *a.g.e.*, s.341.

arasındaki dönemde toplam erkek nüfusu içinde kentte yaşayanlar %26.2'den %26.6'ya yükselmiştir. Toplam kadın nüfus içindeki kentli oranı ise %22.6'dan %23.4'e çıkmıştır. Bu oranlar kırsal nüfusla karşılaştırıldığında kentlere yönelik bir erkek nüfus göçünün olduğunu ispatlamaktadır.³³¹

Savaşın bitmesiyle birlikte, Türkiye'de demokratikleşme doğrultusunda bazı kararlar alınmıştır. Dernekler yasası değiştirilerek, sınıf temeline dayanan dernek kurma yasağı kaldırılmış ve başta İstanbul olmak üzere birçok işçi sendikası kurulmuştur. Bu dönemde basında eleştirel sesler yükselmeye başlamıştır. 1944'ten itibaren demokrasi kavramı tartışılmış, bu tartışmaların başını çeken gazete ise Tan gazetesi olmuştur. Savaş sırasında demokrasi cephesini destekleyen Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Emin Yalman ve Sertel'ler, 1945'ten itibaren "nasıl bir demokrasi" sorusunu gazetelerinde tartışmaya başlamışlardır.³³²

Savaş yıllarında, iktidarı, egemen sınıflarla karşı karşıya getiren olağanüstü vergiler savunma ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır. Savaşı izleyen yıllardaki gelişmelerin sınıfsal temelleri savaş döneminde atılmıştır.³³³

1945 yılında Türkiye nüfusunun %83'ü çiftçilerden oluşmuştur. Ülkenin çeşitli bölgelerine dağılmış olarak 40.000'den fazla köy yer almıştır. Ekilebilir topraklar oldukça sınırlı kalmıştır. Toprak mülkiyeti cetvellerine göre 5000 dönümü aşan büyük çiftlikler 418; 500-5000 dönümlük orta mülkler 5764; 500 dönümden küçük mülkler ise 2.493.000 adet olmuştur. Tüm çiftçiler arasında 5000 dönümü aşanların oranı %0.01, 500-5000 dönümlük orta mülklerin oranı %0,23, 500 dönümden küçük mülklerin oranı ise %99.75'dir. Türkiye'deki çiftçilerin büyük bir kısmı küçük üreticilerden oluşmuştur.³³⁴

Savaş yılları boyunca kırsal kesimin üzerindeki ağır yüklerden birini Toprak

³³¹ Çavdar, a.g.e., s.342.

³³² Çavdar, a.g.e., s.304.

³³³ Timur, a.g.e., s.191.

³³⁴ Ömer Lütfi Barkan, "Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, s.473.

Mahsulleri Vergisi oluşturmuştur. Özellikle verginin uygulanması sırasında yapılan yanlışlıklar ve haksızlıklar kırsal kesimin tepkilerine neden olmuştur. Vergi'nin toplanmasında büyük ölçüde Toprak Mahsulleri Ofisi görev almıştır. Ofisin bazı uygulamaları ve görevli memurların hareketleri, ofisle üreticiyi karşı karşıya getirmiştir. Genelde çiftçiler savaş dolayısıyla olağan üstü tedbirler alınması gerektiğini anlamış olmakla beraber Ofis'in tepeden inme hareket tarzını ve yükün herkese eşit biçimde yüklenmemiş olmasına itiraz etmişlerdir.³³⁵

Toprak Mahsulleri Vergisi, uygulama aşamasında üreticiye yaptığı etkileriyle üretimi düşürmüş, özellikle harman zamanlarında işleri geciktirmiştir. Vergiye karşı üreticiler, ürünü saklama, toprağa gömme gibi çabalarla ürünü kaçırmaya çalışmışlardır. Toprak Mahsulleri Vergisi, arazi üzerinden değil, ürün üzerinden alınmıştır. Vergi, toprağını boş bırakandan değil, ekenden alındığı için birçok üretici toprağı ekmeme yolunu seçmiştir. Verginin aynı olarak tahsili de çeşitli sakıncalar doğurmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi, tarımı olumsuz etkilemekle birlikte, dar gelirli tüketicilere ve sabit gelirliilere yönelik iaşe ihtiyacının karşılanmasında olumlu sonuçlar doğurmuştur.³³⁶

Suad Başar, “Modern vergicilik telakkilerinde vergi yükünün adilane tevzii mükelleflerinin mali iktidarlarına göre vergiye tabi tutulmasını icabettirir; bu ise ancak herkesin gerçek gelirinin bilinmesi ve vergilendirilmesi ile kabil olur” demiştir. Oysa Toprak Mahsulleri Vergisi, kapsamına giren mükelleflerin mali güçlerini değil, üretimlerini vergilendirmiştir.³³⁷

Toprak Mahsulleri Vergisi ve devlete satılması mecburi miktarların yüzde yetmişi teslim edilmeden, vergiye tabi mahsullerin alım ve satımının yasaklanması üreticileri parasal olarak etkileyerek, kredi darlığı meydana getirmiştir. Üreticilerin, öncelikle hasat edilen mahsulü satarak, arkadan gelen mahsullerin orak, çapa ve diğer masraflarını karşılamaları gerekirken, ürününün satılışına getirilen yasak onu

³³⁵ Çankaya, a.g.t., s.82-83.

³³⁶ Çankaya, a.g.t., s.83.

³³⁷ Başar, a.g.m., s.91

tefecilerin eline düşürmüştür. Üreticilerin bu masraflarını karşılayabilmek için başka kaynaklardan faizle borç bulmaya çalışmışlardır. Bu da üretimin maliyetini yükseltici etkenler arasında yer almıştır.³³⁸

1945’li yıllarda, çiftçi ailelerinin nüfusu ortalama olarak 3.000.000 olarak tahmin edilmiştir. Bir ailenin sıkıntısız geçinebilmesi için ortalama 10 hektar toprağa sahip olması gerekmiştir. Bu durumda tüm çiftçilerin geçinebilmesi için ortalama olarak 30 milyon hektar ekilebilir toprağa ihtiyaç duyulmuştur. Oysa Türkiye’nin bazı bölgelerinde toprak öylesine verimsizdir ki peş peşe üç yıl boyunca nadasa bırakmak gerekmiştir. Tarımın ilkel koşullarla yapılması, kalitesiz tohum kullanımı, gübrelemenin ve makineleşmenin yaygın olmaması gibi sebeplerle topraktan istenilen verim alınamamıştır.³³⁹

Ekonomik gelişmeler, bu gelişmelerin doğurduğu sonuçlar, yaşanan göçler ve bu göçlerin doğurduğu değişimler, kırsal kesimin yaşayışlarında, toplumsal geleneklerinde ve tutumlarında önemli dönüşümlere yol açmıştır. İnsanlar daha bireysel düşünmeye başladıklarından, fikirleri ve tavırları üzerinde dinin etkisi de azalmıştır. İnanç olarak dine bağlılıklarını sürdürmekle birlikte, din kisvesi altında yapılan uygulamalar, özellikle kendi çıkarlarına ters düştüğünde tepkilerini ortaya koymuşlardır. Kırsal kesim okul, doktor, ilaç, yeni alet ve makineler gibi modern gelişmeleri büyük bir heyecan ve istekle kabullenmiştir. Kırsal kesimin dış dünya ile bağlantısının artmasıyla radyo cihazlarının sayısı ve okunan gazete oranı da artmıştır.³⁴⁰

Savaş sonrasında kırsal kesim içerisindeki toplumsal tabakalarda da önemli değişimler yaşanmıştır. Köy topluluklarında yeni beliren gruplar köy ağalarına direnç göstermeye başlamıştır. Eski nüfuzlu gruplar da köy muhtarlıklarını ele geçirerek otoritelerini korumaya çalışmıştır. Köy topluluklarında sosyal mevkiinin yerini belirlemede artık aile asaleti değil, ekonomik zenginlik ön planda olmuştur. Kırsal

³³⁸ Çankaya, *a.g.t.*, s.84.

³³⁹ Karpat, *a.g.e.*, s.99-100.

³⁴⁰ Karpat, *a.g.e.*, s.103-104.

kesim fazla direnmeden hatta istekle şehir usullerini, adetlerini benimsemeye başlamıştır.³⁴¹

Karpat, Türkiye’de, ülke ekonomisini kontrol altında tutan büyük bir sermayedar sınıfının olmadığını, ancak toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler, aydınlar ve memurlardan oluşan geniş bir orta sınıfın bulunduğunu söylemiştir. Topraklar belli kişilerin elinde toplanmıştır. Karpat, topraklarını ırgat tutarak işleyenleri ya da yarıcılara vererek işletenleri de toprak ağası grubuna dahil etmiştir. 1953’te Tarım Bakanlığı tarafından yapılan bir araştırmaya göre ekime elverişli toprakların %25’i, çiftçi ailelerinin %1,5’unun elinde yer almıştır. Bunların yaklaşık 50.000 aile olduğu ifade edilmiştir.³⁴²

Büyük toprak sahipleri, tütün, zeytin, pamuk, taze meyve gibi sanayide kullanılan ürünlerin yetiştiricileri olup, Ege, Marmara ve Adana çevresindeki küçük şehirlerde oturmuştur. Bunlar kendi mahsullerini kendileri işleyerek hükümete ya da doğrudan doğruya tüketiciye satmışlardır. Hatta bazıları kendi ticarethanelerini kurarak ürünlerini dışarıya ihraç etmişlerdir. Örneğin 15.000 nüfusa sahip Türkiye’nin zeytin, yağ ve sabun imali merkezi Ayvalık, %50’nin üzerinde milyoner yüzdesine sahip olmuştur. Hem kırsal kesimle hem de şehirlilerle ilişki kuran bu yarı şehirli grup, çok partili hayata geçişten sonraki dönemde, her iki grup üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştur.³⁴³

Savaş döneminde kıtlığı ve açlığı önlemek için devletin almış olduğu önlemler, uygulamış olduğu ekonomi politikaları, iktidarın eşraf ortağını yıpratmakla birlikte çiftçinin de yoksullaşmasına sebep olmuştur. Özellikle hükümetin Milli Korunma Kanunu’nun verdiği yetkiye dayanarak, tarım ürünleri fiyatlarını çok düşük düzeyde tutması çiftçi yığınlarında geniş hoşnutsuzluk yaratmıştır.³⁴⁴

³⁴¹ Karpat, *a.g.e.*, s.104-105.

³⁴² Karpat, *a.g.e.*, s.108.

³⁴³ Karpat, *a.g.e.*, s.108-109.

³⁴⁴ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 6. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 1973, s.324-325.

Kırsal kesime savaş yılları boyunca uygulanan Toprak Mahsulleri Vergisi, sosyal hayatlarında önemli değişimlere neden olmuştur. Vergiyi ödeyebilmek için tarımsal alandaki erkek nüfus, çevre köylere giderek burada çalışmıştır. Böylece erkek nüfus içerisinde çalışmak için kentlere göçler görülmeye başlanmıştır. Vergi arazi üzerinden değil ürün üzerinden alındığından, kimileri toprağını boş bırakarak şehirlerde çalışmayı tercih etmiştir. Vergi, genel olarak küçük çiftçi üzerinde yıkıcı etkilere sahip olmuşken, büyük çiftçilerin daha da zenginleşmesine sebep olmuştur. Dönemin basınında genel olarak kırsal kesimin zenginleştiğine dair haberler çıkmışsa da zenginleşen kesim küçük üreticiler değil daha büyük topraklara sahip üreticiler olmuştur.

Yine bu dönemde çiftçilerin zenginleşerek safahata ve eğlenceye daldıkları, alkol tüketimini arttırarak, ahlaki bir zayıflık içerisine sürüklendiğine dair çıkan haberler de genel olarak gerçek dışıdır. Kırsal kesimde karaborsacılık yaparak, yükselen buğday fiyatları sayesinde zenginleşen ve sonradan görme olarak nitelendirilen bir kesim bulunmaktadır. Ancak bunların kırsal kesim içerisindeki oranı çok düşük kalmaktadır. Vergi, fakir çiftçiye daha da fakirleştirip, yaşama koşullarını daha da düşürürken, zengin çiftçiye daha da zenginleştirip yaşam standartlarını yükseltmiştir.

4.2. Toprak Mahsulleri Vergisi'nin İktisadi Hayata Etkileri

“Köycülük” tek parti yönetiminin temel politikasını oluşturmuştur. Cumhuriyet yönetimi, ilk günlerden itibaren toprak politikalarının ve tarımsal üretimin, ekonomiye yön veren temel unsur olduğunun bilinciyle bir takım düzenlemelere gitmiştir. Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu ile toprakta özel mülkiyet esasına dayanan üretim ilişkileri pekiştirilmiştir. Toprak sisteminde en önemli unsurlardan biri, tapu sicillerinin yani Kadastro düzenli ve güvenilir olarak sağlanması olmuştur. Bu amaçla 1925 yılından itibaren sicilli emlakı içeren

Tapu kütüğü oluşturularak mülkiyet hakkı güvenceye alınmıştır.³⁴⁵

Cumhuriyet yönetiminin tarım sektöründe yaptığı en önemli atılım Aşar Vergisi'nin kaldırılması olmuştur. Çiftçiye üretimden caydıran, kırsal kesimde sermaye birikimine engel olan verginin kaldırılışıyla vergi yükü kırsal kesimden şehre doğru kaydırılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tahıl ve hayvan piyasasına hakim olan unsur “tüccar” grubu olmuştur. Bu yüzden de tüccarın uyguladığı spekülâtif fiyat oynamaları nedeniyle kırsal kesim çoğunlukla güç durumda kalmıştır.³⁴⁶

Devlet tahıl ticaretine müdahale etmek ve üreticileri korumak için Ziraat Bankası'na üreticiden buğday alma yetkisini tanımıştır. Ziraat Bankasının bu alım çalışmaları Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Ofis, Bakanlar Kurulunun belirlediği üretici bölgelerde, tahıl satın alarak fiyatları korumuş, tüketim bölgelerinde satış yaparak fiyatları düzenlemiştir.³⁴⁷

Türkiye’de ekonominin savaş koşullarına ayak uydurmasını amaçlayan bir yasa ancak 26 Ocak 1940’ta “Milli Korunma Kanunu” kabul edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ekonominin her alanında olduğu gibi tarım sektöründe de büyük bir gerileme yaşanmıştır. Savaş döneminde tarım çok büyük darbe yemiş, üretim düzeyleri çok gerilemiştir. 1938 sabit fiyatlarıyla toplam hububat üretimi ise 1938’den 1945’ e kadar yüzde 52 oranında düşüş göstermiştir.³⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, savaşın içindeki ve dışındaki bütün ülkelerde, savaşın gerektirdiği harcamalar yeni vergiler, vergi artırımları ve borçlanmalar yoluyla karşılanmıştır. Bu dönemde kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi'nin mali amacı, savaş sırasında hazinesi sıkışan devlete yeni vergi kaynağı olarak artan milli savunma ihtiyaçlarını karşılamaktır. 1943 yılında Toprak

³⁴⁵ Toprak, *a.g.m.*, s.21-22.

³⁴⁶ Toprak, *a.g.m.*, s.22-23.

³⁴⁷ Toprak, *a.g.m.*, s.23.

³⁴⁸ Selim Deringil, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.20-21.

Mahsulleri Vergisi'nden 110 – 130.000.000 TL. tahsilat yapılması planlanırken, elde edilen miktar 59.600.000 TL. olmuştur. Görüldüğü üzere bu beklenenin oldukça altında bir rakam olmuştur. 1943 yılında Toprak Mahsulleri Vergisi'nden hedeflenen sonucun alınamamasında, uygulanması için kalabalık bir memur kadrosuna ihtiyaç duyulan ölçü sisteminin kullanılması etkili olmuştur. Ayrıca, dağınık halde bulunan 34.500 köy üzerinde, fiili bir denetlemenin yapılmasında çok büyük zorluklar yaşanmıştır.³⁴⁹

26 Nisan 1944'te kabul edilen yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile ölçme usulü kaldırılarak tahmin usulü kabul edilmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi'nden 1944 mahsul yılı için 124.000.000 TL gelir hedeflenirken, tahsil edilen tutar 47.200.000 TL olmuştur. Vergi toplama usulü değiştirilmiş olmasına rağmen bu rakam beklentilerin çok altında kalmıştır. 1945 mali yılı bütçesi ile birlikte bütçe yılı değiştirildiğinden, bütçe gelir ve gider tahminleri yedi aylık dönemi kapsamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi'nden elde edilen gelir 1945 yılında 66.700.000 TL, 1946 yılında ise 60.000.000 TL olmuştur. Kişi başına düşen vergi yükü, üç yıllık vergi toplamı, 1940 nüfus sayımına göre 13.5 milyon olan kırsal kesim nüfusuna bölündüğünde 17,5 – 18 TL. olmuştur. Yılda kişi başına düşen Toprak Mahsulleri Vergisi 6 lira olmuştur. Tarımın, ekonomideki büyük payı düşünüldüğünde bu rakam, verginin toplanmasında başarısızlık yaşandığını göstermiştir.³⁵⁰

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin uygulandığı yıllarda Türkiye'nin zirai gelirinin 1943, 1944 ve 1945 yıllarında aynı kaldığı düşünülür ve yıllık 2.620.000 TL olduğu hesaplanırsa, üç yıllık zirai gelir toplamı 7.800.000 TL olmuştur. Üç yılda ödenen Toprak Mahsulleri Vergisi bu gelirin yalnızca %3'ünü oluşturmuştur. Çoğunluğunu düşük gelirli ailelerin oluşturduğu kırsal nüfusta, mevcut vergilere eklenen %3'lük bir vergi yükü, mali sıkıntıyı arttırmıştır. Zirai gelirlerin, milli gelirin %48' ini oluşturmasına rağmen, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin 1943, 1944, 1945 yıllarına ait üç yıllık hasılatı, aynı yılların toplam bütçe tahsilatının %8.5'ini karşılamıştır. Bu rakamlara bakıldığında devlet, bu vergiden hedeflediği geliri ve

³⁴⁹ Baydar, *a.g.e.*, s.52-55. ; Çankaya, *a.g.t.*, s.87.

³⁵⁰ Baydar, *a.g.e.*, s.57-58. ; Çankaya, *a.g.t.*, s.87-88.

ürünü elde edememiştir.³⁵¹

Cumhuriyet Halk Partisi'nin hem halkın iâşesini sağlamak hem de devletin nakit paraya olan ihtiyacını karşılamak amacıyla çıkarmış olduğu Toprak Mahsulleri Vergisi ekonomik sonuçları açısından beklentisini karşılamamıştır. Kırsal kesimin vergiye karşı direnmesi, ürününü gizlemesi gibi etkenlerle beklenen oranda ürün toplanamamış ve beklenen gelir elde edilememiştir. Üstelik kırsal kesimin direnişiyile karşılaşmış, uygulamadan kaynaklanan sorunlar, vergi kaldırıldıktan sonra bile kırsal kesimin Cumhuriyet Halk Partisi'ne olan tutumunu belirlemiştir. Savaş yılları boyunca halkın iâşesini sağlamada önemli bir yere sahip olan vergi, gayri safi milli hasılanın en büyük kesimini oluşturan kırsal kesimin mali koşullarını, dolayısıyla da ekonomi piyasalarını belirleyici bir rol oynamıştır.

4.3. Toprak Mahsulleri Vergisinin Siyasal Hayata Etkileri

4.3.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Siyasal Durum

Savaşın başlamasıyla birlikte, bir milyona yakın yetişkin erkek nüfusun askere alınması tarımda iş gücü kaybı oluşturmuş ve bunun etkisi en çok buğday tarımı yapılan iç bölgelerde görülmüştür. Bu nedenle orta çiftçilerin sayısının azalmaya başlaması, bu kesimin hükümetle ittifakının temelini zayıflatmıştır. 1943 yılında uygulamaya konulan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, orta çiftçiyi devletle olan ittifakına iyice yabancılaştırmıştır. Bu tip uygulamalar nedeniyle orta çiftçilik siyasal bir öge haline gelmiş ve savaş sonrası süreçte, Cumhuriyet Halk Partisi'ni yenilgiye uğratmak için zengin çiftçilerle birlikte hareket etmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi ile büyük çiftçi de vergiye tabi tutulmuş ve kamu harcamalarının finansmanına geniş ölçüde katılmıştır. Bu yüzden bu verginin, Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi büyük toprak sahiplerinin tepkisini ve direnişini doğuran diğer uygulamalarla birlikte, toprak ağalarının ve toprak

³⁵¹ Çankaya, *a.g.t.*, s.88.

burjuvazisinin, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarına cephe almasına yol açan ana etkenlerden biri olmuştur.³⁵²

Toprak mahsullerini devlete satma mecburiyeti, çiftçinin Toprak Mahsulleri Ofisi'nden ve Cumhuriyet Halk Partisi'nden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Birçok durumda çiftçiler önceden tespit edilmiş olan vergilerini ödeyebilmek için eşyalarını bile satmışlardır. Ülke ihtiyacını önceden tespit edemeyen Ofis'in elindeki mahsul stoklarını yabancı ülkelere satmasıyla iase problemleri yaşanmıştır. Ofis, stoklama ve piyasa ihtiyaçlarını karşılamada beklenen başarıyı gösterememiştir. Örneğin 1950 yılında toprağın küçük parçalara ayrılmış olduğu, genel olarak tütün ve mısır tarımının yapıldığı Karadeniz Bölgesi'nde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hiç buğday stoku yoktur. Çünkü 1948 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi 40.000 ton buğdayı dışarıya ihraç etmiştir. Bu bölgede köylerdeki halktan, açlıktan ölenlerin bile olduğu iddia edilmiştir.³⁵³

Bursa'da çiftçiler Celal Bayar'a niçin muhalefeti desteklediklerini aktarırken, "Bütün mahsulümüzü Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verdiğimiz halde hala onlara yüzde yetmiş mahsul borçluyuz. Borcumuzu ödemek için öküzlerimizi sattık... Toprağı öküzsüz nasıl işleriz; çaresiz tarlalarımızı nadasa bırakıp zenginlerin topraklarına çalışıyoruz. Şehre buğdayı biz satıyoruz, ama biz ekmeğe otuz beş kuruş öderken, onlar otuz kuruştan alıyorlar." demişlerdir.³⁵⁴

Şevket Süreyya Aydemir de bu konuda şöyle demiştir: "Her şey, şehirler ve şehirliler açısından ele alınıyordu. Halbuki, başta buğday ve hayvan mahsulleri olmak üzere bütün zirai ürünlerde öyle bir fiyat yetersizliği vardı ki, çiftçiyi kasıp kavuruyordu. Ama hayat pahalılığı ile mücadele deyince, idarenin başında olanlar, her şeyden önce yine buğdayı, eti ve zirai ürünleri şehirlere daha ucuza mal etmekten başka bir yol aramıyorlardı."³⁵⁵ Kırsal kesim devletin savaş dolayısıyla zor durumda

³⁵² Çağlar Keyder, Faruk Birtok, "Türkiye'de Devlet- Tarım İlişkileri 1923-1950", *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara: Dost Kitabevi, 1983, s.210.

³⁵³ Karpat, a.g.e, s.102.

³⁵⁴ *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1946.

³⁵⁵ Cavidar, a.g.e., s.330-331. ; Aydemir, a.g.e., s.345.

olan ekonomisini anlamış ve başvurduğu ekonomik tedbirlerin gerekliliğini kavramıştır. Ancak yine de çiftçiler Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yaptığı tepeden inme uygulamaları ve ekonomik yükün herkese eşit dağılmamasını kabullenememiştir.³⁵⁶

Türkiye'de kırsal kesim, İkinci Dünya Savaşı'nın öncesinde, kendilerine has siyasi bir ideolojiye sahip olmamıştır. Ancak zamanla hayat şartlarının doğurduğu istek ve görüşleri siyasetteki yerini almıştır.³⁵⁷ Kırsal kesimin istek ve görüşleri siyasi partiler tarafından geniş çaplı olarak ele alınmış, politikayı belirleyen önemli unsurlar arasında yer almıştır.

Tek parti yönetiminin ilk yıllardaki temel hedefi, kıt kaynaklar ve sınırlı sermaye ile kırsal kesimdeki dengeleri bozmadan kriz dönemini atlattırmak olmuştur. İç pazarın gelişimine yönelik alınan önlemler, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tarımsal bilgi beceri eğitimi, teknolojik aletlerin teşviki vb. gelişmelere rağmen, tek parti dönemi genel olarak sanayi planlarıyla anılmıştır. Tarımsal gelişme ise Demokrat Parti ile birlikte 1950'li yıllarda anılmıştır.³⁵⁸

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, hatıralarında savaş dönemindeki durumu şöyle anlatmaktadır.

Zeytinyağı piyasasını tekeli altına alan bakan mı istersiniz; karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırttıklarını görebilirsiniz. Bu yüzden memleket öylesine bir ekonomik buhran içine düşmüştü ki, bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutun da bir kilo çiviye kadar bütün “zaruri havayic” altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler sırasına girmiş ve geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vahamet arz etmeye başlamıştı. Hükümet başkanı zavallı Refik Saydam her ne kadar bir “iaşe teşkilatı” kurmak ve birkaç madde üzerinde tayinlama ya da vesikaya bağlama usullerini uygulamaya teşebbüs etmiş ise de bu teşebbüsünü halkın şikayetleri ve direnmeleri yüzünden yürütmeye imkan bulamamanın acısıyla bir kalp sektesine uğrayarak ölüp gitmiştir. Bu şikâyetlerin, bu direnmelerin

³⁵⁶ Karpas, a.g.e., s.101-102.

³⁵⁷ Karpas, a.g.e., s.105.

³⁵⁸ Toprak, a.g.e., s.29-30.

*nasıl isyanımsı bir şekil aldığı, İstanbul'da geçirdiğim birkaç içinde pek yakından müşahade etmişim: Her meslekten, her sınıftan kime rast geldimse, hemen hepsi, hükümet ve dolayısıyla İsmet Paşa aleyhine ateş püskürüyordu ve bu hal beni adeta telaşa düşürmüştü.*³⁵⁹

Demokrat Parti, muhalefette bulunduğu yıllar boyunca Cumhuriyet Halk Partisi'nin tarım kesimine yönelik politikalarına ve savaş yıllarında bu kesime yapılan uygulamaları eleştirmiştir. Özellikle eleştirdiği noktalardan birini Toprak Mahsulleri Ofisi'nin uygulamaları olmuştur. Kırsal kesimin Demokrat Partiye yaklaşmasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çok büyük etkisi olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve uygulamalarını muhalefette bulunduğu yıllar boyunca eleştirmiş olan Demokrat Parti iktidarı da Toprak Mahsulleri Ofisi'ni kullanmıştır. Demokrat Parti döneminde toprak mahsulleri fiyatlarına, dünya piyasasının çok üzerinde bir değer biçilmiş, ancak bu toplumdaki diğer kesimlerin zararına bir gelişme olmuştur.³⁶⁰

Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca kırsal kesime yönelik uyguladığı politikalar, alınan Toprak Mahsulleri Vergisi, toplumun bu en büyük kesiminin tepkisine neden olmuştur. Kırsal kesim bu uygulamaları yüzünden Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalif olarak kurulan ve kırsal kesime yönelik olumlu söylemleriyle gelen Demokrat Parti'yi desteklemiştir. Demokrat Partililer, kırsal kesimin hoşnutsuzluklarını bildikleri için, muhalefetteki söylemlerinde özellikle kırsal kesime ve savaş yıllarında yaşadıkları sıkıntılara yer vermişlerdir.

4.3.2. Çok Partili Hayata Geçiş Kararı

Türkiye'nin çok partili hayata geçiş kararında iç etmenlerin belirleyici olduğunu savunan yazarlar, ülkedeki yaygın hoşnutsuzluk karşısında yöneticilerin

³⁵⁹ **Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, *Politikada 45 Yıl*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s.184-185.

³⁶⁰ **Karpat**, *a.g.e.*, s.102.

bilerek “emniyet sübabı” açmak için çok partili sisteme geçişe izin verdikleri tezini savunmuşlardır. Bu teze göre, uzun yıllar tek parti ile yönetilmiş toplumda savaş döneminin sıkıntıları, izlenen iktisat politikalarının sonuçları ve bu dönemde kurulan aşırı kontrolcü yönetimden dolayı Cumhuriyet Halk Partisi’ne karşı bir bıkkınlık ve tepki oluşmuştur. Yine bu tezi savunanların iddialarına göre İnönü, bu hoşnutsuzluğun bir patlamaya dönüşmesi olasılığını göz önünde bulundurarak bir emniyet sübabı açmak gereksinimi hissettiği için çok partili hayata izin vermiştir. Toplumdaki farklı kesimlerin örgütlenme düzeyinin düşük olduğu 1945’ler Türkiye’inde, hoşnutsuzlukların ifade edilebileceği yollar son derece sınırlı olmuştur. Böyle bir ortamda siyasal hareketlilik önce meclis ve parti içerisinde artmış, daha sonra da topluma yayılmıştır.³⁶¹

Cumhuriyet Halk Partisi’nin geniş ölçüde temel desteğini oluşturan bürokrat grup, savaş yılları içerisinde hem maddi kayıplara hem de statü kayıplarına uğramıştır. Özellikle Saraçoğlu Hükümeti döneminde memurların iâşesi için önlemler alınmışsa da sonuç değişmemiştir. Memurlara yapılan bazı ayni yardımlar, halk ile memurlar arasındaki farkı belirginleştirmiştir. Geniş halk yığınlarının memurlardan soğumalarına ve halk ile memurlar arasındaki ayrıcalıkların keskinleşmesine neden olmuştur. Halk, hem memurlardan hem de onun sembolize ettiği bürokrasiden, hem de bürokrasinin simgelemiş olduğu Cumhuriyet Halk Partisi’nden uzaklaşmıştır.³⁶²

Şükrü Karatepe gibi bazı yazarlar ise savaş yıllarında uygulanan devletçilik politikasının siyasi kadrolara ve yüksek bürokrasiye çok geniş yetkiler tanıdığını belirtmişlerdir. İşte bu darlık koşullarından yararlanan siyasetçi ve bürokratlar, devlet imkânlarını kullanmaya alışkın olan ticaret kesimiyle işbirliği yaparak ekonominin rantını aralarında bölüşmüşlerdir.³⁶³ Çetin Yetkin, üst düzeydeki kimi kamu görevlilerinin, milletvekillerinin ve hatta bazı bakanların bile durumdan faydalanarak çeşitli yollarla büyük kazançlar sağladıkları yönündeki dedikodular arttığını ifade

³⁶¹ **Nihal Kara**, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Kararının Nedenleri”, *Yapıt*, İnönü Özel Sayısı, Sayı:8, Aralık-Ocak 1984-1985, s.70-71.

³⁶² **Koçak**, *a.g.e.*, s.543-544.

³⁶³ **Şükrü Karatepe**, *Tek Parti Dönemi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, s.69-70.

etmiştir. Yetkin'in iddialarına göre Refik Saydam'ın Temmuz 1942'deki beklenmedik ölümü sonrası, mal varlığı tespit edilirken çuvallarla stoklanmış çeşitli mallar bulunmuştur.³⁶⁴ Karatepe'ye göre yolsuzlukla mücadele için alınan önlemler bile halka yeni güçlükler sağlamaktan öte sonuçlar doğurmamıştır.

Türkiye'yi savaş dışında tutabilmiş olması İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin bir başarısı olarak görülmekle birlikte bu dönemde uygulanan politikalar hep tartışma konusu olmuştur. Savaştan sonraki yıllar boyunca "ihtikar" (vurgunculuk), "yoksulluk" ya da "savaş zengini" denildiğinde akıllara Cumhuriyet Halk Partisi gelmiştir.³⁶⁵

Şükrü Karatepe, savaş sırasında Cumhuriyet Halk Partisi'nin varlıklı kesimlerin desteğini kaybettiğini şöyle ifade etmiştir:

*Savaş zenginlerinin dışa dönük ilişkileri olan İstanbullu ve gayrimüslim kanadı, Varlık Vergisi; büyük çiftçi kanadı, Varlık Vergisi, büyük çiftçi kanadı, Toprak Mahsulleri Vergisi, Köy Enstitüleri ve dönemin sonlarına gündeme gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu nedeniyle Halk Partisi'nden uzaklaştı. Bu gruplar daha sonraki dönemlerde Demokrat Parti'yi ve devamı olan diğer partileri desteklediler.*³⁶⁶

Avni Doğan, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası adlı kitabında aradan yıllar geçtiği halde çiftçinin yeşil ekininden alınan vergi yüzünden halkın Cumhuriyet Halk Partisi'ne duyduğu hiddeti unutturmak mümkün olmamıştır diyerek, Toprak Mahsulleri Vergisi'nin çiftçimiz üzerindeki etkisini ve bu etkinin siyasal sonucunu ifade etmiştir.³⁶⁷

Çok partili yaşama geçildiğinde kurulan partiler arasında Sağ partiler yoğun bir şekilde halk kitlelerinin ilgisini kazanırken, iki tane sol parti dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi Esad Adil Müstecaplıoğlu'nun liderliğini yaptığı Türkiye

³⁶⁴ Yetkin, a.g.e., s.191.

³⁶⁵ Yetkin, a.g.e., s.182.

³⁶⁶ Karatepe, a.g.e., s.73.

³⁶⁷ Osman Akandere, Milli Şef Dönemi, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s.173.

Sosyalist Partisi, diğeri ise, Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in önderliğini yaptığı Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi olmuştur. Bu iki partide çok uzun süre yaşayamamış, mensupları kovuşturma geçirmiş ve yargılanmıştır. 1946'da, çok açık biçimde, sola kapalı bir demokrasinin yeğlendiği net olarak ortaya çıkmıştır.³⁶⁸

4.3.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Dörtlü Takrir

Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile kırsal kesimin desteğini önemli ölçüde kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti, savaş sonrası dönemde toprak reformunu gündeme getirmiştir. Bununla kırsal kesimin yeniden desteğinin sağlanabileceği düşünülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kuruluşundan itibaren sürekli olarak "Toprak Reformu" konusu çeşitli vesilelerle gündeme gelmiştir. M. Kemal Atatürk'ün ve döneminin başbakanlarının söylemlerinde sık sık bu konuya değinilmiştir. Ancak dönem dönem belirli miktarlarda toprak dağıtılmış olmakla birlikte istenilen geniş çaplı toprak reformu gerçekleştirilememiştir. Bu yasa tasarısı sayesinde savaş yıllarında uygulanan tarım politikaları ve Toprak Mahsulleri vergisi dolayısıyla kızgın olan kırsal kesimin desteğini sağlamak hedeflenmiştir.

Toprak Reformuna dair çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Doğan Avcıoğlu toprak reformunu Cumhuriyet Halk Partisi içerisindeki sol kanadın, küçük ve yoksul çiftçiliğin ekonomisini düzelterek, onu toprak ağalarına karşı korumaya alması girişimi olduğunu savunmuştur.³⁶⁹ Şevket Pamuk ve Çağlar Keyder'e göreyse kanunun amacı, içerisinde çok sayıda toprak ağasının yer aldığı ve yeni belirmiş olan muhalefeti zor duruma düşürmek olmuştur. Kanunun çıkarılmasının altında yatan nedenler iktisadi olmaktan çok siyasi olmuştur. Çünkü bu iki yazara göre kırsal

³⁶⁸ Çavdar, *a.g.e.*, s.305.

³⁶⁹ Avcıoğlu, *a.g.e.*, s.233.

kesimin o dönemde asıl ihtiyacı olan topraktan ziyade çekim hayvanlarıydı.³⁷⁰

Asım Karaömerlioğlu, Toprak Reformunun en önemli amaçlarından biri olarak kitlelerin rejime kazandırılması olarak nitelendirildiğini belirtmiştir. Toprak reformuyla köylülere toprak verilerek yoksul ve orta çiftçiliğin rejime Kemalist rejime kazandırılmak istenmiştir. Kitlelerin rejime kazandırılmasının en önemli adımlarından birini de toprak reformu olmuştur. İkinci Dünya Savaşı yıllarıyla birlikte rafa kaldırılmış olan reform düşüncesi, savaştan sonra politik bir manevra olarak tekrar meclise getirilmiştir. Karaömerlioğlu, tasarıyla çiftçilerin köyde tutulması, toprak dağıtılarak potansiyel radikal hareketlerin önüne geçilmesi ve desteğinin sağlanması hedeflendiğini ifade etmiştir.³⁷¹

Toprak Kanunu tasarısı henüz Meclise gelmeden önce, 1945 yılına kadar olan dönemde, devlete ait topraklardan bir kısmı yaklaşık 116.000 kişiye dağıtılmıştır. Savaş yıllarında uygulanan ekonomik politikalarla tarım kesimi yoksullaşmış, 1944 yılı sonunda kırsal kesimle olan bağlarını kuvvetlendirmek isteyen iktidar, Toprak Kanununu ülke gündemine taşımıştır.³⁷² Cumhuriyet gazetesi yazarı Cihad Baban, 1 Mart 1945'ten itibaren "Toprak Kanunu Üzerine Düşünceler" başlığıyla yayınladığı yazı dizisinde bir takım bilgilere yer vermiştir. Buna göre 37 vilayette yapılan incelemeler sonucu 1.073.078 çiftçi ailesinden 61.008 ailenin hiç toprağı olmadığı ve 698257 ailenin de yeteri kadar toprağına sahip olmadığını ifade etmiştir.³⁷³

Savaş sırasında Celal Bayar, Tefik Rüştü Aras çevresinde gelişen ve Atatürk'e yakın olup İnönü döneminde Meclis dışında bırakılan bazı kişilerin içinde bulunduğu, ancak kendisini açıkça ortaya koymayan bir muhalif grubu var olmuştur.

³⁷⁰ **Çağlar Keyder, Zafer Pamuk**, "Çiftçiyi Topraklandırma Üzerine Tezler", *Yapıt*, İnönü Özel Sayısı, Sayı:8, Aralık-Ocak 1984-1985, s.62.

³⁷¹ **Asım Karaömerlioğlu**, *Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.143.

³⁷² **Hasan Çetin**, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi 2007, s.145. ; **Kara**, a.g.m., s.71.

³⁷³ **Çetin**, a.g.t., s.147.

Kemal Karpat, CHP'nin ayrı bir parti kuruluşunu desteklemesinde “totaliter” bir parti olduğu yolundaki eleştirilerini etkisiz hale getirmek ve partiyi içten zayıflatan unsurlardan kurtulmak gibi iki nedeni olduğunu söylemiştir. Nihal Kara'ya göre “Böylece Batı dünyasına Türkiye’de demokratik bir rejim olduğu gösterilirken, hem parti içinde birlik korunmuş olacak, hem de ikinci partinin geçmişin sorumluluklarını paylaşmış kadrolar tarafından kurulması sağlanarak siyasal faaliyetin sınırlı bir alan içinde kalması sağlanacaktı.”³⁷⁴

San Francisco'ya giden Türk heyetine, Türkiye’de en kısa sürede demokrasiye geçileceğini bildirmeleri direktifi verildikten sonra, Konferans daha devam ederken İnönü, demokrasiye geçileceğini açıklamıştır. Bu açıklamanın yapılmış olduğu zamanlama, dışarıya Türkiye’nin demokratik bir ülke olduğu izlenimi vermek amacıyla hareket edildiğinin bir göstergesi olmuştur. Olayların gelişimi de, kararda dış politika kaygılarının birinci derecede etkili olduğunu göstermiştir.³⁷⁵

Toprak Kanunu tasarısının komisyonda görüşmelerinde İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçildiğinden beri ilk kez muhalefetle karşılaşmıştır. Kanun tasarısının özellikle 17. maddesi toprak sahiplerinden büyük tepki toplamıştır. Bu maddeye göre, 500 dönüme kadar olan toprak küçük mülkiyet, 500-5000 dönüm arası toprak orta büyüklükte mülkiyet, 5000 dönümden fazlası ise büyük mülkiyet olarak kabul edilmiştir. Bu maddeyle 5000 dönümlük oldukça geniş bir üst mülkiyet sınırı tanınmış olmakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraksızlara dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceği öngörülmüştür. Komisyonda iki defa görüşülerek son şeklini almasına rağmen 17. Maddenin, hükümet baskısıyla ve iç tüzük hükümlerine aykırı olarak üçüncü defa görüşülmesi istenmiştir. Tasarıya itiraz edenlerin başında Adnan Menderes yer almıştır.³⁷⁶

³⁷⁴ Kara, a.g.m., s.72-73.

³⁷⁵ Kara, a.g.m., s.73.

³⁷⁶ Çetin, a.g.t., s.149-150. ; Aydemir, a.g.e., s.394.

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Meclisten geçerek 11 Haziran 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Emin Sazak'tan oluşan muhalefet, yasayı faşizan bir yasa olarak nitelemişlerdir. Muhalefet, savaş sırasında palazlanan iş çevrelerinin ve büyük çiftçilerin desteğini almıştır. CHP'ye verilen dörtlülük bir önergeden sonra Bayar, Menderes, Köprülü ve Koraltan açık bir biçimde partileşme yolunu seçmişlerdir. İnönü ve Bayar buluşarak cumhuriyet ilkelerinden taviz vermemek(özellikle laiklikten), sola karşı olmak, dış politika açısından polemiklere girmemek gibi bazı temel noktalarda anlaşmışlardır. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Parti programında ekonomik yaklaşım olarak liberalizm, serbest piyasa ekonomisi öne çıkartılmıştır. Savaş yıllarındaki uygulamalarla ezilen, yoksullaşan başta emekçiler, küçük çiftçiler olmak üzere kalabalık kitleler, Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı olmuştur. Baskılardan yılan aydınlar ve solcular da Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefet etmiştir. Bütün bu gruplar, Demokrat Parti'nin gelişimine uygun bir ortam hazırlamıştır. Büyük toprak sahipleri ile savaş zengini, karaborsacı, muhtekir burjuvazi de savaş boyunca uygulanan ekonomi politikaları sebebiyle Cumhuriyet Halk Partisi'ni kendilerine düşman kabul etmiştir. Bu toplum katmanları Demokrat Parti'nin maddi ve manevi destekçileri, dayandığı grupları oluşturmuştur.³⁷⁷

Büyük bir emek ve çalışmayla hazırlanan Toprak Kanunu, kendisinden beklenen yararları sağlayamamıştır. Kanun ile 1947-1950 yılları arasında 1.463.837 dönüm toprak toprağı olmayan çiftçilere dağıtılmıştır. Yasa uygulamaları boş devlet arazisiyle sınırlı kalmış, büyük toprak sahiplerinin topraklarına dokunulmamıştır. Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Cumhuriyet Halk Partililer bu değişikliği yaparken, yakında gidilecek seçimlerde toprak ağalarının ve onların emrindeki kalabalıkların oyunu kazanabileceklerini düşünmüşlerdir. Ancak 14 Mayıs 1950'de seçimleri kazanamayan Cumhuriyet Halk Partisi iktidardan ayrılmıştır.³⁷⁸

1946 seçimlerinde hile yapıldığında dair iddialara rağmen, Cumhuriyet Halk Partisi yine iktidara gelmiştir. 1946 ile 1950 seçimleri arasındaki dönemde hükümet,

³⁷⁷ Çavdar, *a.g.e.*, s.305.

³⁷⁸ Çetin, *a.g.t.*, s.155-157.

esas olarak tavizkar ve yatıştırıcı bir politika izlemiştir. Keyder, bu politika yumuşamasını “*Din alanında, eski militan laik anlayışın saflığını bozan tavizler verildi. Ama muhalefete bırakılan mevziler, geriye dönüşe imkan tanımayan bir toplumsal alan yaratmıştı. Ekonominin en uygun biçimde nasıl yönetileceği üzerinde seçkinlerin kendi aralarında vardıkları mutabakat, anti-otoriter akımı durdurmak için artık yeterli olamazdı.*” şeklinde ifade etmiştir.³⁷⁹

Kırsal kesimin Türkiye siyasal yaşamındaki ağırlığının artmasına yol açan ve bu konuda bir dönüm noktasını oluşturan 1950 seçimlerinde, büyük toprak sahipleri, pazara yönelik tarımdan yana politikalar izlemeyi taahhüt eden Demokrat Parti’yi desteklemiştir.³⁸⁰

Türkiye’de, siyasal kaygılarla, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu doğrultusunda önemli bir miktarda toprak dağıtılmıştır. Ancak tarımdaki geleneksel üretim yapılarını değiştirebilen ve gelir dağılımını düzelten bir sonuç alınamamıştır.³⁸¹ Toprak Mahsulleri Vergisi ve savaş dönemi uygulamaları ile kırsal kesimin desteğini önemli ölçüde kaybeden Cumhuriyet Halk Partisi, toprak reformuyla çiftçilerin desteğini beklediği oranda kazanamamıştır.

³⁷⁹ Çağlar Keyder, *Türkiye’de Devlet ve Toplumsal Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989, s.96.

³⁸⁰ Pamuk, *a.g.m.*, s.108.

³⁸¹ Karaömerlioğlu, *a.g.e.*, s.150.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan 1938 yılına kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığında yönetilmiştir. Ebedi Şefin Türk milletini yasa boğan 10 Kasım 1938 yılındaki vefatı üzerine bu göreve İsmet İnönü seçilmiştir. 1938 yılında Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü yönetimi bir yıl sonra kendini dünyayı saran bir savaşın kıyısında bulmuştur. İsmet İnönü eski bir asker olmanın verdiği deneyimle savaşın acılarını yakından tanıdığından bu sefer bir devlet adamı olarak ülkeyi savaşa sokmamak için büyük çabalar sarf etmiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak girmemekle birlikte savaş ekonomisini en ağır şekilde yaşamıştır. Kendini 1929 ekonomik bunalımından sonra yeni yeni toparlamaya başlamış olan piyasalar savaşın yol açtığı yeni bir dalgalanmayla alt üst olmuştur.

Savaş yılları boyunca vurgunculuk, istifçilik artmış, birçok tüketim malı karaborsaya düşerek fahiş fiyatlarla satılmıştır. Erkek nüfusunun seferberlik ilan edilerek orduya alınması, ekonomisi tarıma dayanan Türkiye'de tarımsal üretimi düşürmüştür. Tarımsal üretimde kullanılan birçok hayvan ordunun ihtiyaçları için alınmış, buna bir de kuraklık ve deprem sel gibi doğal afetler eklenince halkın iâşesini sağlamak oldukça güçleşmiştir. Köylerden kentlere göçler yaşanmış, silah altına alınan ordunun nüfusu kalabalıklaşmış, köylerde yapılan tarımsal üretim ordunun ve halkın iâşesini sağlamada yetersiz kalmıştır. Bu dönemde yükselen tarım ürünleri fiyatları orta ve büyük ölçekli üretim yapan çiftçilerin yüzlerini güldürürken, kendini geçindirecek kadar toprağı olan ya da başkalarının topraklarını işleyerek geçimini sağlayan ortakçı ve yarıcı gibi isimlerle adlandırılan kesimlerin durumunu ise hayli sarsmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlangıçta piyasaları sıkı bir kontrol altında tutarak, çiftçinin ürettiğı malın tamamını devlete satması politikasına güden Refik Saydam hükümeti görev yapmıştır. Onun vefatıyla yerine Şükrü Saraçoğlu hükümeti gelmiştir. Saraçoğlu, piyasaları serbest bırakarak piyasaların kendini dengelemesini,

böylece ürünlerin piyasada bollaşarak karaborsanın ortadan kalkmasını sağlamaya çalışmıştır. Saraçoğlu döneminde Yüzde 25 Kanunu kabul edilerek, ürünlerin sadece %25'inin devlete satılması politikası kabul edilmiştir. Ancak bu hükümet döneminde de ürünlere verilen fiyatlar piyasa fiyatlarının çok altında olmuştur. Saraçoğlu hükümetinin uyguladığı piyasaları serbest bırakma politikası mahsul fiyatlarının hızla yükselmesine sebep olmuş, bu durum tarım ürünleri ticaretiyle uğraşan tüccar ile ticaretle ve sanayi işiyle uğraşan kesimlerin işine yaramıştır. İki hükümet döneminin de ortak sıkıntısı karaborsanın ve vurgunculuğun önüne geçilememiş olması ve kırsal kesimin büyük sıkıntılar yaşaması olmuştur.

Savaş yıllarına damgasını vurarak, daha sonraki uzun yıllar boyunca tartışma konusu olmuş bir takım kanunlar çıkarılmıştır. Hiç şüphesiz bunlardan en bilinenleri Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu olmuştur. Milli Korunma Kanunu savaş koşulları dolayısıyla hükümete, özel işletmelere el koyma da dahil çok geniş yetkiler tanımıştır. Diğer kanunlar ise savaş koşulları dolayısıyla, geçici olarak uygulamaya koyulmuş, iki olağanüstü vergi olmuştur. Varlık Vergisi'nde amaç savaş yıllarında vurgunculukla ve haksız kazançla zenginleşmiş olan tüccar kesiminin haksız kazançlarını vergilendirmek, piyasadan bir miktar parayı çekerek fiyat dengelerini sağlamak ve devlete gelir elde etmek olmuştur. Tüccar kesimine uygulanan bu vergiyle tüccar sınıfının yönetime karşı tepkileri oluşmuş, birçok gayrimüslim ülkeyi terk etmiş ve en önemlisi de bunların mallarını ucuza alarak zenginleşen milli bir burjuva sınıfı oluşturulmuştur.

Dönemin bir diğer olağan üstü vergisi, aslında kırsal kesimin eskiden ödemekte olduğu, Cumhuriyet yönetimiyle kalkmış olan "Aşar Vergisi"ni andıran Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur. 4 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen kanunla uygulamaya konan Vergi oranı %25 kuralının uygulandığı ürünlerde %8, diğer ürünlerde ise %12 olarak uygulanmıştır. Verginin toplanmasında ise usul olarak bazı istisnalar hariç ölçme esası kabul edilmiştir. Verginin tohumluk ya da masraflar ayrılmadan, tüm ürün üzerinden hesaplanması üreticiyi çok zor durumda bırakmıştır.

Verginin uygulanmasında sırasında karşılaşılan problemler, kırsal kesime büyük sıkıntılar yaşatmıştır. Çiftçiler harman yerlerinde günlerce beklemek zorunda kalmış, ürünlerini zamanında pazara çıkaramamış, ölçüm sırasında ve mahsulün tesliminde zorluklarla karşılaşmıştır. Hükümet, ölçme usulüne göre toplanan vergiden hedeflediği miktarda ürün alamamış ve çiftçilerin direnişiyle karşılaşmıştır. Ölçme usulü için gerekli memur kadrosuna sahip olunmaması, memurların bir takım usulsüzlükler yapması, köylülerin işlerini geciktirmesi ve toplanması işleminin çok masraflı olması gibi sebeplerle bu usul terk edilmiştir.

26 Nisan 1944 tarihinde değiştirilerek kabul edilen yeni Toprak Mahsulleri Vergisiyle ölçme usulü terk edilerek tahmin esası getirilmiştir. Verginin toplanmasında tahmin esasının getirilmesinin yanında vergi oranı da değiştirilerek %10 olarak kabul edilmiştir. Ancak yine de usulsüzlükler, uygulamada yaşanan sorunlar ve çiftçilerin yanlış ya da yalan beyanlarda bulunması gibi sebeplerle istenilen verim alınamamıştır. Üç mahsul yılı uygulanan vergi 1 Ocak 1946 tarihinde kaldırılmıştır.

Verginin toprak üzerinden değil, ekilen ürün üzerinden alınması yüzünden birçok üretici kar elde etmek bir yana zarara uğradığından toprağını boş bırakmıştır. Kırsal kesim, verginin tespiti için ürünlerini günlerce harman yerlerinde bekletmek zorunda kalmış, vergilerini teslim etmek için günlerce yol gitmiş, teslim yerlerinde günlerce beklemek zorunda bırakılmıştır. Kırsal kesim ürünlerini devletten saklamak, vergi kaçırmak, vergi daha tespit edilmeden gizlice satmak gibi yollara başvurmuştur.

Büyük ya da küçük üretici gözetmeksizin vergi kapsamına giren herkesten %10 oranında vergi toplanması tepki çekmiştir. Asıl yük pazar için üretim yapmayan, kendini geçindirmeye yetecek kadar mahsul eken küçük köylülük üzerinde olmuştur. Büyük köylüler ise ellerinde kalan mahsullerini karaborsada çok yüksek fiyatlardan satarak zengin olmuşlardır.

Vergi büyük oranda aynı olarak toplanmıştır. Bundaki amaç ordunun ve sabit gelirlilerle dar gelirlilerin iâşesini sağlamak olmuştur. Verginin aynı olarak

toplanması, verginin toplama, depolama ve saklama işlerinde bir takım olumsuz sonuçlar doğursa da dar gelirlerin iâşesi sağlanmıştır. Verginin toplanmasında en büyük yük Toprak Mahsulleri Ofisi'ne düşmüştür. Ambar ve silo yetersizlikleri yüzünden okul binaları ve camiler bu amaçlarla kullanılmış, bu da halkın tepkisine neden olmuştur. Bu tip uygunsuz binalarda depolanan mahsuller bozulmuş ve yer yer küflenerek büyük zararlar yaşanmıştır. Ürünlerin depolarda çürüdüğünü gören halkın yönetime olan güvensizliği daha da artmıştır.

Toprak Mahsulleri Vergisinin asıl amacı devlete mali gelir kaynağı yaratabilmek olmuştur. Ancak uygulamada yaşanan aksaklıklar, köylülerin tepkileri ve usulsüzlükler nedeniyle devlet beklediği oranda vergi geliri sağlayamamıştır. Toprak Mahsulleri Vergisi ile hedeflenen gelir miktarı 319.000.000 TL iken ancak 233.500.000 TL toplanabilmiştir. Masraflarında yaklaşık 39 milyon olduğu düşünülürse devletin vergi toplamada beklediği başarıyı yakalayamadığı görülmektedir.

Savaş yılları boyunca uygulanan olağanüstü vergiler içerisinde ön plana çıkarılarak, üzerinde en çok tartışılanı Varlık Vergisi olmuştur. Oysaki ülke nüfusunun %80'ini oluşturan tarım kesimine yönelik Toprak Mahsulleri'nin etkisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısını çok daha derinden etkilemiştir. Savaş sonrası dönemde, çok partili hayata geçiş sürecinde, Cumhuriyet Halk Partisi yönetiminin seçimlerle sona ermesinde, toplumsal tabakalarda yaşanan değişimlerde ve köy-şehir yapısını yeniden biçimlenmesinde rolü çok büyük olmuştur.

Savaş yılları boyunca üç mahsul yılı alınan bu vergi, savaş koşulları bittiğinde kaldırılmış olsa da Türk çiftçisi üzerindeki etkisi uzun yıllar devam etmiştir. Türk çiftçisinin Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı takındığı tavır üzerinde, Demokrat Parti'nin seçim söylemlerinde bu verginin ve savaş yıllarında çiftçiye uygulanan devlet politikasının izlerini korumuştur. Kırsal kesimin Demokrat Parti'yi desteklemesinde ve oy vermesinde bu verginin etkisi yadsınamaz bir gerçek olmuştur.

KAYNAKÇA

1. RESMÎ YAYINLAR

Düstur

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Kanunlar Dergisi

TBMM Tutanak Dergisi

Resmi Gazete

2. GAZETELER

Cumhuriyet

Tan

Vatan

Ulus

Yurt ve Dünya

3. DERGİLER

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası

Çiftçi

Yapıt

Şaka

Akbaba

4. KİTAPLAR

ACAR, Yalçın, Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963), Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1999.

AKANDERE, Osman, Milli Şef Dönemi, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

AKAR, Rıdvan, *Varlık Vergisi Kanunu (Tek Parti Rejiminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği)*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın*, Cilt:1, 6. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1973.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 3. Baskı, Ankara: Remzi Kitapevi 1975.

AYSU, Abdullah, *Türkiye'de Tarım Politikaları*, İstanbul: Özgün Yayınları, 2001.

BAYDAR, Ertuğrul, *İkinci Dünya Savaşı İçinde Türk Bütçeleri*, Ankara, (y.y), 1978.

BİNARK, İsmet, *Türk Parlamento Tarihi (TBMM VI: Dönem 3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 2006.

BORATAV, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi, 1982.

CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, 6. Baskı, İstanbul: Cem Yayınevi, 1977.

ÇANKAYA, Serpil Alaşık, *İkinci Dünya Savaşı Sırasında Toprak Mahsulleri Vergisi'nin Çıkarılması ve Uygulamaları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2003.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.

ÇETİN, Hasan, *İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'nin Sosyo Ekonomik Durumu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

ÇOLAK, Ö. Faruk, *Savaş Ekonomisi ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türkiye Ekonomisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

DERİNGİL, Selim, *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

EKİNCİ, Necdet, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler*, 3. Baskı, İstanbul: Otopsi Yayınları, 2004.

GÜLCAN, Yılmaz, *Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946)*, Bursa: Alfa Yayınevi, 2002.

HEPER, Metin, *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.

KARAÖMERLİOĞLU, Asım *Orada Bir Köy Var Uzakta – Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

KARATEPE, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

KARPAT, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi (Sosyo, Ekonomik, Kültürel Temeller)*, 2. Baskı, İstanbul: Afa Yayıncılık, 1996.

KEYDER, Çağlar, *Türkiye’de Devlet ve Toplumsal Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1989.

KOÇAK, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 2, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003.

KURTBEK, Seyfi, *Savaş ve Ekonomi*, İstanbul: İnsel Kitabevi, 1942.

METİNSOY, Murat, *İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye (Savaş ve Gündelik Yaşam)*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.

ÖKTE, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951.

TEZCAN Cezmi, *Tekalif-i Milliye ve Tekalif-i Harbiye Örneklerinde Savaş Dönemleri Mali Politikaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2005.

TİMUR, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

ÜNAL, Oğuz, *Türkiye’de Demokrasinin Doğuşu Tek Parti Yönetiminden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.

YETKİN, Çetin, *Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

TOPRAK. Zafer, *Milli İktisat – Milli Burjuvazi Türkiye’de Ekonomi ve Toplum (1908-1950)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

4429 Sayılı *Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu*, Ankara: Başvekalet Devlet Matbaası, 1943.

5. MAKALELER

AVCI, Cemal, “Tekalif-i Harbiye ile Tekalif-i Milliye Vergilerinin Karşılaştırmalı Tanımı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:31, Cilt:XI, Mart 1995, ss.223-238.

BARKAN, Ömer Lütfi, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri”, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Toplu Eserler 1, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, ss.397-488.

BAŞAR, Suat, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Volume 7, No:1-4, 1945-1946, ss.88-105.

GÖKBUNAR, Ali Rıza, “Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, Cilt:14, Sayı:1, 2007, ss.1-24.

İLERİ Suphi Nuri, “Vurgunculuktan Enflasyona Doğru”, *Tan*, 2 Aralık 1943.

_____, “Pamuk ve Buğday”, *Tan*, 6 Senteşrin 1943.

İNALCIK, Halil, “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, (Der) Sevkett Pamuk, *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1997.

KARA, Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Kararının Nedenleri”, *Yapıt*, İnönü Özel Sayısı, Sayı:8, Aralık-Ocak 1984-1985, ss.64-75.

KENBER, Lütfi Arif, “Hayat Pahalılığına Yol Açan Amiller”, *Tan*, 22 İlkteşrin 1943.

KEYDER, Çağlar, Faruk Birttek, “Türkiye’de Devlet- Tarım İlişkileri 1923-1950”, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara: Dost Kitabevi, 1983, ss.191-219.

_____, **Zafer Pamuk**, “Çiftçiyi Topraklandırma Üzerine Tezler”, *Yapıt*, İnönü Özel Sayısı, Sayı:8, Aralık-Ocak 1984-1985, ss.52-63.

ÖNDER, İzzettin, “Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Der: Şevket Pamuk, Zafer Toprak, Yurt Yayınları, Ankara, 1988, ss.113-135.

PAMUK, Şevket, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, (Der) Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1988, ss.91-109.

RAUF, Ali, “Toprak Mahsulleri Vergisi Nasıl Tahsil Ediliyor?”, *Tan*, 9 Şubat 1944.

_____, “Köylü Eline Geçen Parayı Ne Yapıyor?”, *Tan*, 9 Şubat 1944, s.3.

SERTEL, M. Zekeriya, “Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?”, *Tan*, 8 Haziran 1943.

_____, “Vurgunculukla Mücadelede Geç Kalmış Değil miyiz?”, *Tan*, 22 İlkkanun 1943.

_____, “Suistimal ve Vurgun İşinde”, *Tan*, 29 İkincikanun 1944.

_____, “İaşe İşlerini Tanzim İçin Bu Tedbirler Kafi Değildir”, *Tan*, 30 İkincikanun 1944.

SERTEL, Sabiha Z., “Silindir Şapkalı Köylü”, *Tan*, 24 ilkkanun 1943.

SOYLAN, Bülent, “Türk Vergi Sistemi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C:10, İstanbul: İletişim Yayınları, 1986, ss. 2794-2816.

ŞENER, Sefer, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2004, Sayı:1, ss.73-92.

TOPRAK, Zafer, “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900-1950”, (Der) Şevket Pamuk, Zafer Toprak, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1998, ss.19-37.

YALMAN, Ahmet Emin, “Yoldan Notlar 7”, *Vatan*, 7Eylül 1943.

_____, “Süleyman Çavuşla Bir Mülakat”, *Vatan*, 3 Ağustos 1943.

_____, “Köyden Notlar 2”, *Vatan*, 5 Ağustos 1943.

_____, “Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler”, *Vatan*, 22 Ağustos 1943.

_____, “Yoldan Notlar 4 - Adam Yetiştiren Toprak”, *Vatan*, 29 Ağustos 1943.

_____, “Yoldan Notlar 7”, *Vatan*, 7 Eylül 1943.

_____, “Ege’den Notlar 1”, *Vatan*, 12 Eylül 1943.

_____, “Ege’den Notlar 2”, *Vatan*, 14 Eylül 1943.

_____, “Ege’den Notlar 3”, *Vatan*, 18 Eylül 1943.

YIRCALI, Sıtkı, “Yeni Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Tan*, 30 Mayıs 1944.

EK A:**TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ HAKKINDA KANUN*****BİRİNCİ FASIL****Verginin mevzuu ve istisnaları**

MADDE 1: Türkiye'de yetiştirilen ve bağlı 1 numaralı cetvelde yazılı bulunan toprak mahsulleri ile ipek kozası bu kanunda yazılı esaslara göre toprak mahsulleri vergisine tabidir.

MADDE 2: Aşağıda yazılı mahsuller bu vergiden müstesnadır:

- A) Şehir ve kasabalarla köylerde bulunan ve bina vergisi tatbikatında bina mütemminatından sayılan avlu ve bahçelerde yetiştirilen mahsuller;
- B) Bahçe ve bağlarda zatî ihtiyaçlar için yetiştirilen mahsuller;
- C) Umumî, mülhak, hususi bütçelerle idare edilen daire, teşekkül ve müesseseler ile belediyelere ait olup ziraatın ıslahı ve gelişmesi için kurulan tohum istasyonlarında, numune fidanlıklarında, meyveliklerde, numune tarla ve çiftlikleri ile hara ve üretme çiftlikleri ve kombinalar işletmelerinde yetiştirilen mahsuller;
- D) Umumî menfaatlere hadim cemiyetlerin, okulların ve hastanelerin münhasıran kendi ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere yetiştirdikleri mahsuller;
- E) İş esası üzerine kurulmuş olan ceza ve ıslahevlerinde çalıştırılan mahkûmların yetiştirdikleri mahsuller.

* Resmi Gazete, Sayı: 5423, 4 Haziran 1943, s.5241-5244.

İKİNCİ FASIL

Mükellef ve Teklif Yeri

MADDE 3: Toprak mahsulleri vergisi vergiye tabi mahsullerin idrak zamanındaki sahibinden alınır.

Bu kanunun tatbikatında, arazinin ve ipek kozalarının zilyedi mahsulün sahibi sayılır.

İştirakli icar veya işletmelerde, mal sahibi ile kiracı veya ortak mahsulden aldıkları hisseler nispetinde vergi ile mükelleftirler. Ancak vergi işletmeyi idare edenden alınır. Şu kadar ki bunlardan her biri verginin ödenmesinden müteselsilen mesuldür.

MADDE 4: Toprak mahsulleri vergisi mahsulün elde edildiği kaza varidat dairesince tarh olunur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Verginin matrahı ve Matrahın Tayini

MADDE 5: Verginin matrahı aşağıdaki esaslara göre tâyin olunan mahsul miktarı veya kıymetidir.

MADDE 6: Şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri, her mahsul yılı Maliye vekâletince istihsal mıntıkalarına ve mahsul nevilerine göre tâyin edilecek zamanlarda mahalle ve köylerdeki her nevi istihsal yerleri ile buralardan alınacağı umulan mahsul miktarı hakkındaki malûmatı, mükelleflerin veya namlarına hareket eden kimselerin beyanına müsteniden matbu hazırlık cetvellerine kaydederler. Belediyeler ile muhtar ve ihtiyar meclisleri mükelleflerin istihsal yerleri hakkındaki beyanlarının doğruluğunu araştırmağa ve bildirilmeyen veya gizli kalan yerleri cetvelde göstermeğe mecburdurlar.

MADDE 7: Şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri hazırlık cetvellerinin bir suretini alıkoyarak aslını resmî mühür ve imzalarıyla tasdik edip altıncı maddeye göre tâyin edilecek müddetleri takip eden bir hafta içinde bağlı oldukları varidat dairesine makbuz mukabilinde teslim ederler.

MADDE 8: Vergiye tabi mahsul miktarları, mısır ve çeltikten gayrı hububatta ölçme suretiyle, diğer mahsullerde mükelleflerin kontrole tabi tutulacak beyanları üzerine tespit olunur. İcabında, mısır ve çeltik mahsulünün miktarını ölçme suretiyle tespit ettirmeğe Maliye Vekili mezundur.

Ölçülecek mahsuller için, zaruret görülen yerlerde, 1782 sayılı Ölçüler kanunu hükümleriyle mukayyet olmaksızın, kilo istiap miktarları tespit edilecek hacim ölçülerinin kullanılması caizdir.

MADDE 9: Miktarları ölçülerek teshil edilecek olan mahsuller için her sene nerelerde harman ve yığın yapılacağını, harman zamanından evvel, mükelleflerin beyanına müsteniden. Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri, şehir ve kasabalarda belediyeler bildirmeğe mecburdurlar.

Bu yerlerden başka yerlerde harman ve yığın yapılması yasaktır.

MADDE 10: Ölçme kolları mahalle ve köylerdeki mükelleflerin fiilen elde etmiş oldukları mahsulleri harman yerlerinde ölçmek suretiyle tespit ederler, dokuzuncu maddenin ikinci fıkrasına aykırı hareket edenlerin mahsulleri bulundukları yerde ölçülür.

MADDE 11: Miktarları beyan ile teshil edilecek mahsuller için tahmin kolları mahsulün idrakinden evvel bölgeleri içindeki mahalle ve köylerde tarla, bahçe, sergi ve böcekhaneleri gezerek mükelleflerin fiilen elde edebilecekleri mahsullerin miktarını tahmin etmek suretiyle hazırlık cetvellerindeki beyanları kontrol ederler.

Tahmin kolunun ne zaman vazifeye başlayacağı mahalle ve köylerde münasip vasıtalarla mükelleflere bildirilir.

MADDE 12: Ölçme ve tahmin neticeleri, tespit işi esnasında hazır bulunan mükellefe veya namına hareket eden kimseye imza mukabilinde bir “ihbarname” ile derhal tebliğ edilir. Mükellef veya namına hareket eden kimse hazır değilse, ihbarname, sahibine verilmek üzere, şehir ve kasabalarda belediyenin mahalle işleriyle tavzif ettiği kimseye, köylerde muhtara veya ihtiyar meclisine bırakılır.

MADDE 13: Ölçülecek mahsullerin ölçülünceye kadar dokuzuncu maddede zikredilen yerlerden başka yerlere taşınması yasaktır.

Harmanda mahsul ölçmeye hazırlandıkça müstahsil köylerde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyeye harmanın hazır olduğunu bildirir. Bu ihbardan itibaren iki gün içerisinde ölçme kolu gelip harmanı ölçmediği takdirde, harman ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi azasından biri huzuriyle ölçülür.

Ölçme memuru veya belediye memuru veya muhtar veya ihtiyar meclisi âzasından biri de gelip harmanı ölçmediği takdirde, mükellef tarafından varidat dairesine yapılacak yazılı müracaat tarihinden itibaren iki gün zarfında ölçme kolu gelmezse, mükellef harmanını bizzat ölçerek neticeyi köylerde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyeye bildirir,

Sel ve su baskını tehdidi halinde, ölçme memuruna veya ihtiyar meclisine bildirilmek kaydıyla, mahsul ölçülmeden evvel harman ve yığın yerlerinden münasip bir yere kaldırılabilir.

MADDE 14: ölçme kolları, mahallin en büyük mal memurunun inhası üzerine vilayetlerde vali, kazalarda kaymakam tarafından tâyin edilen bir ölçme memuru ile şehir ve kasabalarda belediyelerin mahalle işleriyle tavzif ettikleri zattan ve köylerde muhtardan veya ihtiyar meclisinin bir âzasından müteşekkildir.

Tahmin kolları mahallin en büyük mal memurunun inhası üzerine vilâyetlerde vali, kazalarda kaymakam tarafından tâyin edilen bir memur ile ziraat odaları, yoksa vilâyet veya kaza merkezi belediye encümenleri tarafından ziraat erbabı arasından seçilen bir azadan ve şehir ve kasabalarda belediyenin mahalle işleriyle tavzif ettikleri zattan, köylerde muhtardan veya ihtiyar meclisinin bir âzasından müteşekkildir. Her kazada, kazanın büyüklüğüne, ehemmiyetine, köy ve mahalle sayısına göre müteaddit ölçme ve tahmin kolu teşkil olunur.

MADDE 15: Şehir ve kasabalarda belediyeler köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri vergiye tabi mahsullerin yetiştigi yerleri ölçme memurlarıyla tahmin kollarına göstermeğe, bunların isteyecekleri lüzumlu malumatı vermeğe ve on üçüncü maddede yazılı ihbar üzerine hazır olan harmanların ölçülmesinde bulunmağa mecburdurlar.

MADDE 16: Bu fasılda yazılı hükümler, afyon, pancar ve tütün mahsulleri hakkında tatbik edilmez.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Verginin Nispeti

MADDE 17: Verginin nispeti, Hükümetçe Millî korunma kanununa müsteniden muayyen miktarı muayyen fiyatla alman mahsullerde % 8, diğerlerinde % 12 dir. Şu kadar ki, % 12 nispetinde vergiye tabi mahsullerden herhangi birinin vergi nispetini icabında % 8 e kadar indirmeğe İcra Vekilleri Heyeti salahiyetlidir.

BEŞİNCİ FASIL

Verginin tarh ve tahsili

MADDE 18: Bağlı iki numaralı cetvelde yazılı mahsullerin vergisi aynen, diğerlerinin vergisi nakden tahsil olunur,

MADDE19: Mükellefler aynen ödemeğe mecbur oldukları vergilerini:

- A) Miktarları ölçülerek tespit edilen mahsullerde, en geç, ölçmeyi takip eden gün içinde muvakkat köy ambarlarına;
- B) Miktarları beyan üzerine tespit edilen mahsullerde, mahsulün nev'i itibariyle vilâyet idare heyetlerince tâyin edilecek tarihlerde teslim yerlerine;

Kendi vasıtalarıyla teslim etmeğe mecburdurlar. Şu kadar ki «A» fıkrasında yazılı vergileri mükellefler aynı müddet içinde ve yirminci maddede yazılı nakil şartlarıyla doğrudan doğruya teslim yerlerine teslim edebilirler.

MADDE 20: Aynen alınan vergilerin teslim yerleri her mahalle veya köy için en yakın ve elverişli olmak üzere tespit edilir ve on ikinci madde mucibince mükellefe verilen ihbarnamede gösterilir.

Mükellefler vergi olarak muvakkat köy ambarına teslim ettikleri miktarları bu ambarlara teslim tarihinden itibaren iki ay içinde kendi vasıtalarıyla teslim yerlerine götürmeğe mecburdurlar. İcabında bu müddeti uzatmağa Maliye Vekili mezundur.

Teslim yeri, köy ambarlarında toplanan mahsuller için bu ambarların bulunduğu yerden diğer mahsuller için mahsulün toplandığı köy veya kasabadan 25 kilometreden fazla mesafede bulunduğu takdirde, fazlası için kilometre başına kiloda 2 para hesabiyle nakliye ücreti verilir.

MADDE 21: Vilayet ve kaza merkezlerinde belediye meclisleri her sene vergileri nakden alınacak mahsullerin vasatı râyiç fiyatlarını takdir ederler. Belediye meclisi toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda bu fiyatlar belediye encümenlerince takdir edilir.

Borsada kayıtlı mahsuller için takdir edilecek fiyatlar borsa vasatı fiyatlarını %95'den aşağı olamaz. Borsa bulunmayan istihsal yerlerine en yakın yerdeki borsa fiyatlarının %95'i esas tutulur ve oraya kadar olan nakliye masrafları mahallî belediyelerce takdir olunarak bunlardan düşülür.

MADDE 22: Varidat daireleri tahmin neticelerinin kendilerine tevdiinden itibaren bir ay içinde yirmi birinci madde mucibince takdir edilen rayiç fiyatlar üzerinden mükelleflerin vergilerini hesap ve tekâlif cetvellerini köy ve mahallelerin münasip yerlerine astırmak suretiyle ilân ederler.

MADDE 23: Nakden alınacak vergi mahallî icaplara göre Maliye Vekâletince zamanları tâyin edilecek iki müsavi taksitle tahsil olunur.

MADDE 24: Afyon, pancar ve tütün mahsullerinin vergisi aşağıda yazılı şekillerde tarh ve tahsil olunur:

- A) Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, satın aldıkları afyon, ve pancar mahsullerine ait vergileri müstahsillere ara ödeme yaptıkları sırada bunların alacaklarından kesmek suretiyle tahsil ederler.
- B) Tütün mahsulüne ait vergi, tütün satıldıkça satış bedeli üzerinden hesap edilerek 3437 sayılı Tütün İnhisarı Kanununun elli sekizinci maddesinin iki numaralı bendine tevfikân ve İnhisarlar idaresinin alacakları ile birlikte, bu idare tarafından tahsil olunur.

Bu madde mucibince her ay tevkif ve tahsil olunan vergiler ertesi ayın yirminci günü akşamına kadar mal dairelerine yatırılır.

ALTINCI FASIL

Müeyyideler

MADDE 25: Altıncı maddede yazılı istihsal yerleri hakkındaki malûmatı beyan etmedikleri veya eksik beyan ettikleri ölçme ve beyan kontrolü esnasında anlaşılan mükelleflerin beyan harici kalan istihsal yerlerine isabet eden vergileri % 20 zam ile tarh olunur.

MADDE 26: A) Dokuzuncu maddede zikredilen yerlerden başka yerlerde harman ve yığın edilen mahsullere ait vergiler %50;

B) On üçüncü maddeye aykırı olarak ölçülmeden evvel harman ve yığın yerlerinden kaldırılan mahsullere ait vergiler bir kat;

Zam ile tarh edilir.

«B» fıkrasında yazılı mahsullerin miktarı, mükellefin hazırlık cetvelindeki beyanı ve bulunduğu köy veya mahallenin vasatı istihsal miktarı göz önünde tutularak, ölçme kolları tarafından takdir ve 12 ne i madde mucibince mükellefe tebliğ edilir.

MADDE 27: Zamanında teslim edilmeyen aynî vergiler %25 zam ile tahsil olunur. Şu kadar ki müddeti içinde teslim yerine getirildiği halde teslim alınmadığı, İcra Vekilleri Heyetince tâyin edilecek şekiller dahilinde, mükellefler tarafından tevsik olduğu takdirde zam alınmaz.

Bu verginin aslı ile zamlarının tamamı veya bir kısmı aynen tahsil olunamadığı takdirde, ödenmemiş olan kısım belediyelerce tâyin edilecek rayiçler üzerinden iki kat fazlasıyla nakden alınır.

Taksit müddetleri içinde ödenmeyen nakdî vergi borçları % 10 zam ile tahsil olunur.

Yirminci maddede yazılı müddet içinde teslim yerlerine nakledilmeyen miktarlar muvakkat köy ambarlarından teslim yerlerine Hükümetçe naklettirilir ve bu nakil için ödenen masraf iki kat fazlasıyla mükelleften Tahsili Emval Kanununa tevfikân tahsil olunur.

MADDE 28: Yirmi dördüncü maddede yazılı vergileri tevkif ve tahsil etmeyen veya tahsil ettikleri vergileri vaktinde mal sandığına yatırmayan müessese ve idarelerden bu vergiler % 10 zam, ile tahsil olunur.

Müessese ve idareler bu zamlardan dolayı mükelleflere rücu edemezler.

MADDE 29: Vaktinde ödenmeyen vergi borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik olunur.

YEDİNCİ FASIL

Kanun Yolları

MADDE 30: On birinci madde mucibince beyanı kontrol suretiyle tahmin edilen mahsul miktarlarına, mükellefler tahmin esnasında itiraz edebilirler. Bu itirazlar tahmin kolu tarafından derhal tespit edilir.

Tahmin esnasında hazır bulunmayan mükellefler, her mahalle ve köyde ilk tahminin yapıldığı tarihten itibaren 5 gün içinde itirazlarını yazı ile şehir ve kasabalarda belediyelere, köylerde ihtiyar meclislerine bildirirler.

Bu madde mucibince yapılan itirazlar, mükellefin tabi olduğu kaza dahilindeki diğer bir tahmin kolu tarafından, ilk tahminin yapıldığı tarihten itibaren en geç on beş gün içinde tetkik edilerek yeni bir tahmin yapılır. Bu müddet içinde tetkik edilmeyen itirazlar şehir ve kasabalarda belediyelerce, köylerde ihtiyar meclislerince bir karara bağlanır.

İkinci tahmin kolunun veya belediyelerle ihtiyar meclislerinin kararı katidir.

İkinci tahmin neticeleri itiraz tetkiklerinin bitmesini takip eden iki gün içinde alâkalı varidat dairesine bildirilir.

MADDE 31: Mükellefler yirmi beşinci maddeye ve yirmi altıncı maddenin (A) fıkrasına göre tarh edilen zamlarla yirmi altıncı maddenin (B) fıkrası mucibince yapılan tarhiyata, ihbarnamenin tebliğinden itibaren on beş gün içinde itiraz edebilirler.

Bu itirazlar 3692 numaralı kanuna göre kurulmuş olan itiraz komisyonları tarafından tetkik edilerek en geç iki ay zarfında karara bağlanır.

İtiraz komisyonlarının kararı kafidir.

Tarhiyattaki maddî hatalar aynı kanunun hükümleri dairesinde düzeltilir.

MADDE 32: İtiraz, ödeme zamanı gelmiş olan vergi asıllarıyla zamlarının tahsilini durdurmaz.

İtiraz halinde aynen ödenmesi lazım gelen vergi zamları, itiraz neticesine kadar saklanmak üzere, köylerde ihtisar meclisine, kasabalarda belediyenin tayin edeceği yediemine tevdi edilir.

Mükellef isterse bu zamları muvakkat ambarlara veya teslim yerlerine de teslim edebilir.

MADDE 33: A) Ölçme kolları tarafından tespit edilen mahsüllerde, ölçüldükten ödeme zamanına kadar geçen müddet zarfında sel dolayısıyla;

B) Beyan üzerine tespit edilen mahsullerde, beyan kontrolü bittikten sonra mahsul olgun hale gelinceye kadar geçen müddet zarfında sel, dolu, kuraklık, yangın,

muzır haşarat, bulaşıcı hastalıklar gibi fevkalade arızalar dolayısıyla;

Mahsulün en az dörtte bir derecesinde zarara uğradığı mükellefin yazılı müracaatı üzerine sabit olduğu takdirde, ziyaa uğrayan mahsullere ait vergiler Maliye Vekaletinin müsaadesiyle zarar derecesine göre tamamen veya kısmen terkin olunur.

SEKİZİNCİ FASIL

Müruruzaman

MADDE 34: Mütaakip mahsul yılına kadar tarh edilmeyen vergilerin asıl ve zamları aranmaz, katileştiği tarihi takip eden malî yıldan itibaren o sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin asıl ve zamları müruruzamana uğrar.

DOKUZUNCU FASIL

Son Hükümler

MADDE 35: Bu kanunun tatbikinde kullanılacak memur ve müstahdemlere ait kadrolar İcra Vekilleri Heyetince tespit olunur. Bu kadrolara dahil memurlar 3656 sayılı kanunun on dokuzuncu maddesi hükmüne tabidir. Bu işlerde çalışacak emeklilerin tekaüt maaşlarına halel gelmez.

Valiler ve kaymakamlar mıntıkları dahilindeki umumî, hususi, mülhak bütçeli daire, müesseseler ve teşekküllerin, belediyelerin ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseseler ile teşekküllerin memur ve müstahdemlerini bu işlerde çalıştırılabilirler. Şu kadar ki Adliye memurlarının çalıştırılabilimleri mahallî Cumhuriyet Müddeiumumilerinin muvafakatine bağlıdır.

Yukarıki fıkranın hükmü dahilinde çalıştırılacak kimselere sürecekları munzam işler dolayısıyla birinci fıkra mucibince alınacak kadro ücretlerinin 2/3 sine kadar ücret verilir. Ölçme memurluklarında çalışanlara ölçtükleri mahsul miktarına

göre, 100 kiloda bir kuruşu geçmemek üzere Maliye Vekaletince tâyin edilecek nispetle munzam bir ücret verilebilir. Ölçme, tahmin ve kontrol ile vazifelendirilenlere yukarıda yazılı ücretlerden maada vazife sebebiyle ihtiyar edecekleri hakikî yol masrafları da verilir.

MADDE 36: Bu kanunun tatbikinde fazla mesaisi görülen Valilere Maliye, Dahiliye ve Ticaret Vekaletlerinin müşterek takdiri, diğer memurlardan merkez memurlarına Maliye Vekâletinin ve vilâyet memurlarına valilerin teklifi üzerine Maliye Vekâleti ile memurun mensup olduğu vekâletin tasvibi ile bir maaşa kadar ikramiye verilebilir.

Belediyelerce bu kanunda gösterilen işlerde çalıştırılmış olan kimseler ile muhtarlar ve köy ihtiyar meclisi azasına 100 lirayı aşmamak üzere Maliye Vekâletince takdir edilecek miktarda ikramiye verilir.

Belediyelerce tavgif edilmiş kimselerle muhtarlar ve ihtiyar meclislerinden bu kanunda yazılı mecburiyetlere riayet etmeyenlerle mntıkalarındaki mükelleflerin kanuna aykırı hareketlerini vazifeli memurlara vaktinde haber vermeyenlere ikramiye verilmez. Bu madde mucibince ikramiyelerin ödenmesi için, katileşen aynı vergilerin asılları ile zamlarının en az %90 nispetinde tahsil edilmiş olması lazımdır. Bu madde hükmü Hükümetçe el konma suretiyle bedeli mukabilinde yapılan mubayaalarda fazla mesaisi görülenler hakkında da tatbik olunur.

MADDE 37: Ölçme ve tahmin işlerinde vazifelerini ihmal ve suiistimal ettikleri anlaşılanlarla hazırlık cetvellerini vaktinde teslim ETmekte ihmali görülenler veya on beşinci maddedeki vazifeleri yapmayanlar hakkında kanuni takibat icra edilmekle beraber bunlardan muhtar ve ihtiyar meclisi azası ile belediyelerce mahalle işlerinde tavgif edilmiş olanların vilâyetlerde vali ve kazalarda kaymakam tarafından derhal eli işten çektirilir ve diğerlerinin bu kanuna göre aldıkları vazifelere son verilir. Vilâyetlerde valiler ve kazalarda kaymakamlar eli işten çektirilen muhtarın yerine bir diğerini ve yedeği olmayan ihtiyar meclisi azalıklarına münasip gördüklerini vekil olarak tâyin ederler.

MADDE 38: Bu kanuna göre aynen tahsil olunan vergilerin satış bedeliyle nakden tahsil olunacak mebaliğ, varidat bütçesinde açılacak hususi bir fasla irat kaydolanarak fevkalâde millî müdafaa masraflarına karşılık tutulur. Bu kanunun tatbikine ait her türlü ücret ve masraflara kifayet edecek miktarı her sene Maliye Vekâleti bütçesinde açılacak hususi bir fasla tahsisat kaydedilerek ödemeğe Maliye Vekili mezundur.

MADDE 39: Bu kanunun tatbiki dolayısıyla kullanılacak her türlü evrak ve senedat damga ve tayyare resimlerinden muaftır.

MADDE 40: Bu kanunun tatbik şekline ait esaslar İcra Vekilleri Heyetince tespit edilir.

MUVAKKAT BİRİNCİ MADDE: Ölçülerek tespit edilecek mahsullerin 1943 mahsul yılma ait vergilerinde 13 Mayıs 1943 tarihli ve 2/19930 sayılı kararnameye göre Toprak mahsulleri ofisince müstahsillere ait olarak bu kanunun neşrine kadar alınmış olan ekiliş cetvelleri altıncı maddede yazılı hazırlık cetvelleri yerine geçer.

Bu kanunun neşri tarihine kadar Toprak mahsulleri ofisince mezkûr kararnameye göre yapılan ölçü neticesinde tespit olunan hububat miktarları mükelleflerin 1943 vergilerine esas teşkil eder. Bu suretle hesaplanacak vergiler alâkadarların ofisçe, yukarıda yazılı kararnameye göre bedeli mukabilinde satın alman, mahsullerinden mahsup edilir.

MUVAKKAT İKİNCİ MADDE: 1942 ve daha evvelki rekolte senelerine ait afyon ve tütünler, bu kanunun neşrinden sonra satılsa da, toprak mahsulleri vergisine tabi tutulmaz.

MADDE 41: Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

MADDE 42: Bu kanun 3780 sayılı Millî korunma kanununun tatbikine

lüzum kalmadığının Hükümetçe ilân edildiği malî yılın sonunda meriyetten kalkar. Ancak henüz tahsil edilmemiş olan vergi ve zamların tahsiline başlanmış bulunan takibata devam olunur.

MADDE 43: Bu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

[1] NUMARALI CETVEL

Vergiye Tabi Toprak Mahsulleri

1 Hububat:

Mercimek

Nohut

Akdarı

Arpa

Buğday

Çavdar

Çeltik

Kumdarı

Kaplıca

Kuşyemi

Mahlut

Mısır

Yulaf

Pancar

Patates

Susam

Tütün

Zeytin

Fasulye

Börülce

2. Bakliyat:

Bakla

Bezelye

3. Diğer Mahsuller

Afyon (Sakız)

Antep fıstığı

Ay çiçeği

Fındık

Kendir (Tohum)

Keten

Kuru incir

Kuru üzüm

Narenciye

Pamuk

[2] NUMARALI CETVEL**Vergisi aynen alınacak mahsuller:****a) Hububattan;**

Akdarı

Arpa

Buğday

Çavdar

Çeltik

Kaplıca

Kumdarı

Mahlut

Mısır

Yulaf

b) Bakliyattan:

Bakla

Bezelye

Börölce

Fasulye

Mercimek

Nohut

d) Diğer mahsuller:

Anteb fıstığı

Fındık

Kuru incir

Kuru üzüm

Pamuk

Zeytin

EK B:

TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİ HAKKINDA KANUN*

Kanun No: 4553

Kabul Tarihi: 26/04/1944

BİRİNCİ FASIL

Verginin mevzuu ve istisnaları

MADDE 1: Türkiye'de yetiştirilen ve bağlı 1 numaralı cetvelde yazılı bulunan toprak mahsulleri ile ipek kozası bu kanunda yazılı esaslara göre toprak mahsulleri vergisine tabidir.

MADDE 2: Aşağıda yazılı mahsuller bu vergiden müstesnadır:

- A) Şehir ve kasabalarla köylerde bulunan ve bina vergisi tatbikatında bina mütemminatından sayılan avlu ve bahçelerde yetiştirilen mahsuller;
- B) Zati ihtiyaçlar için yetiştirilen bağlarda ve bahçe mahsulleri;
- C) Umumî, mülhak, hususi bütçelerle idare edilen daire, teşekkül ve müesseseler ile belediyelere ait olup ziraatın ıslahı ve gelişmesi için kurulan tohum istasyonlarında, numune fidanlıklarında, numune ve deneme tarlalarında, numune ve üretme çiftliklerinde, haralarda ve kombina işletmelerinde yetiştirilen mahsuller;
- D) Umumî menfaatlere hadim cemiyetlerin, okulların ve hastanelerin münhasıran kendi ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere yetiştirdikleri mahsuller;
- E) İş esası üzerine kurulmuş olan ceza ve ıslahevlerinde çalıştırılan mahkûmların yetiştirdikleri mahsuller.

* Resmi Gazete, Sayı: 5693, 28 Nisan 1944, s.6810-6813.

İKİNCİ FASIL

Mükellef ve Teklif Yeri

MADDE 3: Toprak mahsulleri vergisi vergiye tabi mahsullerin idrak zamanındaki sahibinden alınır.

Bu kanunun tatbikatında, arazinin ve ipek kozalarının zilyedi mahsulün sahibi sayılır.

İştirakli icar veya işletmelerde, mal sahibi ile kiracı veya ortak mahsulden aldıkları hisseler nispetinde vergi ile mükelleftirler. Ancak vergi işletmeyi idare edenden alınır. Şu kadar ki bunlardan her biri verginin ödenmesinden müteselsilen mesuldür.

MADDE 4: Toprak mahsulleri vergisi mahsulün elde edildiği kaza varidat dairesince tarh olunur.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Verginin matrahı ve Matrahın Tayini

MADDE 5: Verginin matrahı aşağıdaki esaslara göre tâyin olunan mahsul miktarı

MADDE 6: Mükellefler veya namlarına hareket edenler, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri nezdinde açılmış olan beyan cetvellerine:

- A) Ekim yerlerinin ve bahçelerinin mevki, vasıf ve mesahalarını;
- B) Ektikleri tohum miktarını ve nevilerini;
- C) Kullandıkları ziraat vasıtalarını;

D) Bahçe ve zeytinliklerdeki ağaç sayısını;

E) Böcekhanelerin yerini ve açtıkları tohum kutusu adedini;

Kaydettirmek suretiyle beyanda bulunmağa ve beyanlarını imzalamaya veya işaretleriyle tevsike mecburdurlar. Belediyeler ile muhtar ve ihtiyar meclisleri bu beyanların doğruluğunu araştırmak ve eksik veya yanlış bildirilen malûmatı cetvellerde göstermekle mükelleftirler. Mesahası yapılmamış veya mesahası sahibi tarafından bilinmeyen yerlerde mesaha tahmini ve sayılması müşkül olan yerlerde ağaç miktarı, takribi olarak beyan edilebilir.

MADDE 7: Beyan cetvellerinin bir sureti, kayıtlar kapandıktan sonra şehir, kasaba ve köylerin münasip bir yerine asılarak bir hafta müddetle ilân olunur. Mükellefler beyanlarda gördükleri eksik ve yanlışları bu müddet zarfında şehir ve kasabalarda belediyelere, köylerde muhtar ve ihtiyar meclislerine bildirebilirler. Bu merciler tarafından yapılan tahkikat neticesinde icap ettiği takdirde cetvelde değişiklik yapılır.

MADDE 8: Altıncı maddede gösterilen beyan cetvellerine kayıt zamanları istihsal mıntıkalarına ve mahsul nevilerine göre Maliye Vekâletince tâyin olunur.

MADDE 9: Şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri beyan cetvellerinin bir suretini alıkoyarak aslını resmî mühür ve imzalarıyla tasdik ve birinci maddede yazık ilân müddetini takip eden hafta içinde bağlı oldukları varidat dairesine makbuz mukabilinde teslim ederler. Beyan cetvellerinde kayıtlı malûmat, Maliye Vekâletince tespit edilecek şekilde tahminin yapılmasından evvel kontrol edilebilir.

MADDE 10: Vergiye tâbi mahsullerin miktarı (ipek kozası hariç) her şehir, kasaba ve köy veya çiftlik bir birlik addolunarak her birlik için aşağıdaki maddelerde yazılı hükümler dairesinde ayrı ayrı tahmin olunur. Şehir ve kasabalarda mahalle veya bölge itibariyle mûtaaddit birlikler kurmağa mahallin en büyük mülkiye

memuru salahiyeftlidir.

Bu kanunda çiftlik tâbiri ile, şehir, kasaba ve köy dışında müstakil binaları ve tesisatı bulunan ve öteden beri kendilerine mahsus adlarla anılan işletmeler kasdolunmuştur.

İpek kozasının miktarı her mükellefe ait beyanın dokuzuncu maddenin son fıkrası mucibince kontrol edilmesi suretiyle tespit olunur. Şu kadar ki, bu vergiyi lüzum görülen yerlerde mahnaklarda almaya Maliye Vekili mezundur.

MADDE 11: Bu kanunun tatbikinde:

- A) Şehir, kasaba ve mahalle birlikleri için birliğe dâhil mükellefler arasından belediye encümeninin seçeceği bir zat;
- B) Köylerde muhtar veya ihtiyar meclisi âzâsının aralarından seçecekleri bir zat;
- C) Çiftliklerde çiftliği fiilen işleten veya çiftlik sahiplerinin adamlarından biri; Birliklerin mümessilliği vazifesini ifa ederler. Meşru mazeret sebebiyle mümessilin bulunamaması halinde yerine geçmek üzere aynı şekilde bir yedek mümessil seçilir.

MADDE 12: Her vilâyet ve kaza merkezinde bir tahmin komisyonu bulunur.

Tahmin komisyonu vilâyet merkezinde valinin veya tensip edeceği bir zatın, kazada kaymakamın reisliği altında aşağıda yazılı kimselerden teşekkül eder:

Mahallin en büyük mal memuru;

2- Ziraat müdürü veya memuru, yoksa ziraat muallimi, o da yoksa çiftçi

mallarını koruma meclisince kendi âzası arasından seçilecek bir zat;

3- Memurlar arasından en büyük mülkiye âmiri tarafından seçilecek bir zat;

4- Vilâyet umumî meclisi daimî encümenince vilâyet umumî meclisi âzasından seçilecek bir zat;

5- Belediye encümenince belediye azaları arasından seçilecek bir zat;

6- Ziraat odası, ziraat odası bulunmayan yerlerde ticaret odası, o da yoksa belediye encümenince ziraat erbabı arasından seçilecek iki zat.

Dördüncü ve beşinci bentlerde yazılı azalar tercihan ziraat erbabı arasından seçilir.

MADDE 13: Tahmin komisyonlarının vazifeleri şunlardır:

A) Mahsulün nevi itibariyle mükellefiyetin miktarını tespit etmek;

B) Vukuf heyetlerini teşkil ve vazifeye sevk etmek;

C) Hakem heyetlerinin vazife göreceği mıntıkaları tâyin etmek;

D) Yirmi birinci ve yirmi ikinci maddelerde yazılı itirazları tetkik ederek karara bağlamak.

MADDE 14: Tahmin komisyonları mahsul beyannamelerinin verileceği tarihleri tespit ve birlikleri mahsul beyanına davet eder. Bu tarihler mahsulün nev'i itibariyle verimini isabetle tahmine imkân hâsıl olacak zamana göre tâyin olunur.

MADDE 15: Mahsul beyannameleri:

A) Şehir ve kasabalarda belediye reisi veya tevkil edeceği zat ve belediye

encümenince belediye meclisi azaları arasından seçilecek üç zat ile birlik mümessili (Ziraat erbabı tercih olunur);

B) Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi;

C) Çiftliklerde birliğin mümessili; tarafından hazırlanır.

Beyannamelere her mükellefin elde edeceği miktar dercolunarak yekûn itibariyle birliğin mahsul miktarı tespit olunur.

Mükelleflerden her biri beyannamenin kendisine ait kısmının hizasına imza veya işaretini koyar ve varsa itirazını kaydeder.

Mahsul beyannameleri birlik mümessilleri tarafından tahmin komisyonuna makbuz mukabilinde tevdi olunur.

MADDE 16: Her kazada üçer kişiden mürekkep lüzumu kadar vukuf heyeti kurulur. Vukuf heyetinin azaları biri memur, ikisi ziraat erbabından olarak tahmin komisyonunun teklifi üzerine mahallin en büyük mülki âmiri tarafından tâyin olunur. Ziraat erbabının iş sahibi ve umumun güvenini kazanmış olanlar arasından seçilmesi şarttır.

Vukuf heyetlerine seçilenler vazife görürken doğruluktan ayrılmayacaklarına dair tahmin komisyonu huzurunda aşağıdaki şekilde yemin ederler:

«Bana verilen bu vazifeyi görürken doğruluktan ayrılmayacağıma, hatıra ve gönüle bakmayacağıma, Devletin ve vatandaşın hakkını bir tutarak koruyacağıma Allah'ım, namusum ve vicdanım üzerine yemin ediyorum».

MADDE 17: Vukuf heyetleri on dördüncü maddede yazılı zamanlarda tahmin komisyonunca kendilerine tertip edilen birliklere gidip istihsal yerlerini

dolaşarak her birliğin fiilen elde edebileceği mahsullerin miktarını tahmin ederler. Tahmin esnasında istihsal yerlerinin mevki, vasıf ve mesahaları ve verim kabiliyetleri göz önünde bulundurulur.

Vukuf heyetleri mahsul miktarı hakkında yaptıkları tahminlerin neticelerini birer mucip sebepli raporla tahmin komisyonuna bildirmeğe mecburdurlar.

MADDE 18: Tahmin komisyonları tarafından mahsulün tahmin ve mükellefiyetin tespitinde:

- A) Altıncı madde mucibince mükellefler tarafından yapılan beyanlar;
- B) İstihsal yerleri ve mahsul vaziyeti hakkında mahallerinde Maliyece yaptırılmış olan tetkik ve kontroller;
- C) On beşinci madde mucibince verilen mahsul beyannameleri;
- D) Vukuf heyetlerince yapılan tahminlere ait raporlar;

Ve mahsulün hakikî miktarını tespite yarayan diğer karineler; nazara alınır.

Tahmin komisyonu lüzumu halinde yirmi ikinci maddeye tevfikan yeni bir tetkikin yapılmasına karar verebilir.

MADDE 19: Her birliğe ait mahsulün tahmini ve mükellefiyetin tespiti sırasında o birliğin mümessili tahmin komisyonunda hazır bulundurulur.

Birlik mümessilleri kendilerine yapılan yazılı tebliğe rağmen komisyonun davetine vaktinde icabet etmedikleri takdirde mahsulün tahmini ve mükellefiyetin tespiti bunların gıyabında yapılır.

Tahmin komisyonunun kararları en büyük mal memuruna ve birlik

mümessiline yazı ile tebliğ olunur.

MADDE 20: Müstahsillerin imza veya işaretlerini itirazsız olarak ihtiva eden cetvele müsteniden birliğin verdiği mahsul beyannamesinde gösterilen miktar, tahmin komisyonlarınca olduğu gibi kabul edildiği ve mal memuru tarafından da itirazda bulunulmamış olluğu takdirde birliğe dâhil müstahsillerin mükellefiyetleri katileşmiş olur.

MADDE 21: Tahmin komisyonlarınca yapılan tetkik neticesinde tespit edilen mükellefiyet miktarı birlik tarafından verilen mahsul beyannamesinden fazla olduğu takdirde birlik mümessili mensup olduğu birliğin müstahsillerine köylerde ihtiyar meclisi, şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı heyet huzurunda bu fazlalığı bildirir ve münasip vasıtalarla ilân eder. Müstahsiller komisyonca tespit edilen miktarı uygun görürlerse imza ve işaretleriyle tasdik edecekleri cetvel beş gün içinde mümessiller tarafından komisyona gönderilir. Bu suretle komisyonun tespit ettiği mükellefiyet katileşir.

Yukarıdaki fıkra yazılı müddet içinde muvafakati mutazammın bir cetvel gönderilmez veya komisyona birlik veya mükellef müstahsil tarafından itirazda bulunulmazsa komisyonca ittihaz edilen karar katileşir.

MADDE 22: Tahmin komisyonlarınca tespit edilen mükellefiyet miktarına karşı kararın tebliğinden itibaren beş gün zarfında:

A) Mahallin en büyük mal memuru;

B) Birlik namına mümessiller;

Tahmin komisyonu nezdinde itiraz edebilirler. Gerek bu iki halde ve gerekse on beşinci madde mucibince mahsul beyanına ait cetvelin tanzimi sırasında veya yirmi birinci madde hükümleri dâhilinde müstahsiller tarafından vâki itiraz üzerine tahmin komisyonları karar vermeksizin o birliğe bir hakem heyeti

göndermeğe mecburdurlar. Hakem heyeti tetkik mevzuu olan sahaya evvelce gitmemiş olan vukuf heyetlerinden biri olur.

Hakem heyeti tetkikatını, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi, şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı heyet huzurunda itiraz edenlerin ve diğer müstahsillerin de iştirakiyle alenen icra eder.

Bu tahkikat neticesinde müstahsillere ve birliğe ait mükellefiyet miktarını yeniden ve kati olarak karara bağlar.

Şu kadar ki, bu suretle tespit edilen miktar evvelce mahsul beyannamesinde yekûn itibariyle gösterilen miktardan aşağı olamaz.

MADDE 23: Şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri, çiftliklerde çiftliğin salahiyyetli adamları vergiye tâbi mahsullerin yetiştigi yerleri, kontrol ile vazifeli memurlara, tahmin komisyonunun gönderdiği heyetlere göstermeğe ve bunların isteyeceği lüzumlu malûmatı vermeğe mecburdurlar.

MADDE24: İtirazlar üzerine yapılacak tetkikler ziraat işlerini durdurmaz.

MADDE 25: Bu kanunun hükümleri dairesinde yapılacak tebligatla davet edilen mükellefler veya namlarına hareket edenler mahsul beyannamelerinin veya yirmi birinci maddede yazılı cetvellerin tanzimi sıracında hazır bulunmadıkları takdirde, bu mükelleflerin elde edecekleri mahsul miktarı şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı heyet, köylerde muhtar ye ihtikar meclisi tarafından gıyaplarında tespit edilerek mahsul beyannamelerine veya yirmi birinci maddede yazılı cetvellere kaydolunur.

Mücbir sebeplere binaen gelmeyen veya yerine bir kimse gönderemeyenlerin itiraz hakkı mahfuzdur.

MADDE 26: Bu fasılda yapıli hükümler afyon, pamuk, pancar, tütün,

Antep fıstığı, fındık, kuru incir ve kuru üzüm mahsulleriyle verginin mahnaklarda alınması Maliye Vekâletince kararlaştırılan yerlerde ipek kozası hakkında tatbik edilmez.

DÖRDÜNCÜ FASIL

Verginin Nispeti

MADDE 27: Verginin nispeti %10'dur.

BEŞİNCİ FASIL

Verginin Tahsili

MADDE 28: Bağlı iki numaralı cetvelde yazılı mahsullerin vergisi aynen, diğerlerinin vergisi nakden tahsil olunur.

MADDE 29: Mükellefler aynen ödemeğe mecbur oldukları vergilerini, mahsulün nevi itibariyle tahmin komisyonlarınca tayin edilecek tarihlerde teslim yerlerine kendi vasıtalarıyla getirerek teslim etmeğe mecburdurlar. İcabında teslim müddetini uzatmağa Maliye Vekili mezun dur.

MADDE 30: Tahmin komisyonları, vergisi aynen alınacak mahsullerin vasıflarını tâyin ve bu mevzuda hâsıl olacak ihtilâfları hal ve intaç ederler.

MADDE 31: Aynen alınan vergilerin teslim yerleri her mahalle veya köy için en yakın ve elverişli olmak üzere tespit edilir.

Teslim yeri, mahsulün istihsal mahallinden 25 kilometreden fazla mesafede bulunduğu takdirde, fazlası için kilometre başına kiloda üç para hesabiyle nakliye ücreti verilir. Teslim yerlerinde mükellefe herhangi bir masraf yükletilemez.

MADDE 32: Vergileri nakden alınacak mahsullerin vasati râyiç fiyatlarını her sene vilâyet ve kaza merkezlerinde belediye meclisleri tarafından takdir olunur. Belediye meclisi toplantı halinde bulunmadığı zamanlarda bu fiyatlar belediye encümenleri takdir ederler. Borsada kayıtlı mahsuller için takdir edilecek fiyatlar borsa vasati fiyatlarını %95'den aşağı olamaz. Borsa bulunmayan istihsal yerleri için, en yakın mahal borsa fiyatlarının %95'i esas tutulur ve oraya kadar olan nakliye masrafları mahallî belediyelerce takdir olunarak bunlardan düşülür.

MADDE 33: Varidat daireleri tahmin neticelerinin kendilerine tevdiinden itibaren bir ay içinde otuz ikinci madde mucibince takdir edilen rayiç fiyatlar üzerinden mükelleflerin vergilerini hesap ve tekâlif cetvellerini köy ve mahallelerin münasip yerlerine astırmak suretiyle ilân ederler.

MADDE 34: Nakden alınacak vergi mahallî icaplara göre Maliye Vekâletince zamanları tâyin edilecek iki müsavi taksitle tahsil olunur.

MADDE 35: Afyon, pamuk, pancar ve tütün mahsullerinin vergisi aşağıda yazılı şekillerde tarh ve tahsil olunur:

A) Toprak Mahsulleri Ofisi ve Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi, satın aldıkları afyon ve pancar mahsullerine ait vergileri müstahsillere ara ödeme yaptıkları sırada bunların alacaklarından kesmek suretiyle tahsil ederler.

B) Tütün mahsulüne ait vergi, tütün satıldıkça satış bedeli üzerinden hesap edilerek 3437 sayılı Tütün İnhisarı Kanununun elli sekizinci maddesinin iki numaralı bendine tevfi kan ve İnhisarlar idaresinin alacakları ile birlikte, bu idare tarafından tahsil olunur.

C) Pamuk mahsulünün vergisi çırçır fabrikalarına gelen koza ve kütlüler (Çiğitliler) çırçırlandıktan sonra elde edilen pamuktan yirmi yedinci maddede yazılı nispet dâhilinde aynen alınır;

D) Antep fıstığı, fındık, kuru incir ve kuru üzüm mahsullerinin vergileri, bu mahsuller memleket dışına çıkarılırken gümrüklerde ihraç olunan miktar üzerinden tahakkuk ettirilerek ihracatçılardan naklen ve %11 olarak alınır. Bu fıkra yazılı vergilerin hesaplanmasında her on beş günde bir ihraç yerinin borsasından, borsa bulunmayan yerlerde en yakın mahal borsasından alınacak vasati fiyatların %95'i esas tutulur.

«A» ve «B» fıkraları mucibince her ay tevkif ve tahsil olunan vergiler ertesi ayın yirminci günü akşamına kadar mal dairelerine yatırılır.

«C» fıkrası mucibince aynen alınan pamukların teslim edileceği yerler Maliye Vekâletince tâyin olunur.

MADDE 36: İpek kozasının vergisi mahnaklarda alındığı hallerde bunun cibayet şekli Maliye Vekâletince tespit olunur.

ALTINCI FASIL

Müeyyideler

MADDE 37: Altıncı maddede yazılı istihsal yerleri kasten eksik veya yanlış beyan edenlerin, beyan harici kalan istihsal yerlerine isabet eden vergileri %50 zam olunur.

MADDE 38: Aynen alınan vergilerden zamanında teslim edilmeyenler ile taksit müddetleri içinde ödenmeyen nakdî vergi borçları %10 zam ile tahsil olunur. Şu kadar ki aynen alınan vergilerde mahsulün müddeti içerisinde teslim yerine getirildiği halde teslim alınmadığı tevsik olunursa, bu zam alınmaz.

Verginin aslı ile zamlarının tamamı veya bir kısmı aynen tahsil olunmadığı takdirde ödenmemiş olan kısım belediyelerce tâyin edilecek rayiçler üzerinden bir kat fazlasıyla nakden alınır.

MADDE 39: Otuz beşinci maddenin (A) ve (B) fıkralarında yazılı vergileri tevkif ve tahsil etmeyen veya tahsil ettikleri vergileri vaktinde mal sandığına yatırmayan müessese ve idarelerden bu vergiler %10 zam ile tahsil olunur.

MADDE 40: Fabrikalara gelen pamuklanıl vergisini tevkif etmeyen veya tevkif ettikleri vergileri kendilerine yapılacak tebliğ tarihinden itibaren bir hafta zarfında 35 nei maddede yazılı mahallere teslim etmeyen çırcır fabrikalarından bu vergi, belediye encümenlerince takdir olunacak azami rayiç üzerinden ve bir kat zam ile tahsil olunur.

Tevkif ettikleri vergileri kayıtlarda göstermeyen çırcır fabrikalarından bu vergi, yukarıki hükümler dairesinde nakden ve iki kat fazlasıyla tahsil olunur.

MADDE 41: Vaktinde ödenmeyen vergi borçları hakkında Tahsili Emval Kanunu tatbik olunur. Bir sahada vergiye tâbi mahsul bu kanunun üçüncü maddesine göre hakikî mükellefinin adına yazılmamış olsa dahi vergiye karşı teminat hükmündedir.

MADDE 42: İtirazlar ödeme zamanı gelmiş olan vergilerin tahsilini durdurmaz.

İtiraz halinde, aynen ödenmesi lâzım gelen vergiler, itiraz neticesine kadar saklanmak üzere, köylerde ihtiyar meclisine, şehir ve kasabalarda belediyenin tâyin edeceği yediemine tevdi edilebilir.

MADDE 43: On yedinci ve yirminci maddelerde yazılı tahminler yapıldıktan sonra mahsul istihsal olununcaya kadar geçen müddet zarfında sel, dolu, kuraklık, samyeli, muzır haşerat, bulaşıcı hastalıklar gibi önlenmesi müstahsilin elinde olmayan sebepler dolayısıyla, mahsulün en aşağı dörtte bir nispetinde ziya uğradığı mükellefin yazılı müracaatı üzerine mahallin en büyük mülkiye amirliğince yapılacak tetkikat ile sabit olduğu takdirde zıyaa uğrayan mahsullere ait vergiler Maliye Vekâletinin müsaadesiyle zarar derecesine göre kısmen, zarar derecesi % 75

den fazla ise tamamen terkin olunur.

MADDE 44: Mütâakip mahsul yılına kadar tarh edilmeyen vergilerin asıl ve zamları aranmaz. Katileştiği tarihi takip eden malî yıldan itibaren üç sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin asıl ve zamları müruruzamana uğrar.

Otuz beşinci maddede yazılı mahsullere ait vergilerin tahakkuk ve tahsil müruruzaman müddeti verginin ödenmesi icap eden tarihi takip eden malî yıldan itibaren üç senedir.

YEDİNCİ FASIL

Cezalar

MADDE 45: Bu kanunun altıncı maddesinde yazılı malûmatı beyan cetvellerine kaydedilmek üzere eksik veya yanlış olarak bildirenlerin beyanlarını, hakikate uygun olmadığını bilerek tasdik eden vazifeliler hakkında üç aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

Birinci fıkrada yazılı fiil, vazifelilerin şahıslarına ait beyanlara taallük ettiği takdirde verilecek hapis cezası altı aydan aşağı olamaz.

MADDE 46: Bu kanuna tevfikân teşkil edilen vukuf ve hakem heyetlerinde vazife alanlardan birliklere ve mükelleflere ait mahsul miktarım tahmin ve mükellefiyeti tespit hususlarında garaz veya siyanet gibi hususi maksatlarla vazifelerini suiistimal edenler hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur.

MADDE 47: Kırk beş ve kırk altıncı maddelerde yazılı fiilleri işleyenlerden memur olanların vilâyetlerde valiler, kazalarda kaymakamlar tarafından derhal eli işten çektirilir. Memur olmayanların da bu kanuna göre aldıkları vazifelere son verilir.

Beyan cetvellerini veya mahsul beyannamelerini tanzim ve teslim etmekte ihmal görülen veya yirmi üçüncü maddede yazılı vazifeleri yapmayan muhtar ve ihtiyar meclisi âzasiyle şehir ve kasabalarda belediyelerce mahalle işlerine tanzif edilmiş olanlara aynı makamlar tarafından eli işten çekilir. Vilâyetlerde valiler, kazalarda kaymakamlar eli işten çekirilen muhtarın yerine bir diğeri, yedeğı olmayan ihtiyar meclisi azalıklarına münasip gördüklerini vekil olarak tâyin ederler.

SEKİZİNCİ FASIL

Son Hükümler

MADDE 48: Başta valiler olmak üzere bilûmum idare âmirleri bu kanunla tahmin komisyonlarına ve diğeri heyet ve memurlara verilen vazifelerin iyi bir tarzda yapılmasından, mahsul miktarının tahmininden ve vergilerin tahsiline ait işlerden birinci derecede mesuldürler.

MADDE 49: Bu kanunun tatbikinde kullanılacak memur ve müstahdemlere ait kadrolar İcra Vekilleri Heyetince tespit olunur. Bu kadrolara dahil memurlar 3656 sayılı kanunun on dokuzuncu maddesi hükmüne tabidirler. Bu işlerde çalışacak emeklilerin tekaüt maaşlarına halel gelmez.

MADDE 50: Valiler ve kaymakamlar vukuf heyetlerinde çalışmak üzere mıntıkları dahilindeki umumî, hususi, mülhak bütçeli daire, müesseseler ve teşekküllerin, belediyelerin ve 3659 numaralı kanuna tabi müesseseler ile teşekküllerin memur ve müstahdemlerini bu işlerde tanzif edebilirler. Şu kadar ki Adliye memurlarının çalıştırılabilimleri mahallî Cumhuriyet Müddeiumumilerinin muvafakatine bağıdır.

Ölçme memurluklarında çalışanlara ölçtükleri mahsul miktarına göre, 100 kiloda bir kuruşu geçmemek üzere Maliye Vekaletince tâyin edilecek nispetle munzam bir ücret verilebilir.

Ölçme, tahmin ve kontrol ile vazifelendirilenlere yukarıda yazılı ücretlerden maada vazife sebebiyle ihtiyar edecekleri hakikî yol masrafları da verilir.

MADDE 51: Tahmin komisyonu âzalarıyla vukuf heyetlerine seçilen memurlara ve ziraat erbabına beş liradan aşağı olmamak üzere Maliye Vekâletince mıntikalara ve vazifelere göre tâyin edilecek miktarda yevmiye verilir.

MADDE 52: Bu kanuna göre vazife alanlardan kontrol ve tahmin işlerinde çalışanlara ücret ve yevmiyelerinden maada vazife sebebiyle ihtiyar ettikleri hakikî yol masrafları da verilir.

MADDE 53: Köylerde muhtar ve ihtiyar meclisi âzasından, şehir ve kasabalarda on beşinci maddede yazılı kimselerden bu kanunla kendilerine verilen vazifeleri liyakat ve başarı ile ifa edenlere 100 lirayı geçmemek üzere Maliye Vekâletince takdir edilecek bir ikramiye verilir.

Birinci fıkrada yazılı kimselerden bu kanundaki mecburiyetlere riayet etmeyenlerle mükellef haklarının ziyama sebebiyet verenlere ikramiye verilemez.

MADDE 54: Vergi olarak aynen alman mahsullerin tesellüm işleri Maliye Vekâletince tensip edilen teşekküllere yaptırılabilir. Bu kanunun tatbikine ait her türlü ücret ve masraflara kifayet edecek tahsisat miktarını, işleyen yıl Maliye bütçesinde açılacak hususi bir fasla kaydederek ödemeğe Maliye Vekili mezundur.

MADDE 55: Bu kanunun tatbiki dolayısıyla kullanılacak her türlü evrak ve senetler damga ve tayyare resimlerinden muaftır.

MADDE 56: 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ve 4503 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununa ek kanun kaldırılmıştır.

MADDE 57: Bu kanunun tatbikinde tahakkuk eden vergilerin kilo kesirleri hazf olunur.

MUVAKKAT MADDE 1: 1943 ve daha evvelki senelere ait olup da henüz çırpırlanmamış olan pamuklardan çırpır fabrikalarında ve aynı senelere ait Antep fıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm mahsullerinden ihraç sırasında vergi alınmaz.

Birinci fıkrada yazılı pamukların sahipleriyle ellerinde yüz kilodan fazla Antep fıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm bulunduranlar bu mahsullerden ellerinde mevcut miktarları ve bunların nerelerde bulunduğunu kanunun neşrinden itibaren bir ay içinde bağlı oldukları varidat dairesine bir beyanname ile bildirmeğe mecburdurlar. Yapılan kontrolde beyannamelerinde fazla mal gösterdikleri veya hakikat hilafı beyanda bulundukları anlaşılanlar hakkında bu suretle temin edebilecekleri menfaat miktarının iki mislinden aşağı olmamak üzere para cezası hükmolunur.

MUVAKKAT MADDE 2: 1942 ve daha evvelki mahsul senelerine ait afyon ve tütünler bu kanunun neşrinden sonra satılsa da toprak mahsulleri vergisine tâbi tutulmaz.

MUVAKKAT MADDE 3: 4541 sayılı kanuna tevfikân şehir ve kasabalarda muhtarlık teşkilâtı yapıldıkça bu kanunun altı, yedi, dokuz ve yirmi üçüncü maddelerinde belediyelerin mahalle işleriyle tavgiz ettiğı kimselere ait vazifeleri muhtar ve ihtiyar heyeti görür.

MUVAKKAT MADDE 4: 1943-1944 istihsal yılı içinde yersarsıntısı yüzünden meskenleri tamamen yıkılan veya oturulamayacak derecede harap olan veyahut ta çift hayvanları ölen mükelleflerin hububat mahsulleri üzerinden tahakkuk eden vergilerinden bin kilosu terkin olunur.

MADDE 58: Bu kanun neşri tarihinden mer'idir.

MADDE 59: Bu kanun 3780 sayılı Millî Korunma Kanununun tatbikine lüzum kalmadığının Hükümetçe ilân edildiğı malî yılın sonunda mer'iyetten kalkar. Ancak henüz tahsil edilmemiş olan vergi asıl ve zamların tahsiline ve başlanmış olan

takibata devam olunur.

MADDE 60: Bu kanunun tatbikine icra Vekilleri Heyeti memurdur.

1- NUMARALI CETVEL

Vergiye Tabi Toprak Mahsulleri

1 Hububat:

Akdarı

Arpa

Buğday

Çavdar

Çeltik

Kumdarı

Kaplıca

Kuşyemi

Mahlut

Mısır

Yulaf

2. Bakliyat

Bakla

Bezelye

Börölce

Fasulye

Mercimek

Nohut

3. Diğer Mahsuller

Afyon (Sakız)

Antep fıstığı

Ay çiçeği

Fındık

Kendir (Tohum)

Keten

Kuru incir

Kuru üzüm

Narenciye

Pamuk

Pancar

Patates

Susam

Tütün

Zeytin

[2] NUMARALI CETVEL**Vergisi aynen alınacak mahsuller:****a) Hububattan;**

Akdarı

Arpa

Buğday

Çavdar

Çeltik

Mahlut

Mısır

Yulaf

b) Bakliyattan:

Bakla

Bezelye

Börölce

Fasulye

Mercimek

Nohut

d) Diğer mahsuller:

Pamuk

Zeytin

EK C:

**TOPRAK MAHSULLERİ VERGİSİNİN
KALDIRILMASI HAKKINDA KANUN***

Kanun No: 4840

Kabul Tarihi: 23/01/1946

MADDE 1: 26.06.1944 tarihli ve 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 01.01.1946 tarihinden başlamak üzere yürürlükten kaldırılmıştır.

GEÇİCİ MADDE 1: 1945 ve daha evvelki mahsul yıllarına ilişkin toprak mahsulleri hakkında, 4553 sayılı kanun hükümleri uygulanır. 1945 yılı mahsulünden 01.01. 1946 tarihinden sonra idrak edilecek mahsuller de bu hükme bağlıdır.

GEÇİCİ MADDE 2: Bakanlar Kurulu kararıyla belirtilecek kuraklık ve başka tabii âfet gören yerlerde her ödevlinin 1945 yılına ilişkin ekim cetvelinde ekim alanına attığını beyan ettiği tohum miktarı mezkûr yıl için kesinleşmiş vergisi delaletiyle bulunacak istihsalî tutarıyla kıyaslanarak bire ikiye kadar hububat ve bakliyat mahsulü aldıkları anlaşılanların vergileri silinir. Bunlardan kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar alınmış olan vergiler, isteklerine göre aynı veya para olarak teslim yerlerinde geri verilir.

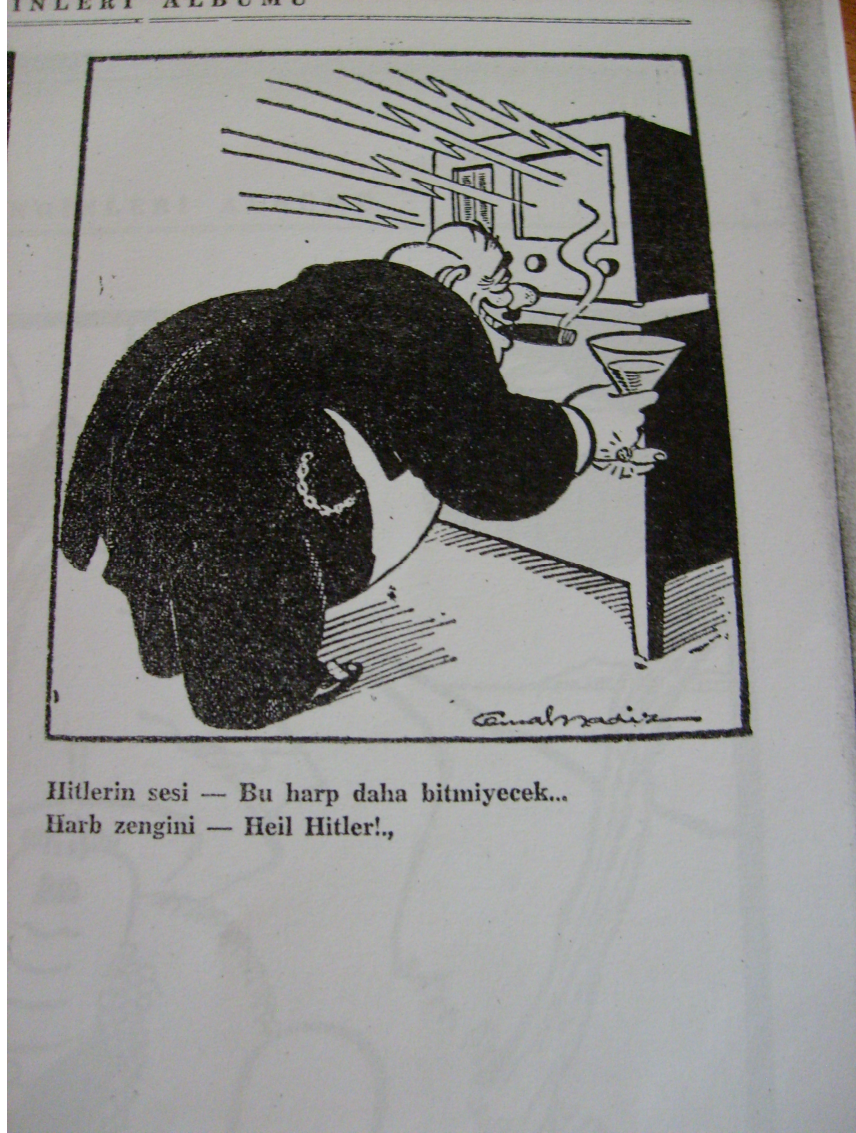
Herhangi bir sebeple ekim cetveli alınmamış veya alınan cetvelde atılan tohum miktarları gösterilmemiş olduğu takdirde bu miktarlar ödevlilerin muhtar ve ihtiyar kurulunca onanmış beyanları üzerine idare kurullarınca kesin olarak belli edilir.

MADDE 2: Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3: Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür.

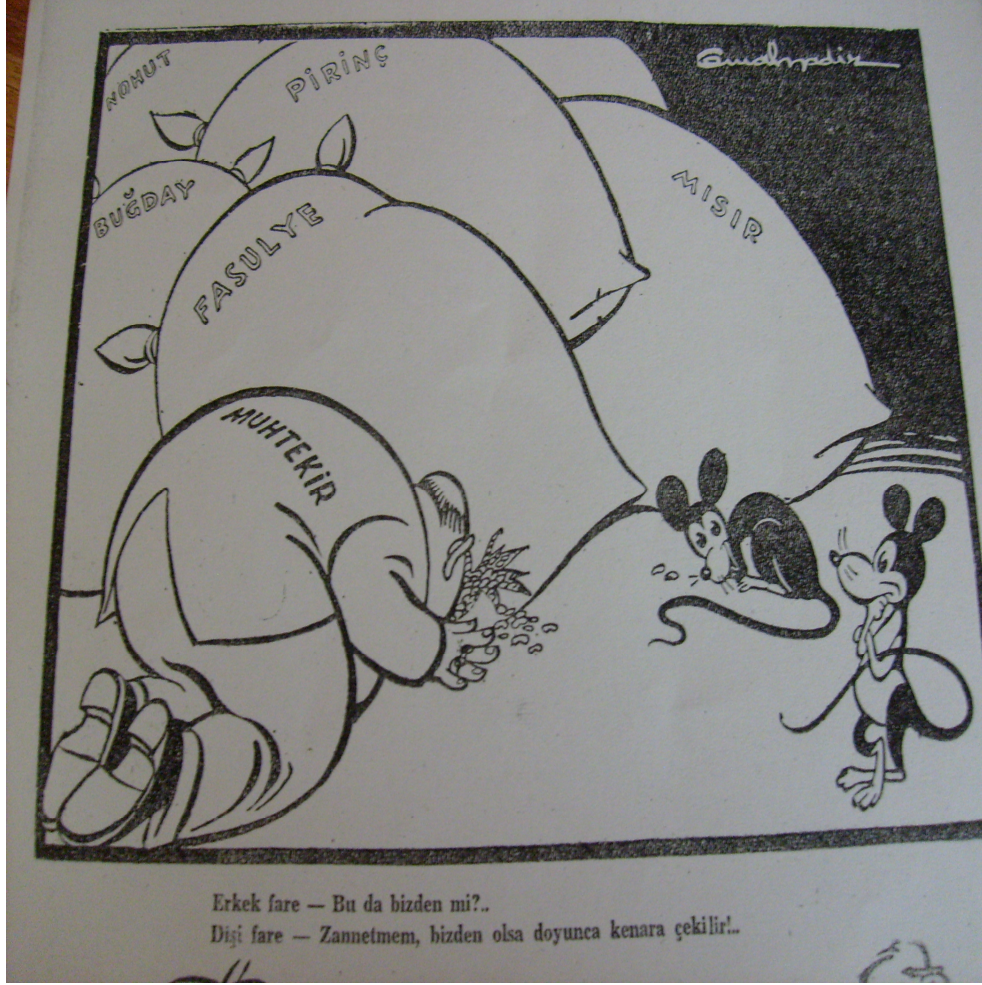
* Resmi Gazete, 26 Ocak 1946, s.10021-10022.

EK D: Karikatür 1*

* Cemal Nadir Güler, *Harp Zenginleri Albümü*, İstanbul, 1945, s.6.

EK E: Karikatür 2*

* Cemal Nadir Güler, *Harp Zenginleri Albümü*, İstanbul, 1945, s.16.

EK F: Karikatür 3*

* Şaka, 29 Temmuz 1943, Cilt:6, No:43, s.3.

EK G: Karikatür 4*

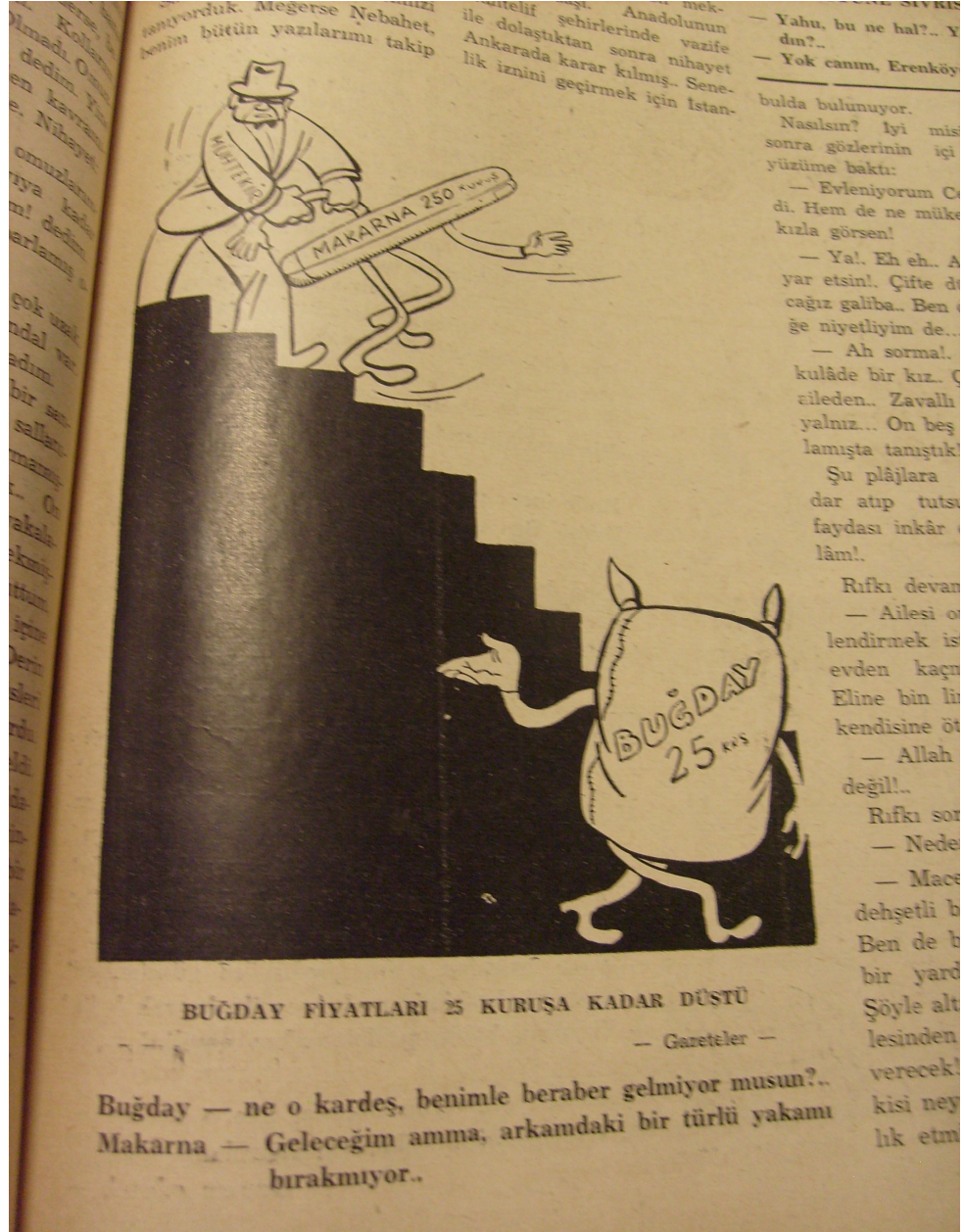

* Şaka, 29 Temmuz 1943, Cilt:6, No:43, s.1.

EK H: Karikatür 5*

* Şaka, 29 Temmuz 1943, Cilt:6, No:43, s.4.

EK I: Karikatür 6*

* Akbaba, 15 Şubat 1945, Sayı:47, s.3.

EK J: Karikatür 7*

* Akbaba, 6 Nisan 1944, Sayı:5, s.3.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	: Sibel ALOĞLU
Sürekli Adresi	: Darıcı Mah. No:37 Düzce
Doğum Yeri ve Yılı	: Sakarya, 5 Ağustos 1980
Yabancı Dili	: İngilizce
İlköğretim	: Dolay Köyü İlkokulu - 1991 Düzce Kız Sanat Ortaokulu - 1994
Ortaöğretim	: Düzce Anadolu Kız Meslek Lisesi - 1998
Lisans	: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – 2002
Yüksek Lisans	: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tarih Öğretmenliği - 2003
Anabilim Dalı	: Tarih
Bilim Dalı	: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi
Çalışma Hayatı	: Düzce Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı (2007 – devam ediyor.)